

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH
BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY**

Diplomová práce
Analýza mluvených projevů

Autorka:

Lucie Nováková

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Milena Nosková, Ph.D.

Odevzdání diplomové práce:

duben 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Makově dne 16. dubna 2013

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří se podíleli na výzkumu a poskytli mi prostor k nahrání jejich mluveného projevu. Zvláštní poděkování patří vedoucí diplomové práce PhDr. Mileně Noskové, Ph. D. za čas věnovaný konzultacím, za její rady a připomínky.

Anotace

Tato diplomová práce si klade za cíl podat částečnou charakteristiku mluveného projevu vybraných věkových kategorií: žáci 9. třídy ZŠ, lidé ve věku 19-24 let, lidé ve věku 44-50 let a lidé ve věku 65 a více let a zároveň je porovnat mezi sebou v určitých oblastech. Práce obsahuje část teoretickou, která sleduje funkční prostě sdělovací styl obecně, neverbální projevy komunikace, suprasegmentální projevy řeči a vrstvy slovní zásoby. Praktická část obsahuje dvě kapitoly. První kapitola popisuje náležitosti a oblasti výzkumu. Druhá kapitola podává shrnující informace o specifiku mluvených projevů jednotlivých věkových kategorií a vzájemnou komparaci těchto skupin. Praktická část se zaměřuje na kvalitu vyjadřování, tzn. výstižnost, přesnost a jazykovou správnost. Také věnuje pozornost periférii slovní zásoby.

Annotation

The aim of the diploma thesis is to give a partial characterization of speech of several age groups: ninth grade students, people aged 19-24 years, people aged 44-50 years and people aged 65 or more years and also draw a comparison between them in certain areas. The thesis contains the theoretical part, which focuses on simple functional communication style in general, non-verbal communication elements, symptoms suprasegmental speech marks and vocabulary range. The practical part is divided into two chapters. The first one describes necessities and areas of research. The second one provides a summary of speech specifics of individual age groups and mutual comparison of them. The practical part focuses on expression quality, ie., accuracy and linguistic correctness. It is also focused on the periphery of the vocabulary range.

Obsah

ÚVOD.....	11
1 TEORETICKÁ ČÁST.....	13
1.1 Mluvený projev	13
1.1.1 Funkční styl prostě - sdělovací	15
1.1.2 Faktory ovlivňující nepřipravený mluvený projev	17
1.1.3 Kultura mluvených projevů	18
1.1.3.1 Pečlivá mluva.....	20
1.1.3.2 Pohodlná mluva	20
1.1.3.3 Nepečlivá mluva	21
1.2 Neverbální komunikace.....	21
1.2.1 Mimika.....	22
1.2.2 Gestikulace.....	22
1.2.3 Haptika.....	22
1.2.4 Kinezika	23
1.2.5 Posturologie	23
1.2.6 Proxemika	24
1.2.7 Vizika.....	24
1.2.8 Chronemika.....	24
1.2.9 Paralingvistika	25
1.2.10 Ostatní projevy.....	25
1.3 Suprasegmentální projevy řeči	26
1.3.1 Slabika	26
1.3.2 Síla hlasu.....	27
1.3.2.1 Mluva hlasitá.....	27
1.3.2.2 Mluva silově umocněná	27
1.3.2.3 Mluva tichá	27
1.3.2.4 Mluva tlumená	28
1.3.2.5 Mluva šeptaná	28
1.3.3 Výška hlasu.....	28
1.3.4 Barva hlasu	28
1.3.5 Tempo řeči	28
1.3.6 Pauzy a frázování.....	29

1.3.7	Slovní přízvuk, přízvukový takt.....	29
1.3.8	Větný přízvuk, důraz.....	30
1.3.9	Intonace.....	30
1.4	Slovní zásoba a její rozvrstvení	31
1.4.1	Slovo	32
1.4.2	Rozvrstvení sl. zásoby podle příslušnosti ke styl. vrstvám jazyka.....	33
1.4.2.1	Slova hovorová	33
1.4.2.2	Slova knižní	34
1.4.2.3	Termíny.....	34
1.4.2.4	Poetismy.....	35
1.4.2.5	Publicismy	35
1.4.3	Rozvrstvení slovní zásoby podle expresivity	36
1.4.3.1	Slova s kladnou expresivitou	36
1.4.3.2	Slova se zápornou expresivitou	37
1.4.4	Rozvrstvení slovní zásoby podle dobového výskytu	38
1.4.4.1	Historismy.....	38
1.4.4.2	Archaismy	38
1.4.4.3	Neologismy	39
1.4.5	Rozvrstvení slovní zásoby podle frekvence	40
1.4.5.1	Slova řidší	41
1.4.5.2	Slova řidká	41
1.4.6	Rozvrstvení slovní zásoby podle původu slov.....	41
1.4.6.1	Slova citátová.....	42
1.4.6.2	Slova pocit'ovaná jako česká	42
1.4.6.3	Internacionalismy.....	42
1.4.6.4	Kalky.....	43
1.4.6.5	Slova hybridní.....	43
1.4.6.6	Slova cizího původu podle jazyků	43
1.4.7	Rozvrstvení slovní zásoby podle struktury pojmenování	45
1.4.7.1	Pojmenování jednoslovná	45
1.4.7.2	Pojmenování víceslovná	45
1.4.7.2.1	Pojmenování sdružená.....	45
1.4.7.2.2	Pojmenování multiverbizační.....	46
1.4.7.2.3	Frazeologismy a idiomy	46
1.4.8	Rozvrstvení sl. zásoby podle nesp. útvarů národního jazyka.....	48

1.4.8.1	Celonárodní.....	48
1.4.8.1.1	Slova spisovná.....	48
1.4.8.1.2	Slova nespisovná.....	49
1.4.8.2	Územně odlišená	49
1.4.8.2.1	Slova oblastní.....	49
1.4.8.2.2	Slova nářeční.....	49
1.4.8.2.3	Etnografismy.....	49
1.4.8.3	Sociálně odlišená	49
1.4.8.3.1	Slang profesionální.....	49
1.4.8.3.2	Slang zájmový.....	50
1.4.8.3.3	Interslangové názvy.....	50
1.4.8.3.4	Argot.....	50
1.4.9	Změny významu	51
1.4.9.1	Sémaziologicko-onomaziologická derivace.....	51
1.4.9.1.1	Metafora.....	51
1.4.9.1.2	Metonymie.....	52
1.4.9.1.3	Symbol.....	52
1.4.9.1.4	Lidová etymologie.....	52
1.4.9.1.5	Abstraktizace.....	52
1.4.9.2	Změny v hodnocení slovní zásoby	52
1.4.9.2.1	Pejorace.....	52
1.4.9.2.2	Meliorace.....	52
1.4.9.2.3	Litotes.....	53
1.4.9.2.4	Hyperbola.....	53
1.4.10	Významové vztahy lexikálních jednotek	53
1.4.10.1	Antonymie.....	53
1.4.10.2	Synonymie.....	53
1.4.10.3	Homonymie.....	54
2	PRAKTICKÁ ČÁST	55
2.1	Výzkum	55
2.1.1	Úvodní náležitosti výzkumu	56
2.1.1.1	Struktura vzorku.....	57
2.1.1.2	Četnost tematických okruhů.....	58
2.1.1.3	Délka mluveného projevu.....	58

2.1.2	Sledované projevy	59
2.1.2.1	Projevy neverbální komunikace	59
2.1.2.1.1	Mimika	59
2.1.2.1.2	Gestikulace	60
2.1.2.1.3	Kinezika.....	60
2.1.2.2	Suprasegmentální projevy řeči	60
2.1.2.2.1	Artikulace	61
2.1.2.2.2	Mluvní tempo	61
2.1.2.2.3	Frázování	61
2.1.2.3	Vrstvy ve slovní zásobě	62
2.1.2.3.1	Publicismy a termíny.....	62
2.1.2.3.2	Využití slov expresivních.....	63
2.1.2.3.3	Dobový výskyt	63
2.1.2.3.4	Původ slov	63
2.1.2.3.5	Frazeologismy a idiomy	63
2.1.2.3.6	Změny ve slovní zásobě	64
2.1.2.3.7	Slang a profesní mluva	64
2.1.2.3.9	Využití cit. výroků, přísloví, rčení, přirov., příkladů či příběhů... .	64
2.1.2.4	Celková kultura mluveného projevu, kvalita vyjadřování	65
2.1.2.4.1	Výstižnost a přesnost.....	65
2.1.2.4.2	Jazyková správnost.....	65
2.1.2.4.3	Využití pauz	66
2.1.2.4.4	Parazitní výrazy a hezitační pauzy v mluveném projevu	66
2.1.2.4.5	Vyjadřování postojů mluvčího	66
2.1.3	Specifika mluveného projevu žáků 9. třídy	67
2.1.3.1	Podíl školy na mluveném projevu dětí a způsoby jeho rozvoje	69
2.1.4	Specifika mluveného projevu lidí ve věku 19-24 let	71
2.1.5	Specifika mluveného projevu lidí 44-50 let	73
2.1.5.1	Zvláštnosti v mluveném projevu učitelek ZŠ	74
2.1.6	Specifika mluveného projevu lidí 65 a více let	75
2.1.6.1	Mezigenerační komunikace mezi dětmi a prarodiči	77
2.1.7	Komparace mluvených projevů	78
2.1.8	Shrnutí	80
	ZÁVĚR	81

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	84
VYSVĚTLENÍ POUŽITÝCH VÝRAZŮ	87
SEZNAM OBRÁZKŮ	90
SEZNAM TABULEK.....	90
SEZNAM PŘÍLOH.....	91

Úvod

Tématem diplomové práce jsou mluvené projevy. Vybrala jsem si toto téma, protože v dnešní době je základ pro úspěšné zvládnání každodenního pracovního i osobního života umět se správně a kultivovaně vyjadřovat. Zajímalo mě, jak je tato schopnost vyvinuta u různých věkových kategorií a jak by se tyto kategorie daly specifikovat a porovnat mezi sebou.

Dříve se pro jazykový výzkum používaly především texty psané, pouze dialektologie využívala projevy mluvené. V dnešní době je studium spontánních mluvených projevů běžná záležitost, souvisí to také s vývojem audio techniky. Pro svůj výzkum jsem si vybrala pouze několik oblastí sledování, protože nelze obsáhnout všechna specifika mluveného projevu v jedné práci.

Diplomovou práci tvoří teoretická část zabývající se prostě-sdělovacím stylem obecně, jeho vymezením, faktory konstituujícími jeho komunikáty, dále jeho stylovou formou a také faktory, které mohou ovlivnit nepřipravený mluvený projev. Další kapitolu tvoří neverbální projevy komunikace. Práce pojednává taktéž o suprasegmentálních prostředcích řeči, jako je přízvuk, větná intonace, artikulace či mluvní tempo. Poslední kapitola teoretické části je zaměřena na slovní zásobu a její rozvrstvení a zároveň obsahuje i podkapitoly o lexikální metafoře, metonymii či idiomech a frazémeh.

Základem pro praktickou část diplomové práce se staly audio nahrávky nepřipravených mluvených projevů 120 respondentů, rozvrstvených do těchto věkových kategorií: žáci 9. třídy ZŠ, lidé ve věku 19-24 let, lidé ve věku 44-50 let a lidé ve věku 65 a více let. Sběr nahrávek probíhal od července 2012 do prosince 2012. Do výzkumu se zapojila ZŠ Jistebnice, Svaz skautů a skautek ČR Třináctka Opařany, Dům s pečovatelskou službou Jistebnice, obyvatelé vesnic Makov a Boratkov u Tábora, obyvatelé města Jistebnice, studenti Pedagogické fakulty, širší okruh rodiny, přátel a další.

Praktická část obsahuje kapitoly určené náležitostem a oblastem výzkumu a závěrečné shrnutí, kde jsou popsána všechna specifika jednotlivých věkových kategorií a jejich vzájemná komparace.

Cílem diplomové práce bylo podat alespoň částečnou charakteristiku jednotlivých věkových kategorií v oblastech suprasegmentálních projevů komunikace, neverbálních projevů komunikace a hlavně v oblasti slovní zásoby. Zároveň bylo snahou postihnout

odlišnosti těchto kategorií v kvalitě vyjadřování, tzn. výstižnosti, přesnosti a jazykové správnosti.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Mluvený projev

Význam mluvených projevů v dnešní době značně roste z důvodu jeho důležitosti v profesním životě. Podle J. Tomana (1981) dala teprve řeč člověku možnost komunikovat s bližními a učit se od nich. Také tvrdí, že bez komunikace s okolím by byl člověk nešťasten a ten kdo dovede dobře mluvit, řeší i snadněji své problémy.

Dříve než projevy psané existovaly projevy mluvené. V dnešní společnosti zaujímají mluvené projevy nejdůležitější místo. V mnoha zaměstnáních se schopnost mluvené komunikace a argumentace považuje za velice žádoucí. U některých profesí je mluvené slovo základem jejich zaměstnání, jsou to např. herci, moderátoři, učitelé, manažeři, politici ale i prodavači nebo číšníci. Dle Hály B. (1975) lze společnost rozdělit do tří skupin: mluvčí stálí (je to jejich povolání), mluvčí příležitostní (řečníci, přednášeči, diskutéři apod.) a mluvčí s posláním ryze praktického charakteru (např. pracovníci na nádraží). K tomu, aby mluvčí přesvědčil své posluchače, musí se soustředit i na prostředky paralingvální: intonaci, frázování, tempo, sílu a barvu hlasu a také na prostředky extralingvální: neverbální komunikaci. Vždy bývá výraznější projev přednášený s jistou mírou improvizace, nežli projev čtený nebo naučený¹.

Rozeznáváme projevy nepřipravené a částečně nebo plně připravené. Mluvené projevy nepřipravené spontánní se realizují v běžně dorozumívací oblasti. Jsou charakterizovány přímým kontaktem mluvčího a adresáta a mají zpravidla formu dialogu. Jejich hlavním rysem je bezprostřednost vyjádření vyplývající z reakce na situaci. Bezprostřednost se projevuje větším podílem emocionality a expresivnosti, menší uvědomělostí využití jazykových prostředků².

K mluveným projevům náleží i projevy řečnické. V předválečné době se na českých školách vyučovala řečová cvičení, každý žák měl za rok alespoň jedno řečové vystoupení. Dnes tato tradice již neexistuje a řečnictví ve školách zcela vymizelo. Současné školství, založené na klíčových kompetencích, je spíše zaměřeno na řečové projevy, v nichž hraje velkou roli argumentace a stylizace. V hodinách českého jazyka

¹ ČECHOVÁ, M. a kol. (2008): *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

² JEDLIČKA, A., FORMÁNKOVÁ, V., REJMÁNKOVÁ, M. (1970): *Základy české stylistiky*. Praha: SPN.

se rozšířily diskuze. Na konci základní školy by podle komunikační kompetence měl žák umět formulovat a vyjadřovat své myšlenky v logickém sledu, naslouchat promluvám druhých a porozumět jim, rozumět různým typům textů a záznamů, využívat informační komunikační prostředky a technologie, využívat získané komunikativní dovednosti k vytváření vztahů potřebných k plnohodnotnému soužití. (*Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007*).

Podle J. Krause (2004) musíme rozlišovat mezi jazykovou správností tedy respektování kodifikace, a mezi řečovou kultivovaností, která je založena na neotřelém a osobitém výběru jazykových prostředků.

Proto se předmětem zájmu stala i vrstva nespisovných prostředků využívaných v řečnictví, v literatuře i v médiích.

Moderní jazykověda striktně rozlišuje termíny řeč a jazyk. Pokud mluvíme o jazyce a řeči, měli bychom zmínit, jaký je mezi těmito pojmy rozdíl. Moderní jazykověda říká, že jazyk (fr. *language*)³ je systém jazykových znalostí a dovedností, která nám umožňují dorozumět se a řeč (fr. *parole*)⁴ je ta konkrétní promluva, to co říkáme, nebo co již bylo řečeno či napsáno.⁵ Nad těmito pojmy stojí ještě termín *langage* neboli obecně lidská schopnost mluvit.

Definice mluveného projevu by se dala formulovat takto: mluvený projev probíhá nepřetržitě v čase, mluvčí musí vyplňovat čas jazykovým sdělením, nepřerušovaným nefunkčními pauzami, mluvčí se nemůže vracet a posluchač také ne, proto je pro něj porozumění náročné. Mluvené projevy jsou vždy vázány na konkrétní časovou a místní situaci, projev je situačně zakotven (k porozumění dopomáhá znalost situace). Psaný projev je na sledování náročnější, ovšem na rozdíl od mluveného projevu se do něj můžeme neustále vracet a znovu se mu snažit porozumět.

V úvodu své knihy J. Kraus (2011) upozorňuje, že tradice kultury a vzdělanosti byla již od antiky spojením rozumu (*ratio*) a řeči (*oratio*). Pokud dojde k poruše jedné z těchto stránek, objeví se obvykle porucha i u té druhé. Toto tvrzení dokládá, že inteligence a vzdělanost se značně odrážejí na mluveném projevu jedince.

³ *Language* (jazyk) je to systém norem, pravidel a zásad, kterým máme o užívání jazyka uloženy v našem podvědomí.

⁴ *Parole* (řeč) je to konkrétní realizace jazykových projevů

⁵ ČECHOVÁ, M. (1998): *Komunikační a slohová výchova*. Praha: ISV.

Jazykem a řečí se zabývá celá řada jazykovědných disciplín. Dílčími disciplínami jsou fonetika a fonologie (zvuková stránka jazyka), gramatika (patří sem morfologie, která se zabývá slovními tvary a syntax neboli skladba, která zkoumá stavbu věty), slovo tvorba (nauka o tvoření slov), lexikologie (nauka o slovní zásobě), sémantika (nauka o významu) a stylistika (zkoumá vyšší jednotky než věty). Hraniční disciplíny lingvistiky jsou např. psycholingvistika (výzkum řečové činnosti), neurolingvistika (procesy, které probíhají v mozku při řečové činnosti), sociolingvistika (studium jazyka jednotlivce), teorie komunikace (procesy probíhající při dorozumívání) apod.

Erhart A. (1984) přesně vymezuje termíny sdělení, promluva, jazyk, řeč, řečový akt. Tvrdí, že sdělení není plně ekvivalentní pojmu promluva. Promluva je proces sdělování, fungování jazyka. Naopak sdělení je již výsledkem procesu promluvy. Jazyk je dorozumivací prostředek určité skupiny lidí a také obecně jazyk vůbec, označení jazyk přísluší lidskému dorozumivacímu kódu. Jazyk je tedy společenský jev a jeho základní funkce je komunikativní. Řečovým aktem (řečí) rozumíme proces přenášení informace od mluvčího k adresátovi.⁶

1.1.1 Funkční styl prostě - sdělovací

Tento styl se uplatňuje právě v projevech běžného komunikačního styku. Podle Havránka, Jedličky (1988) je jeho funkce prostě-sdělná. V některých případech bývá funkce kontaktní důležitější než funkce sdělovací (hovor je započat pouze za účelem, aby mluvčí zjistil, zda se o něj adresát zajímá). Tento funkční styl je proti ostatním obtížnější definovat, protože způsob komunikace je velice individuální.

Konstituujícími faktory prostě-sdělovacího stylu jsou mlavenost, situačnost a neveřejnost. Kromě rozhovorů s rodinou, přáteli, lidmi, které potkáváme během dne nebo telefonních hovorů, se v dnešní době jedná i o texty, kdy lidé komunikují prostřednictvím techniky (chat, sociální sítě, komentáře, e-maily, SMS).

V prostě-sdělovacím stylu se jedná o poměrně volné normy, které jsou přirozeně osvojovány v procesu komunikace. Základem prostě-sdělovacího stylu je, vzhledem k národnímu jazyku, běžně mluvený jazyk (spisovný jazyk, interdialekt, obecná čeština, dialekt), navíc je její lexikum obohaceno o řadu sociolektů.

V poslední době jsme svědky postupného rozrušování hranice mezi spisovností a nespisovností, část lingvistů dokonce dává přednost termínu *standard*, jako

⁶ ERHART, A. (1984): *Základy jazykovědy*. Praha: SPN.

standardní jsou hodnoceny hláskové nebo tvarové varianty, které se ustálily v obecné češtině.

U prostě- sdělovacího stylu používáme termín *mluvená syntax*. Jejím charakteristickým znakem jsou nejasné intonační hranice výpovědních celků, je tedy obtížné analyzovat větnou stavbu. Analýza větné stavby u mluveného projevu je možná až po jeho přepisu. Hranice syntaktických jednotek se stanoví podle intonace a významových vztahů mezi větami. Vzniklé úseky nazýváme *sekvence*, které se nevyčleňují na základě vnější formy projevu, ale na základě intonace. Dalšími znaky jsou polysémantické mluvenostní prostředky, (*že, kdy, co* atd.). Např. *Kočka, co sedí na střeše* (použití tzn. absolutního *co*). Dále tzv. *aditivní připojování sekvencí*, kdy mluvčí řadí všechny myšlenky za sebe, protože toho chce říci co nejvíce. V mluveném projevu je značně využívána i *elipsa* neboli *výpustka*, mluvčí ji využívají, aby projev zestručnili a neopakovali informace, které již byly řečeny. Dalším znakem je *kontaminace vazeb*, kdy dohází k tzv. smíšení či zkřížení. Dvě slova či morfémy s podobným významem se navzájem ovlivňují či splynou. Často dochází také k *vyšinutí* (vybočení) z větné vazby neboli k *anakolutu*, jedná se o případ, kdy část věty nenavazuje syntakticky správně na část předcházející. *Parenteze*, neboli vložení samostatné myšlenky, oddělené od ostatního textu, je dalším znakem mluveného projevu. Mluvčí často opakují *zájmenný podmět* (*já to tušil*) a *nadbytečný přívlástek ten* (*To je ten, co jsme ho včera viděli.*). Pro syntaktické prostředky jsou také typické *infinitivní konstrukce* (např. *Je vidět elektrárna*).

Pro *lexikální stavbu* je typická vrstva *kolokvialismů* (hovorových slov a frazémů) a vrstva *obecně-českých slov*. Základem komunikace jsou slova *neutrální a příznaková*. Pro slovní zásobu je typická preference slov s velkým rozsahem a malým obsahem (vede to k všeobecnosti), neurčitost a vágnost vyjadřování, *adjektivní a adverbialní výrazy* s významem velké intenzity. Často dochází k *nedbalé výslovnosti*. Základem mluveného projevu je *expresivita*. Objevují se *demunitiva* (zdrobněliny) *hypokoristika* (slova domácká), *hodnotící výrazy* (obvykle adjektiva či adverbia) apod.⁷

Hláskoslovná rovina je postavena na obecně-českých hláskoslovných jevech, jako je např. *diftongizace* na konci slova, *přehláska* *é>ý, é>í, ý>ej, ú >ou*, *protetické v*, *redukce souhláskových skupin*, *regresivní asimilace*, *asimilace znělosti*, *dloužení samohlásek*, *koncové -jc* u 2. stupně příslovcí, *vypouštění koncového l* v *příčestí minulém*, *koncovka -ama/-íma* v 7. p., *sjednocené tvary v plurálu* atd.

⁷ ČECHOVÁ, M. a kol. (2003): *Současná česká stylistika*. Praha: ISV nakladatelství.

Tvaroslovná rovina je realizována hovorovou češtinou či dialektem. Objevují se prostředky deixe (ukazovací) např. *ten, tenhle, tamten*. Obecně si můžeme povšimnout vyššího počtu částic, citoslovcí a parazitních výrazů. V komunikaci s adresátem jsou užívány kontaktní prostředky (*poslouchej*), hodnotící poznámky (*to se ví*), zdvořilostní fráze (*prosím tě*) a kontaktní funkci mohou mít i dovětky na konci věty (*no ne, že ano*). U první osoby singuláru a třetí osoby plurálu, si je možné povšimnout sloves typu *děkuju, žiju, děkujou, žijou*.

U prostě-sdělovacího stylu se objevují se také slovo tvorné varianty typu *Pražák, učitelovat, zahradničit* apod.⁸

1.1.2 Faktory ovlivňující nepřipravený mluvený projev

Na úvod této podkapitoly je důležité zdůraznit, že osobnost člověka je jedinečná a uvedené faktory jsou podmiňující pouze do určité míry. Vždy nalezneme výjimky, u kterých tyto faktory nehrají žádnou roli.

Podle Hubáčka J. (1987) jsou generační rozdíly v obecné češtině patrné. Mládež vnáší do jazykových útvarů osobité rysy.

Velký vliv má u mluveného projevu to, zda je pro mluvčího téma hovoru zajímavé nebo zda zná o tématu mnoho informací. Pokud se rozhovoru účastní více osob, je toto kritérium rozhodující pro to, zda se jedinec do rozhovoru zapojí či ne.

J. Tomana (1981) uvádí pravidlo „*Mluv tehdy, když máš co říci*“. Také říká, že pokud nebude člověk navštěvovat divadla, kino, výstavy, koncerty, sportovní utkání a nebude diskutovat s lidmi, nenaučí se dobře mluvit. Jak by mohl zajímavě hovořit ten, kdo nic zajímavého neprožil.

Jinými faktory, ovlivňujícími nepřipravený projev, jsou pohlaví, věk a vzdělání. Tyto faktory zohledňuji v praktické části diplomové práce, se zaměřením na věk. Hlavním rozdílem v obsahu komunikace mezi mužem a ženou je, že ženy se zaměřují na soukromou sféru a muži na sféru veřejnou. Ženy častěji hovoří o sobě a vlastních zkušenostech a využívají tedy zájmen. Ženy mají sklon k emocionálnímu hodnocení, využívají adjektiva. Muži naopak více využívají vulgarismy. Holandský lingvista Otto Jaspersen říkal, že funkcí ženy je mluvit, že ženy se snáze učí cizím jazykům a jsou

⁸ ČECHOVÁ, M. a kol. (2003): *Současná česká stylistika*. Praha: ISV nakladatelství.

v řeči pohotovější. Samozřejmě, že pohlaví není definitivní faktor, který ovlivňuje komunikaci, stejnou váhu mají i ostatní zmíněné faktory.⁹

Také vzdělání, povolání či všeobecný přehled může hrát roli v obsahu i formě mluveného projevu. Není pravidlem, že čím má člověk vyšší vzdělání, tím kvalitnější je jeho mluvený projev, ale někdy může mít vzdělání rozhodující vliv. V některých případech záleží spíše na tom, do jaké míry člověk čte a zajímá se o dění kolem sebe než na vzdělání. Povolání je také faktorem, který může mluvený projev ovlivnit. Většinou jsou lidé, kteří pro své povolání potřebují komunikovat s lidmi, v komunikaci jistější než ti lidé, kteří běžně tolik nekomunikují.

Oblast věku budu zkoumat v diplomové práci a předpokládám, že bude nejspíše nejvíce odlišena využitím slovní zásoby. I v oblasti věku se mohou objevit výjimky. M. Čechová (2003) upozorňuje, že např. i v řeči starších občanů se objevují výrazy pocházející z mluvy mládeže. Vliv na mluvený projev má i psychický typ mluvčího.

Nejvíce se na komutativnosti podílí asi temperament, který je vrozený. S temperamentem také úzce souvisí charakter, který do velké míry ovlivňuje naše chování. Vzniklo mnoho typologií, které řadí lidi do skupin, podle jejich reagování na různé podmínky atd. Nejznámější a nejrozšířenější je asi Hippokratova teorie vycházející ze čtyř tělesných šťáv. V této typologii je kromě vlastností uveden i vztah ke komunikaci. Sangvinik je obecně považován za hovorného a společenského. Melancholik za tichého a samotářského. Cholerik za výbušného a útočného. Flegmatik za klidného, rozvážného člověka se stálým názorem.¹⁰

Mluvčího ovlivňuje i aktuální dění kolem něj jako je prostředí, situace, kontext, momentální psychický stav, míra usměrňování v komunikaci.

1.1.3 Kultura mluvených projevů

Kultivovaný mluvený projev se vyznačuje pečlivostí a vytříbeností. Kultivovanost vyžaduje znalost výrazových prostředků a pravidel jejich využívání. Daneš F. (1969) zdůrazňuje, že nelze ztotožňovat kultivovanost a spisovnost. Je možné mluvit nespisovně a přesto kultivovaně a naopak. Jako příklad uvádí nespisovnou, ale přesto kultivovanou mluvu televizních či rozhlasových moderátorů. Daneš dále připomíná, že by jazyková výchova ve škole měla být chápána jako kultivace všech stránek žákovy osobnosti, protože nejde pouze o projev hlasových orgánů.

⁹ ČMEJRKOVÁ, S. (1996): *Čeština jak ji znáte i neznáte*. Praha: Academia.

¹⁰ NAKONEČNÝ, M. (1998): *Základy psychologie*. Praha: Academia.

Praktická část diplomové práce se zabývá nepřipravenými (spontánními) mluvenými projevy. Na tomto místě bych se chtěla zmínit o projevech připravených, veřejných. U těchto projevů se objevuje vědomá snaha mluvčího zapůsobit na adresáta, tzn. přesvědčovací neboli persvazivní funkce. Tyto mluvené projevy jsou součástí funkčního stylu rétorického. Rétorika, tedy potřeba učit se správně a přesvědčivě mluvit, má své počátky v 5. století před naším letopočtem v Syrakusách na Sicílii.¹¹ Již Aristoteles zmiňuje fakt, že existují přirozeně nadaní řečníci a řečníci, kteří se dobře mluvit naučili. Říká, že se dá vytvořit návod, jak přesvědčivě mluvit. Jako podmínky správného stylu uvádí jazykovou správnost. U jazykové správnosti zdůrazňuje správné spojování částic, nazývání věcí pravými jmény ne opisem, vyhýbání se dvoj-významným výrazům. Aristoteles také zdůrazňuje vhodný výběr stylu, o vážných věcech bychom měli mluvit vážně, o chvályhodných obdivně apod. Tato nejstarší pravidla rétoriky by se dala využít i pro dnešní projevy.

Rétorika je umění přizpůsobit se situaci a zaujmout posluchače. Samozřejmostí pro veřejný projev je spisovnost. Běžná je u veřejného projevu i n t e r t e x t o v o s t, tedy propojení s jinými texty formou citací. U projevu je nutné posílit ho určitou názorností a přirovnáními. Neméně důležité je také oslovení posluchačů. Řečník by měl vždy zvládat práci s dechem, hlasem a ovládat základy ortoepie¹². Řečník si musí umět hierarchizovat svoji promluvu do obsahově sjednocených celků.¹³ Na podobě promluvy se samozřejmě podílí i neverbální komunikace a vzhled řečníka. Gestikulace i mimika by měly být přirozené, vhodné ke stylu projevu. Řečník, který zůstává bez pohybu, působí stejně nepřirozeným dojmem jako řečník, který nepřiměřeně přitahuje pozornost na svoje gesta. Vzhled by měl být upravený a oděv patřičně zvolený podle situace.

¹¹ MAŘÍKOVÁ, M. (2002):*Rétorika Manuál komunikačních dovedností*. Praha:PROFESSIONAL PUBLISHING.

¹² O r t o e p i e je v užším smyslu správné znění hlásek, spojování hlásek v proudu řeči a její modulace. Je to soubor norem, kterými se řídí zvuková podoba mluvených spisovných projevů. Ke kodifikaci výslovnosti také dochází na základě výslovnosti kultivovaných mluvčích. Zásady ortoepie obsahují příslušné příručky. U výslovnostní kodifikace je třeba brát v úvahu rozdíly, které jsou dané výslovnostním stylem. (*Příruční mluvnice češtiny, 2001*)

¹³ ČECHOVÁ, M. a kol. (2003): *Současná česká stylistika*. Praha: ISV nakladatelství.

1.1.3.1 *Pečlivá mluva*

Pečlivá (korektní) mluva je charakterizována důsledným vyslovováním hlásek, slabik, přesnou modulací a členěním řeči. Mluvčímu záleží na precizní artikulaci, uchování souhláskových skupin a správné kvantitě. Pečlivou mluvu můžeme využívat ve spisovném i hovorovém jazyce. Důležitým projevem pro pečlivou mluvu je srozumitelnost a slyšitelnost. Požadavkem pro pečlivou mluvu je také znalost ortoepie. V mluveném projevu může docházet k hyperkorektnosti.¹⁴ Hranice mezi hyperkorektností mluvy nejsou ve všech případech zřejmé, proto dochází k mnoho diskusím mezi odborníky. Sgall P (2011) uvádí, že je tu i generační rozdíl. Pro některé starší mluvčí jsou určité tvary hyperkorektní, ačkoli mladší generací jsou přijímány. Dále říká, že k podobným rozdílům může docházet i v oblasti teritoriální.¹⁵

1.1.3.2 *Pohodlná mluva*

Pohodlná, zjednodušená mluva je běžná u denních rozhovorů. Tato mluva má dva odstíny, jednak mluva využívána jako volnější mluva pečlivá, jednak jako mluva od narození přirozená (nářečí). Požadavky a pravidla jsou zde volnější než u mluvy pečlivé, ale v zásadě jsou stále respektovány. Nejvíce se zjednodušují souhláskové skupiny. Pohodlná mluva se také vyznačuje zjednodušováním výslovnosti a splýváním sousedních slov. U pohodlné mluvy nejde pouze o zjednodušení, ale i jistou familiární pohodlnost.¹⁶

¹⁴ Hyperkorektnost je tvar vytvořený z přehnané snahy o jazykovou správnost a jen domněle správný (*SSJČ 1960*). Takovou přehnanou snahu při nedokonalém zvládnutí spisovné normy můžeme vidět tam, kde existuje běžně užívaný (nejen knižní) spisovný tvar s odpovídající funkcí, ale mluvčí z nějaké příčiny (nejspíš proto, že mu tento tvar připadá jako nespisovný, popř. stylově nevhodný) dává přednost tvaru jinému, který ve spisovné normě neexistuje. (*Sgall P., 2006*)

¹⁵ HÁLA, B.(1975): *Fonetika v teorii a praxi*, Praha: SPN.

¹⁶ tamtéž

1.1.3.3 Nepečlivá mluva

Nepečlivá (nedbalá) mluva je pod úrovní normálního způsobu mluvení. Vyznačuje se špatnou artikulací a deformací slov. Jedná se převážně o argot a slang. Zejména je deformována kvantita a kvalita samohlásek. Dále podvědomé či úmyslné vypouštění slabik. Vedle vědomého potlačování hlásek a slabik dochází také k nadměrnému protahování koncových samohlásek v postavení před pauzami, k zavírání nebo otvírání samohlásek. Jako módní jev se vyskytuje mluvení nosem, monotónizování melodie řeči, neklesání hlasu apod. Deformovaná mluva bývala typickým znakem určité velkoměstské vrstvy, obyčejně z řad mládeže.¹⁷

1.2 Neverbální komunikace

Extralingvální (nonverbální) prostředky řeči jsou neméně důležité než prostředky paralingvální. Lidé společně komunikují i beze slov a to řečí těla. Je prokázáno, že emocionální stavy mají vztah k fyzickým projevům. Řeč těla může poukázat na jistotu mluvčího, na jeho postoj k tématu i na aktuální psychický stav.

Mluva tělem se projevuje nejrůznějšími způsoby. Nejzákladnějším typem je tělesný dotyk, v naší společnosti je omezen na podání ruky či poplácání po rameni. Jako autosémantické prostředky působí ukazování rukou. Ikonické prostředky něco zobrazují rozkaz, prosbu apod. Symbolické prostředky naznačují určitý rituál (armáda, Junák). Kontaktové pohyby se používají při uvítání nebo rozloučení. Mimika je záležitost toho, co ukazují svaly v obličeji. Gestikulace toho, co ukazují naše paže. Haptika toho, co ukazují naše dotyky. Kinezika vypovídá o tom, co sděluje celé naše tělo. Posturologie zaznamenává pozice našeho těla. Proxemika sleduje významy toho, jaké vzdálenosti mezi sebou lidé zaujímají. Vizika je záležitostí našich očí, víček a obočí. Chronemika je součástí neverbální komunikace, která poukazuje na to, jak člověk hospodaří s časem (pozdní příchody na schůzku, nedodržení časového limitu pro výstup apod.). Oblast neverbální komunikace se stala předmětem výzkumu praktické části diplomové práce.

¹⁷ HÁLA, B.(1975): *Fonetika v teorii a praxi*, Praha: SPN.

1.2.1 Mimika

Slovo mimika pochází z řeckého slova *mimikos* -napodobující. Jedná se o doprovázení řeči výrazy tváře (stahy svalů). Na mimice se podílí ústa a oči, ale také brada, čelo, obočí a líce.

Upřímný, přirozený úsměv je nástrojem pro úspěch v komunikaci. Úsměv vždy překonává bariéry cizích jazyků. Jsou – li ovšem ústa pootevřená a oči nepřivřené může takový úsměv znamenat pohrdání. Údiv signalizují pootevřená ústa a čelist dolů. Zvýšené sebevědomí může signalizovat brada nahoru. Brada směřující na prsa může naopak signalizovat stud nebo menší sebevědomí. Svraštělé čelo u obočí značí nevoli nebo nepochopení. Sevřené rty poukazují na pocit trapnosti nebo bezcitnosti. Mimika také sděluje mnoho o emocích a psychickém stavu mluvčího.¹⁸

1.2.2 Gestikulace

Slovo gestikulace (gestika) pochází z latinského slova *gero, gerere* – projevovat. Jedná se o prostředek v podobě gest, posunků, pohybů rukou či těla jako doprovod ke slovnímu projevu.

Základním prostředkem pro gestikulaci jsou ruce. Zkřížené ruce nemusí vždy znamenat bariéru, důsledkem může být zima, únava, návyk. Pokud se ruce a prsty navzájem propojují, dotýkají, znamená to, že hledají oporu. Pokud jsou prsty pevně propleteny, může to naznačovat plnou jistotu v tvrzení. Naopak pokud prsty bubnují o stůl, člověk si něco kreslí na papír nebo si pohrává s nějakou věcí, naznačuje to nervozitu nebo nudu. Ruce za hlavou naznačují, že se jedinec považuje za důležitého, za toho, kdo má největší přehled nad situací. Při připažených rukách v lokty, do stran můžeme pozorovat agresivitu. Ruce v kapsách, naznačují nezdvořilost nebo to, že chce osoba něco skrývat. Zatáté pěsti naznačují agresivitu. Natažená paže vůči druhému dává znamení, aby přestal mluvit nebo se nepřibližoval.¹⁹

1.2.3 Haptika

Slovo haptika pochází z řeckého slova *haptēn*- dotýkat se. Jedná se o hmatový, dotykový počitek. Společensky přijatelným projevem haptiky je pouze podání ruky nebo poklepání po rameni, ostatní projevy jsou intimní. Podání ruky má několik

¹⁸ GRUBNER, D.(2009): *Zlatá kniha komunikace*. Ostrava:Gruber-TPD.

¹⁹ tamtéž

parametrů: síla stisku, délka stisku, natočení dlaně, pokrčení či napnutí loktu, rozkmit potřesu, místo uchopení ruky. Vyrovnaná osobnost podává ruku s dlaní natočenou kolmo k zemi, loktem jen mírně pokrčeným, potřese žádným nebo několika málo kyvy. Člověk, který je apatický, bez zájmu podává ruku s malou silou stisku. Velká síla stisku může značit malé sebevědomí kompenzované velkou silou. Samozřejmě to může být neskryvaná radost ze setkání. Natočení dlaně horní palcovou hranou doleva a malíkovou doprava může znamenat povýšenost. Opačně to může znamenat podrážděnost. Uchopení ruky pouze za koncové články může znamenat zbrklou sobeckost.²⁰

1.2.4 Kinezika

Slovo kinezika pochází z řeckého slova *kinema* – pohyb. Jedná se o pohybové projevy člověka. Pohyby člověka odrážejí jeho temperament i momentální psychický stav. Člověk s prudšími pohyby bude prudší ve všem. Naopak člověk s pohyby klidnými bude klidnější. Z chůze člověka můžeme také mnoho poznat. Rychlé, nervózní kroky naznačují, že je člověk ve stresu a nemá kontrolu nad svými povinnostmi. Uvolněné, rychlé kroky a vztyčená hlava poukazují na člověka, který má nad vším přehled a je klidný. Pomalé a jisté kroky využívá osoba, která si je vědoma své důležitosti a nadřazenosti nad ostatními. Přílišná agresivita se může projevit rychlými, neřízenými kroky a nekontrolovaným pohybem v prostoru. Váhavé, pomalé kroky, mohou ukazovat na to, že člověk musí vykonat něco, co sám nechce.²¹

1.2.5 Posturologie

Slovo posturologie (posturika) pochází z řeckého slova *positura* – poloha. Jedná se o polohu těla.

Obecně by se dalo říci, čím vzpřímenější postoj člověk zaujímá, tím větší má hrdost a optimismus. Čím shrbenější tím větší pesimismus, ale samozřejmě mohou být příčinou zdravotní problémy. Z posturologie je vždy patrné jaký vztah mají osoby mezi sebou. V situaci, kdy komunikují tři osoby a jedna z těchto osob je k druhé osobě více čelem a k třetí více bokem, je třetí osoba méně oblíbena či respektována. Nejméně zdvořilý postoj je, pokud se osoba otočí k druhé osobě zády.²²

²⁰ GRUBNER, D.(2009):*Zlatá kniha komunikace*. Ostrava:Gruber-TPD.

²¹ tamtéž

²² tamtéž

1.2.6 Proxemika

Slovo proxemika pochází z anglického slova *proximity* – blízkost. Jedná se o vyjádření vztahu jedné osoby k druhé osobě prostřednictvím vzdálenosti, kterou k ní zaujme. Rozlišujeme intimní, osobní, společenskou a veřejnou zónu. Vzdálenost se u různých autorů odlišují, uvádím tedy průměrné údaje. Intimní zóna začíná přibližně od vzdálenosti 30 centimetrů. Člověk povolí vstup do této zóny pouze nejbližším. Výjimkou jsou oslavy či jiné příležitosti, kde je tradicí polibek. Další výjimkou jsou dopravní prostředky, fronty, koncerty. Osobní zóna je přibližně od 30 do 150 centimetrů. Tato zóna se dá ještě rozdělit na menší (do 90 centimetrů) a větší (od 90 do 150 centimetrů). Společenská zóna je přibližně od 150 centimetrů do 5 metrů. Veřejná vzdálenost je přibližně nad 5 metrů. Menší veřejná vzdálenost je zhruba od 4 do 6 metrů, jde např. o řeč mezi profesorem a studenty nebo vedoucího a pracovníky. Větší veřejná zóna je nad 6 metrů. Jde např. o politické projevy apod.²³

1.2.7 Vizika

Slovo vizika pochází nejspíše z latinského slova *videre* – vidět. Jedná se o oční kontakt. Pokud chce osoba druhou osobu ovlivnit, přesahuje součet pohledů 50 procent komunikace. Pokud osoba komunikuje bez záměru ovlivnit, zahrnují pohledy 35 procent komunikace (*Křivohlavý J. 1988*). Toman (1981) uvádí., že člověk se častěji dívá, když naslouchá, než když hovoří. Pokud mluvčí mluví delší dobu a podívá se na adresáta, vyjadřuje tím, zda může v promluvě pokračovat. Pevně zařatá víčka mohou značit agresivitu. Potvrzení pohledu od druhé osoby vypovídá o kladném smýšlení. Uhnutí pohledem značí, že osoba nechce, aby druhý věděl o její náklonnosti nebo naopak špatných myšlenkách vůči ní. Vytrvalý pohled na druhou osobu naznačuje, že tím chce osoba dotvrdit pravdu. V některých případech je vhodné se na osobu nedívat a to když mluví o osobních věcech.²⁴

1.2.8 Chronemika

Slovo chronemika pochází z řeckého slova *chronos*-čas. Jedná se o způsob, jakým strukturujeme a užíváme čas ve vztahu k jiným lidem. U člověka můžeme vidět, zda rád věnuje svůj čas komunikování. Lze pozorovat, zda osoba sděluje svoje informace stručně a rychle nebo se ráda zdržuje v komunikaci. Také dochvilnost je

²³ GRUBNER, D.(2009): *Zlatá kniha komunikace*. Ostrava:Gruber-TPD.

²⁴ tamtéž

ukazatelem toho, jak osobě na určitých věcech záleží. Chronemika se také týká toho, jak osoba dokáže respektovat čas určený k promluvě jiné osoby.²⁵

1.2.9 Paralingvistika

Představuje mimoslovní složku komunikace, která umožňuje záměrně manipulovat hlasem. Jedná se zejména o hlasitost, plynulost, tempo řeči, členění řeči apod. Paralingvistika charakterizuje jejího nositele. Je možné rozpoznat hlasitost řeči od šeptání po hlasitý projev, podle povahy sdělení. Výška hlasu a jeho zbarvení je odlišena podle kmitočtu (čistý, ostrý, sametový, dunivý hlas apod.). Rozeznávána je rychlost řeči od pomalého po velmi rychlé tempo. Dále může být sledováno, zda je sdělení obsahově bohaté či chudé, tzv. objem řeči. U plynulosti řeči je možné rozeznávat řeč s častými pomlčkami až po řeč plynulou. V promluvě je možné zaznamenat chyby v řeči (od řeči s výrazným množstvím chyb po řeč bezchybnou). Jiné znaky jsou správnost a kvalita výslovnosti nebo členění projevu. V komunikaci se objevují pauzy, ty mají vztah k temperamentu, emocím apod. V řeči se také rozeznává řečový registr, tzv. s různými osobami mluví lidé různě (určitý styl komunikace zvolí osoba pro promluvu s policistou, jiný pro promluvu s kamarádem). Existuje pět registrů: *d e k l a m a č n í* (formální projev), *f o r m á l n í* (určen autoritám), *i n f o r m a t i v n í* (s neznámými lidmi), *f a m i l i á r n í* (s rodinou a známými), *i n t i m n í* (s osobou blízkou).²⁶

1.2.10 Ostatní projevy

Projev také dotvářejí „rekvizity“, drobné předměty v podobě brýlí, tužky, klíčů apod. Manipulace s předměty ovlivňuje kineziku projevu. V některých případech používají lidé manipulaci s předměty jako uklidňující prostředek. Manipulace s předměty také vystihuje temperament a psychický stav člověk při promluvě. Tuto skutečnost sleduji v praktické části diplomové práce. Prostředí, ve kterém promluva probíhá, napovídá o povaze mluvčího. Člověk je při promluvě klidnější a jistější, když je ve svém přirozeném prostředí doma nebo v kanceláři či pracovně. Můj výzkum vždy probíhal v osobním prostředí mluvčího.

²⁵ GRUBNER, D.(2009): *Zlatá kniha komunikace*. Ostrava:Gruber-TPD.

²⁶ LEŠKO, L. (2008): *Náhled do sociální komunikace*. Brno:Tribun.

1.3 Suprasegmentální projevy řeči

Nejvyšší jednotkou mluvního aktu je mluvená promluva. Mluvenou promluvu můžeme členit na menší celky podle různých hledisek. Tato kapitola se bude zabývat prostředky zvukovými (jinak označováno modulačními, prozodickými, suprasegmentálními).²⁷ Řeč jako souvislý zvuk je tvořena řetězcem segmentů a je určitým způsobem modulována.

Na modulaci se podílí síla, výška, barva, rytmus hlasu a také tempo a frázování. Nositelem těchto zvukových prostředků je slabika a hlavně její jádro. Palková Z. (1997) uvádí, že uživatel jazyka sleduje spíše kontrast, než určité fyzikální hodnoty, tzv. sleduje spíše změnu výšky zvuku, síly zvuku než určitou sílu nebo výšku.

Přítomností suprasegmentálních projevů řeči je dán rozdíl mezi prostým sdělením a otázkou. Např. věty *Půjdeme na oběd? Půjdeme na oběd.* Rozdílnost ve výpovědích, zde dodává větná intonace. Pokud analyzujeme text, rozdělujeme ho na segmenty oddělené pauzami. Nejprve text rozdělíme na *m a k r o s e g m e n t y* (věty), poté lze text rozdělit na *m e z o s e g m e n t y* (slova) a nakonec na *m i k r o s e g m e n t y* (slabiky).²⁸

1.3.1 Slabika

Slabika (sylaba, mikrosegment) je základní jednotka souvislé řeči a je výhradně zvuková. Není to jednotka významová, nenese význam. Pouze jednoslabičná slova nesou význam. Členění slov na slabiky je přirozený jazykový cit již od raného dětství. Slabiky jsou tvořeny řetězcem segmentů uspořádaných podle zvukových principů.

Základem slabiky v češtině je jedna samohláska nebo dvojhláska, která buď tvoří slabiku sama, nebo se kolem ní seskupují souhlásky. Slabičný vrchol tvoří v češtině všechny samohlásky, ale také konsonanty.(Čechová, 2000). Podle výstavby konce slabiky dělíme slabiky na *o t e v ř e n é*, které končí místem maximální otevřenosti slabičným jádrem (*ko-le-no*) a slabiky *z a v ř e n é*, které jsou zakončeny uzavřeně (*roz-dám, švec*).(Krčmová M., 2009).

Základní fonetickou vlastností slabiky je *s o n o r i t a*, přítomnost tónové složky. Slabika je složena ze základu - jádra slabiky (*n u k l e u s*). Před nukleem a za nukleem jsou svahy slabiky: nukleu předchází iniciála (*o n s e t*), za nukleem stojí *k o d a*. Samohlásky tvoří jádro (vrchol) slabiky. Nukleus je nositel suprasegmentálních

²⁷ JUNKOVÁ, B. (1991): *Vybrané kapitoly z fonetiky a fonologie*. České Budějovice: PF JU.

²⁸ ERHART, A. (1984): *Základy jazykovědy*. Praha: SPN.

vlastností jazyka. Slabičné minimum je jedna samohláska nebo dvojhláska. Konkrétní podoba slabiky se v jednotlivých jazycích liší hláskovým složením podle ustálení kombinatorních možností hlásek (*Palková Z. 1997*). Slabiku můžeme charakterizovat jako soubor prvků, z nichž alespoň část musí být přítomna, abychom skupinu zvukových jednotek považovali za slabiku. (*Junková B., 1991*).

1.3.2 Síla hlasu

Síla hlasu (intenzita) je založena na rozkmitu hlasivek. Síla hlasu závisí na dvou podmínkách na tělesné konstituci mluvčího a na mohutnosti expiračního proudu. (*Hála B. 1975*). Z hlediska komunikace má význam relativní proměna síly hlasu, která se uplatňuje jako součást slovního a větného přízvuku. Kromě tohoto jsou změny v síle hlasu ukázkou postoje mluvčího (rozčlenění, obavy apod.).²⁹

Individuální síla hlasu závisí také na způsobu zacházení s ním. Lidé zdánlivě slabí mohou mluvit silným hlasem a naopak. (*Hála B, 1975*).

1.3.2.1 Mluva hlasitá

Je to mluva, která je správně zvolena podle prostředí, ve kterém se mluvčí pohybuje. Obvykle postačí hlasitost menší. Větší hlasitost je nutná pro učitele, moderátory apod.³⁰

1.3.2.2 Mluva silově umocněná

Tuto mluvu používají např. herci, řečníci, zpěváci, pokud nemají k dispozici zesilovací zařízení.³¹

1.3.2.3 Mluva tichá

Mluva tichá zapříčiňuje nezřetelnost a nesrozumitelnost promluvy. Mluvčí někdy mluví tiše, protože si není jist obsahem svého sdělení nebo protože se cítí nejistý před více posluchači. Pro některé jedince je tichá mluva přirozená, je to součást jejich povahy.³²

²⁹ KRČMOVÁ, M. (2009): *Fonetika a fonologie*. Brno: MU.

³⁰ HÁLA, B. (1975): *Fonetika v teorii a praxi*, Praha: SPN.

³¹ tamtéž

³² tamtéž

1.3.2.4 *Mluva tlumená*

Mluva tlumená slouží k diskrétnímu, osobnímu sdělování např. pokud mluvčí něco sděluje při představení nebo přednášce.³³

1.3.2.5 *Mluva šeptaná*

Je to komunikativní forma realizovaná vyloučením hlasu. Existuje také mluva pomocí artikulačních pohybů bez použití hlasu.³⁴

1.3.3 **Výška hlasu**

Výška hlasu je založena na frekvenci hlasivkových kmitů a je dokreslena rezonancí nadhrtanových prostor. Určující je délka a napětí. Zkrácení hlasivek nebo zvýšení jejich napětí vede ke zvýšení hlasu. Změnu výšky hlasu také způsobí změna výdechového proudu. U hlubokých tónů způsobí zesílení výdechového proudu při stejné délce a napětí hlasivek jejich další prohloubení. U vysokých tónů způsobí zvýšení. Výška hlasu patří k individuálním vlastnostem člověka a také ji může mluvčí měnit vzhledem k prostředí na situaci. Základní tón se pohybuje přibližně v rozsahu 80- 300 Hz. U žen je pásmo mezi 200-300 Hz a u mužů mezi 100-150 Hz.³⁵

1.3.4 **Barva hlasu**

Barva hlasu (hlasový tón) je dána počtem, výškou a silou svrchních harmonických tónů, které zesílí základní tón při průchodu nadhrtanovými dutinami. Pro barvu hlasu je především určující stavba dechové cesty a kostra obličejové části hlavy. Podle barvy hlasu můžeme rozpoznat mluvčího. Barva hlasu patří mezi individuální charakteristiku člověka. Barva hlasu se může měnit podle emotivity člověka. Na hlase mluvčího rozeznáme radost, smutek, zlobu apod.³⁶

1.3.5 **Tempo řeči**

Tempo řeči se určuje počtem slabik pronesených za minutu. Dále je důležitá délka pauz a jejich počet. Každý mluvčí má tzv. o s o b n í m tempo. Mluvní tempo není

³³ HÁLA, B.(1975): *Fonetika v teorii a praxi*, Praha: SPN.

³⁴ tamtéž

³⁵ KRČMOVÁ, M. (2009):*Fonetika a fonologie*. Brno:MU.

³⁶ tamtéž

stejně u všech jazyků, tzn. n á r o d n í tempo. Čeština je jazykem s průměrným tempem. Rozpětí tempa je v každém jazyce různé, záleží na zvyklostech, povaze a temperamentu mluvčího.³⁷ Mluvní tempo ovlivňuje postoj k obsahu promluvy. Pomalejší tempo je vyhrazeno důležitějším částem promluvy a naopak. Mluvní tempo volí mluvčí také v závislosti na posluchačích, pomalejší tempo je voleno u méně chápavějších a naopak. Mimořádně rychlé tempo může být také signálem emocí.³⁸

1.3.6 Pauzy a frázování

Pauza je přerušení řečového proudu, jímž se souvislá řeč člení na menší úseky. Vzniká z fyziologických příčin, kvůli potřebě doplnit dech. Umístění pauzy je důležité, protože ovlivňuje porozumění promluvě. K oddělení řečových celků slouží komunikativní pauza. Rozeznáváme absolutní pauzu, která má neomezenou délku a relativní pauzu, která pouze krátkodobě přerušuje řeč. V některých případech pauza může nebo nemusí být realizována, má nezávaznou realizaci, je to tzv. potencionální pauza. Potencionální pauza slouží při komunikaci jako prvek poukazující na hranici řečových celků.

Frázování je členění souvislé řeči. Správné frázování je stejně jako tvoření pauz důležité pro porozumění promluvě. K tomuto členění nám napomáhají přízvuky, melodie a důrazy.³⁹

1.3.7 Slovní přízvuk, přízvukový takt

Slovní přízvuk je intuitivně pocíťován stejně jako slabika. Slovní přízvuk je závislý na kontrastu mezi slabikami, výšce, síle, trvání a kvalitách samohlásek. Někteří lingvisté rozlišují mezi termínem přízvuk a akcent. Akcent je možné objektivně zjistit z konkrétní výpovědi, nejčastěji je charakterizován melodií. Přízvuk je potencionální vlastnost určité slabiky ve slově, na níž může být akcent realizován. V češtině je přízvuk na počátku slova. Fonetickou podstatou přízvuku je rozdíl mezi přízvuknými a nepřízvuknými slabikami.⁴⁰ Přízvukový celek také označujeme termínem takt. U tzv. taktového přízvuku má přízvukná slabika určité zesílené vlastnosti

³⁷ JUNKOVÁ, B. (1991): *Vybrané kapitoly z fonetiky a fonologie*. České Budějovice: PF JU.

³⁸ KRČMOVÁ, M. (2009): *Fonetika a fonologie*. Brno: MU.

³⁹ KRČMOVÁ, M. (2009): *Fonetika a fonologie*. Brno: MU.

⁴⁰ PALKOVÁ, Z. (1997): *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.

oproti slabikám nepřízvučným. Přízvuk je možné rozlišit na několik druhů, podle toho, která zvuková vlastnost v něm převažuje. Přízvuk tónový, melodický je ve slovenštině, chorvatštině či švédštině. Přízvuk silový, kvalitativní je v ruštině nebo angličtině. Přízvuk můžeme také dělit podle jeho umístění. Přízvuk stálý je v češtině, v němčině a v polštině. Přízvuk volný, pohyblivý najdeme v angličtině a v ruštině.⁴¹

1.3.8 Větný přízvuk, důraz

Větný přízvuk zpravidla zdůrazňuje význam tam, kde stojí nejdůležitější část sdělení prostřednictvím zvukových prostředků. Ovšem větný přízvuk se v proudu řeči objevuje z různých příčin. Někdy chce mluvčí zvýraznit slova motivovaná významově, jindy chce mluvčí zvýraznit např. hranici výpovědi či jiný úsek. Zdůraznění významu na konci věty je častý případ větného přízvuku, není ale jediný.⁴² Zvukové prostředky, podílející se na zvýšení významu jsou: tón, síla, tempo a zvýrazněné artikulačně akustické vlastnosti přízvučné slabiky. Při běžné promluvě je prominence větného přízvuku⁴³ často nevýrazná a zvýrazní se až při emocionálnější výpovědi.

Důraz je zvýraznění části výpovědi podle subjektivního postoje mluvčího. Podílí se na něm síla, melodie, zvýraznění artikulace či zpomalení mluvního tempa. Zdůrazněna může být jakákoli část výpovědi.

1.3.9 Intonace

Základem intonace je průběh výšky tónu ve větě nebo části věty. Je to způsobeno silovým a melodickým průběhem výpovědního celku. Ve všech jazycích je využito intonace k vyjadřování určitých gramatických syntaktických funkcí. Pomocí intonace je možné rozlišit komunikativní platnost výpovědních celků. Pro intonaci je podstatná přízvučná slabika jádra výpovědi tzv. intonační centrum. Větná intonace se označuje i jako modulace melodická, do které je zahrnut i vliv výšky hlasu. Rozdíl mezi intonací a melodií je takový, že intonace je komplexní zvukovou kvalitou a melodie pouze průběhem výšky základního tónu. Základními typy intonace jsou intonace klesavá neboli kadence, stoupavá neboli antikadence a

⁴¹ KRČMOVÁ, M. (2009): *Fonetika a fonologie*. Brno: MU.

⁴² PALKOVÁ, Z. (1997): *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.

⁴³ Prominence je zvukové zvýraznění ve výpovědi, které je nejčastěji na konci věty, ale může být i jinde. Objevuje se v části, kterou považuje mluvčí za nejdůležitější.

polokadence. Klesavá intonace (kadence) se uplatňuje u oznamovacích vět. Kadence je založena na klesavém tónu výpovědi. Je charakterizována zvýšením a zesílením intonačního centra. Stoupavá intonace (antikadence) se uplatňuje u zjišťovacích otázek. Antikadence je založena na vzestupu hlasu po intonačním centru a na konci výpovědi na mírném poklesu. Polokadence se uplatňuje u nekoncových úseků výpovědi. Jedná se např. o vytýkání, výčty, vyčleňování východisek apod. Je založena na poklesu hlasu před intonačním centrem.⁴⁴

1.4 Slovní zásoba a její rozvrstvení

Nauka o slovní zásobě se nazývá lexikologie. Slovní zásoba je souhrn spisovných i nespisovných slov určitého jazyka. Formálně významovou jednotkou slovní zásoby je lexém. Izolovaný obsah lexému se nazývá sémém. Jednotlivé významové prvky, sémy potom definují sémem. Každý sém má dvě významové složky pojmovou, nociónální (ta pojmenovává bez subjektivního zaujetí) a pragmatickou (ta obsahuje expresivitu a postojové příznaky). S nociónální složkou souvisí termín *denotace* (denotáty jsou *fiktivní*, *neexistující* a *skutečné*, existující srv. čert vs. dům). S pragmatickou složkou souvisí termín *konotace* (zde jde o rozdíl mezi neutrálními a expresivními slovy srv. měsíc vs. luna). Jádro slovní zásoby obsahuje nejčastější slova, je celonárodní a společné většině projevů. Ostatní slovní zásoba podléhá proměnám a vnějším vlivům. Individuální slovní zásobu (neboli *idiolekt*) je možné rozlišit na *aktivní*, ta zahrnuje kolem pěti až deseti tisíc slov u dospělého člověka a na *pasivní*, která zahrnuje kolem patnácti až šedesáti tisíc slov. Tento počet je individuální, záleží na celé řadě faktorů, jako je např. vzdělání.⁴⁵ Proměnlivost slovní zásoby je dána vývojem společnosti, některá slova zanikají (archaismy, historismy) jiná nově vznikají (neologismy). Objektívni realita se neustále vyvíjí a podléhá vlivům z vnějšku. Slovní zásoba se obohacuje různými způsoby, jako jsou změny významu slova, tvorba nových slov, spojování slov v sousloví nebo přejímání slov z cizích jazyků. Základní jednotkou slovní zásoby je slovo neboli *lexém*. Vícečlenný lexém nazýváme *frazém*. Představu o velikosti slovní zásoby přibližují slovníky, náš největší slovník se jmenuje *Příruční slovník jazyka českého* a obsahuje kolem 250 000 hesel. Jazyk je možné zkoumat dvěma

⁴⁴ PALKOVÁ, Z.(1997): *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.

⁴⁵ *Pasivní slovní zásoba* je rozsáhlejší než *aktivní*. Poměr mezi nimi však není přesně stanoven, uvádí se údaj 1:2 až 1:5.

základními způsoby, buď v průřezu téhož období tedy *synchronně*, nebo ve vývoji různých časových období tedy *diachronně*. Synchronní lexikologie se dělí na jádro, přechodovou část a periferii slovní zásoby. Jádro slovní zásoby obsahuje slova, která pojmenovávají skutečnost běžného života. Jsou to většinou slova nemotivovaná, bezpříznaková, neutrální a mají vysokou frekvenci výskytu. Slova v přechodové části slovní zásoby jsou slova, která se v řeči běžně vyskytují, ale ještě nejsou součástí centra slovní zásoby. Slova na periferii slovní zásoby jsou málo frekventovaná a stojí na okraji slovní zásoby, jsou to např. poetismy, knižní výrazy, archaismy či neologismy. Důležitými přidruženými disciplínami lexikologie jsou i lexikografie (nauka o slovnících), sémantika (nauka o významech lexikálních jednotek), onomaziologie (nauka o pojmenováních) frazeologie (nauka o frazémeh a frazeologických spojeních), etymologie (nauka o původu slov), derivatologie (nauka o tvoření slov) a terminologie (nauka o odborných názvech). Slovní zásoba je soubor lexikálních jednotek užívaných a přetvářených jistým diferenciovaným společenským celkem a charakterizujících jej. (Čermák J., Filipec J., 1985).

1.4.1 Slovo

Slovo je základní primární jednotka lexikální roviny jazyka. Slovo je nositelem věcného, lexikálního významu. Jsou slova, která tento význam nemají zvukomalebná citoslovce nebo některé spojky. Slovo vyjadřuje rod, číslo, pád má větnou funkci, představuje určitý větný člen a také má slovně druhovou příslušnost, má mluvnický význam. Slovo je buď lexém jednočlenný neboli monosémický nebo mnohočlenný polysémický. Slova mohou být motivovaná, odvozená (jejich význam lze odvodit) nebo nemotivovaná, popisná (jejich význam nelze odvodit). Slovo je komplex zvukové a grafické formy a také specifického významu. Z hlediska grafického se slovo považuje za útvar tvořený několika grafémy⁴⁶ spojených v celek a oddělených od ostatních slov mezerou. Slovo plní specifické gramatické funkce a spolu s jinými slovy vytváří vyšší roviny. Slovo se svými paradigmatickými vztahy podílí na existenci dílčích systémů ve slovní zásobě. Zvukovou formu slova tvoří

⁴⁶ Grafém je nejmenší dále nedělitelná jednotka psaného jazyka.

alespoň jeden foném⁴⁷, slovo je sjednoceno přízvukem a odděleno od ostatních slov potencionálními pauzami. Existují i nepřízvučná slova příklonky a předklonky. Slovo je nepřerušitelné, není možné vložit do slova jednu jednotku. Lexikální forma slova je spojena s významem. Každé slovo patří do určité slovně druhové kategorie. Slova se dají spojovat a tvořit z nich věty, výpovědi a texty. Plnovýznamová slova mají funkci větného členu nebo ekvivalentu. Z hlediska kontextu mají slova mnohoznačná i jednoznačná jeden určitý význam. Podle aktuálního větného členění se dají slova ve větách přemísťovat i nahrazovat. Slova se v určitých situacích opakují. Každé slovo je ve vztazích se slovy jiného paradigmatu. Slovo má primárně lexikální a gramatický význam, ale tento význam může být i změněn.⁴⁸

1.4.2 Rozvrstvení slovní zásoby podle příslušnosti ke stylovým vrstvám jazyka

Základní rozlišení tvoří slova hovorová a slova knižní. Slova hovorová se vyskytují převážně u projevů mluvených a slova knižní u psaných. Významné skupiny tvoří slova odborná (termíny) a slova umělecká (poetismy, publicismy).

1.4.2.1 Slova hovorová

Hovorová vrstva patří převážně do projevů mluvených. Hovorovost je v protikladu s neutrálností či knižností. V hovorové vrstvě rozlišujeme spisovnou a nespisovnou mluvu, která je založena na obecné češtině a slangu. Hovorová slova se vyznačují expresivitou kladnou i zápornou. Pro hovorovou vrstvu je typický rychlý vývoj a změny. Může dojít k rozdílnosti chápání hovorovosti u různých věkových kategorií. To co se může jevit mladší generaci neutrální, může starší generace chápat jako hovorové. Hovorové výrazy jsou často tvořeny univerbizací (z víceslovného pojmenování se vytvoří jednoslovné) např. minerální voda > *minerálka*. U univerbizovaných slov může docházet k homonymitě, tedy ke špatnému pochopení v textu či promluvě např. *stovka* > rychlost v dopravě, bankovka, běh na sto metrů,

⁴⁷ Foném je základní jednotkou fonologie. Tímto termínem rozumíme zvukový prostředek sloužící k odlišení morfémů, slov a tvarů slov téhož jazyka s různým významem (lexikálním, gramatickým). Liší se od ostatních fonémů téhož jazyka nejméně jednou fonologickou distinktivní vlastností. Počet těchto jednotek, které samy význam nemají, ale jsou "stavebními kameny" jednotek vyšších, je poměrně nevelký a v dané době je v jazyce konečný, z jejich kombinací se však utvářejí všechny výrazy daného jazyka.

⁴⁸ ČERMÁK, J., FILIPEC, J. (1985): *Česká lexikologie*. Praha: Academia.

vyhláška číslo sto apod. Slova hovorová se v textech psaných vyskytují pouze zřídka (dopisy, zápisy z vypravování atd.)⁴⁹

1.4.2.2 Slova knižní

Slova knižní patří převážně do projevů psaných, u mluvených projevů se mohou vyskytnout např. u svátečních řečí. Slova knižní jsou vždy příznaková. Příznak knižnosti je nejlépe zřetelný v porovnání se slovem neutrálním např. *řici* > *praviti*. Slova knižní jsou využívána ve vyšším stylu.⁵⁰

1.4.2.3 Termíny

Termíny se užívají v odborném stylu. Termíny se shrnují pod pojem terminologie. Terminologií využívají všechny obory, existuje terminologie lékařská, vojenská, právní, školská, chemická, počítačová apod. Termíny jsou typické pro odborný styl, u kterého se nikdy nesetkáme s nespisovností. Termíny jsou zpravidla jednoznačné, přesné, ustálené a neexpresivní. Setkáme se však i s expresivními termíny např. u živočichů (*slunéčko sedmitečné, mol šatní, listokaz jabloňový* apod.). Pro termíny je nedůležitější jednoznačnost, termín musí vždy označovat pouze jednu skutečnost. Jednoznačnost je u termínu relativní tzv. určitý termín je jednoznačný ve svém oboru. Termíny musí vždy označovat přesně danou skutečnost. Častým jevem je terminologická synonymita, dochází k ní, protože se na počátku zavádění terminologie hledají vhodné termíny a až později se začíná prosazovat pouze jeden, který je vhodnější používat. Někdy zůstanou obě varianty, jindy se jedna přestane používat nebo zastará. S termínem úzce souvisí pojem. Pojem lze vyjádřit definicí a nikdy není ovlivněn kontextem, nebo pouze minimálně. Pojmy jsou v dané terminologii systémově ukotveny např. slovtvorně. Pojmy i termíny by měly být takové, aby se daly operativně přetvořit např. na jiný slovní druh apod. (*kyslík-kysličník-okysličit*). Termíny jsou většinou motivované. Nemotivované názvy jsou z cizích jazyků nebo internacionální názvy. Někdy vytlačují termíny přejaté z cizích jazyků, díky svojí jednoznačnosti, termíny domácí.³⁴ V souvislosti s tímto tématem je typický proces terminologizace a determinologizace. Terminologizace je

⁴⁹ HAUSER, P. (1980): *Nauka o slovní zásobě*. Praha:SPN.

⁵⁰ tamtéž

přeměna běžného slova na termín. Determinologizace je přenášení odborných termínů do běžné mluvy.⁵¹

1.4.2.4 Poetismy

Poetismy se užívají v uměleckém stylu. Vznik poetismů je založen na jejich autorech a uměleckých směrech. Poprvé začali autoři používat poetismy v době Národního obrození. Starší poetismy jsou např. *luna, jeseň, ručej, oř, černý, jarý, niva, chrabrý, lepý, perut*.⁴⁴ Poetismy se vyvíjejí stejně rychle jako publicismy a neologismy, jejich hodnocení je velice subjektivní. Volba poetismů i celá slovní zásoba určitého díla záleží na osobnosti autora. Hubáček J. (1987) uvádí jako nové poetismy např. slova *kráčivec, přítulníček, holčátka*.

1.4.2.5 Publicismy

Publicismy vznikají za účelem výstižně popisovat společenské a politické dění kolem nás. Na jedné straně jsou nové publicismy stále vytvářeny a na straně druhé se některé starší kodifikují a stávají se součástí slovní zásoby. Vznikají posouváním neutrálních slov do expresivnějšího zbarvení nebo se vytváří zcela nová pojmenování. Některé publicismy se využívají dlouhou dobu (*vstoupit do dějin, praní špinavých peněz*). Nová slova odrážejí vždy společenské, politické a ekonomické realie a souvisejí s rozvojem společnosti. Změny ve slovní zásobě zasáhly publicistický styl nejvíce ze všech stylových rovin. Některá spojení adjektiva substantiva bývají pojímána jako novinářská kliše (např. *palčivé otázky, plodná diskuze*). Jiné publicismy bývají považovány za slova módní (*kauza, mechanismus, dopad*). Pro publicismy je typická inovace, modifikace a persvaze.⁵² Publicismy často vycházejí z knižních výrazů (biblicismů, slov mytologických či antických apod.)⁵³

⁵¹ ČECHOVÁ, M. (2000): *Čeština řeč a jazyk*. Praha: ISV.

⁵² Persvaze (persvazivní funkce) je funkce přesvědčovací, získávací, vybízecí, hodnotící a uvědomovací. Cílem persvaze je formování vědomí recipientů a působení na veřejné mínění. Persvaze v tomto významu je konstituujícím rysem funkčního stylu publicistického, kam v současné české stylistice náleží i texty reklamní a funkčního stylu rétorického. (Jaklová A. *Naše řeč, ročník 85 (2002), číslo 4*)

⁵³ MINÁŘOVÁ, E. (2011): *Stylistika pro žurnalisty*. Praha: Grada.

1.4.3 Rozvrstvení slovní zásoby podle expresivity

Slova expresivní jsou taková slova, která jsou nějak citově zabarvená. Slova nociónální⁵⁴, jako jsou např. *škola, ulice*. Rozdíl mezi nociónálním a expresivním⁵⁵ slovem je nejlépe patrný na protikladu dvou slov např. spát – *spinkat* nebo kůň – *herka* muž – *chlap*. Rozlišujeme expresivitu hláskovou, slovotvornou a lexikálně sématickou. Hlásková expresivita je zpravidla taková, že jsou hlásky seskupeny jinak než u slov neutrálních. Slovotvorná expresivita je spjata se zdobnělinami a slovy zveličelými (augmentativy). Lexikálně sémantická expresivita je spojena se slovy, které mají sami o sobě ve svém významu expresivitu např. citoslovce či slova hanlivá.⁵⁶ Slova expresivní mají buď zápornou, nebo kladnou expresivitu, existují také slova bez specifického zařazení.

1.4.3.1 Slova s kladnou expresivitou (lichotivá)

• **slova familiární, důvěrná:** Tato slova se využívají v okruhu úzké rodiny, jsou to jména, kterými se oslovují manželé, rodiče tak oslovují děti (*miláček, zlatíčko, srdíčko* apod.).⁵⁷

• **slova domácí, hypokoristika, laudativa:** Jsou to slova, která vznikla v domácím prostředí a odtud se dostala do běžného užívání (*tatínek, babička* a obměny křestních jmen *Alička, Pájinka, Dáda, Vašík* apod.).⁵⁸

• **dětská slova:** Dětská slova užívají dospělí, když mluví s nejmenšími dětmi. Děti potom tato slova opakují (*papat, hajat, hačat, bumbat, hafík, čičí, papu*).⁵⁹

• **eufemismy:** Vyskytují se tam, kde chce mluvčí zmírnit, zjemnit či zastříti nepříjemnou, nebo nevhodnou skutečnost. Mají zjemňovací funkci (*zesnul, skonal, odešel, nevidomý, slabozraký* apod.). Eufemismy často nahrazují tabu. **T a b u** jsou slova, která se nemají

⁵⁴ Slova nociónální jsou citově neutrální, nepříznačková. Mluvčí tato slova používá, když jeho postoj k situaci je neutrální nebo když není vhodné použít slovo citově zabarvené. (Hubáček J., 1987)

⁵⁵ Slova expresivní (emocionální, citově zabarvená) sdělují jednak svůj věcný obsah a navíc vyjadřují i citový vztah mluvčího k dané skutečnosti. (Hubáček J., 1987)

⁵⁶ HAUSER, P. (1980): *Nauka o slovní zásobě*. Praha:SPN.

⁵⁷ ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Brno: Lidové noviny.

⁵⁸ tamtéž

⁵⁹ tamtéž

říkat nebo témata, o kterých se nemá mluvit. Jsou tabu celospolečenská, národní, rodinná atd. Tabuizovaná témata jsou např. smrt, nemoci, zločin, sex atd. Tabuové náhrady mají tedy povahu eufemismu (Čermák F., 2010).

• **zdrobněliny (demunitiva):** Jsou to lichotivá slova s kladným citovým příznakem. Jsou tvořeny slovotvorně pomocí přípon (*moucha* > *muš-ka*, *máma* > *mam-inka*, *kolo* > *kol-ečko*). Významový proces tvoření zdrobnělin nazýváme ve slovotvorbě modifikace.⁶⁰

• **žertovné výrazy:** Jsou vždy využity v určitém kontextu, jedná se o ustálené výrazy. Často je využito slovních hříček, rýmů apod. Žertovné výrazy postupem času mizí (zastarávají) a nahrazují je jiné.⁶¹ Existují také moderní žertovné výrazy nebo často opakované repliky z klasických filmů. Nejčastěji můžeme tyto výrazy slyšet ve společnosti, v hospodě apod. V některých případech jsou určité žertovné výrazy využívány pouze úzkým okruhem lidí nebo jednotlivcem. (např. žertovný výraz z dnešní doby používaný v souvislosti s maturitami: *Někdo září, někdo v září*. Klasický výraz používaný všemi generacemi je např.: *Ty jsi chytrej jak rádio*.)

• **ironické výrazy:** Jsou to výrazy, které v konkrétních případech svého užití mají opačný význam. U ironických výrazů je využíváno intonace, přízvuku, výšky hlasu, aby se zdůraznil ironický podtext (např. *To se ti ale povedlo*, *Ty se v tom náramně vyznáš*, *To je krása*).⁶²

1.4.3.2 Slova se zápornou expresivitou

• **pejorativa, slova hanlivá:** K těmto slovům řadíme také slova zveličelá, která mají téměř vždy zápornou expresivitu (*vous* > *vous-isko*, *zobák* > *zob-an*, významový proces tvoření slov zveličelých nazýváme ve slovotvorbě modifikace).⁶³

• **vulgární slova:** Tato slova jsou hrubá a nespolečenská (*chlstat*, *hajzl*, *blít*).⁶⁴

⁶⁰ ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Brno: Lidové noviny.

⁶¹ tamtéž

⁶² tamtéž

⁶³ tamtéž

⁶⁴ tamtéž

•**slova zhrubělá**: Slova zhrubělá vzbuzují odpor či pohoršení, společensky nevhodná (*kecat, bachor, huba, navalit peníze*).⁶⁵

•**dysfemismy**: Dysfemismy naopak od eufemismů znepríjemňují skutečnosti (*chcípí, žrádlo*).⁶⁶

•**nadávký (lidově sprostá slova)**: SSJČ definuje nadávky jako hrubá, urážlivá, nezdvohilá pojmenování osob. Jejich škála je různorodá od slabších po silné nadávky. Účelem nadávek je vyjádřit negativní reakci na činnost druhé osoby (*blbec, debil, vole*). Internacionální nadávka je např. *idiot*.⁶⁷

1.4.4 Rozvrstvení slovní zásoby podle dobového výskytu

Ve slovní zásobě vydělujeme slova zastarávající, zaniklá a nová. Vývoj jazyka je neustálý, proto některá slova z jeho užívání mizí a jiná teprve nově vznikají. Tento proces je způsoben vývojem společnosti. Stabilnější jsou slova zastaralá, která se poměrně dlouho drží v paměti starší generace, slova nová bývají přijímána pomalu, trvá tedy vždy určité období, než jsou zařazena do slovní zásoby.⁶⁸

1.4.4.1 Historismy

Tyto výrazy se ve spisovné češtině objevují velmi málo. Najedeme je řídce v textech odborných či uměleckých. Tyto výrazy zanikly, protože zanikla i skutečnost, kterou pojmenovávaly. Současné slovníky historismy zaznamenávají. Mezi historismy patří např. slova: *halapartna, tolar, verbíř, cimbuří, purkmistr*.⁶⁹

1.4.4.2 Archaismy

Archaismy se rozdělují na slova zastaralá a zastarávající. Slova zastaralá se již nevyužívají a slov zastarávajících se přestává užívat postupně. Zastarávající slova patří většinou do pasivní zásoby starší generace, ojedinele i do jejich zásoby aktivní. Mezi zastarávající např. patří (*šenkýř, regiment, lučba, chmelovina*,

⁶⁵ ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Brno: Lidové noviny.

⁶⁶ tamtéž

⁶⁷ tamtéž

⁶⁸ HUBÁČEK, J. (1987): *Učebnice stylistiky*. Praha:SPN.

⁶⁹ tamtéž

funerál, avizo apod.). Mezi zastaralá patří *bradýř* (holič), *drahný* (dlouhý), *kávník* (kávový ubrus). Někdy jsou jako zastarávající slova považovány i varianty pravopisu jako *gymnasium*. Čermák F. (2011) dodává, že archaismy jsou dnes i slova (*pětiletka, kádrovák, uvědomělý, soudruh* apod.) V mluvě starší generace se můžeme setkat s koncovkou – *ti*. Archaismy se objevují i mezi spojkami (*anžto, medle, ačkolivěk*). Rozeznáváme archaismy lexikální, slovtvorné, hláskové a sémantické. Lexikální archaismy mají v současné podobě nepřibuzné synonymické ekvivalenty (*pinta* > *stuha*). Hláskové archaismy jsou starými hláskovými variantami slov (*birýt* > *baret*). Slovtvorné archaismy jsou tvořeny zastaralými příponami (*kabátec, přátelstvo, dílnice*). Sémantické archaismy jsou slova, která měla dříve mnohoznačný význam (*loket* byla dříve i délková míra, dnes pouze část ruky).⁷⁰

1.4.4.3 Neologismy

Jazyk je velmi dynamický a slova neustále vznikají a zanikají. Problematika neologismů je v současnosti velmi diskutovaná otázka. Tato problematika je stále aktuální, protože změny a vývoj slovní zásoby je neustálý. „Co bylo nedávno ještě nové, je dnes už běžné (či staré)“. Než se neologismus dostane do knihy, tak už většinou neologismem není. (Čermák F., 2010).

Neologismy jsou nově utvořená slova, časově nové jednotky. Vznikají z potřeby pojmenovat skutečnost nově vzniklou nebo najít pojmenování přesnější a výstižnější. Příznak novosti ztrácí poté, kdy se dostanou do obecného užívání. P. Hauser upozorňuje, že neologismy jsou užívány menším okruhem mluvčích, který se postupně rozšiřuje a potom, co se stanou součástí slovní zásoby, ztrácejí příznak novosti. Hodnocení toho, zda je dané slovo neologismus, nebo ne, je tedy velice subjektivní.

Neologismy musí odpovídat požadavkům jazykového systému, nejsou utvořeny pro jednorázové užití a jejich perspektivnost utvrdí kolektivní využívání. Neologismy mohou být neperspektivní (nepřijaté návrhy) dále příležitostné, autorské, etapové či módní. Ke změnám ve slovní zásobě dochází vždy stejným postupem, nejprve se objeví nové slovo, někdo ho užije, postupně se přesouvá z periferie do centra, až se stane součástí slovní zásoby.

Existují neologismy slovtvorné (*minisukně, biopotraviny, rychlovlak, mikrotužka*), dále neologismy převzaté z cizích slov (*punk, metal, zorbing, snowboarding*), neologismy počestěné (*supervizor, džem, džus*), neologismy vytvořené

⁷⁰ HUBÁČEK, J. (1987): *Učebnice stylistiky*. Praha:SPN.

ze zkratk (dývko, cédéčko, pcčko, esemka), víceslovné neologismy (*hard disk, chytrý telefon*), neologismy vytvořené univerbizací (*sekáč*), neologismy utvořené multiverbizací (*být k dispozici*), neologismy v podobě frazémů (*dát se do klidu, dát si bacha, dát to do kupy*), neologismy z adjektiv (*hustej, drsnej, vymakanej, marnej, zaláskovanej*) apod. U neologismů můžeme pozorovat i synonymické řady (*pařba, kalba, akce*).

Čermák F. (2010) podotýká, že zřejmě nejvíce neologismů se objevuje v oblasti změny sémantiky existujících lexémů. Tyto změny se podle Čermáka zjišťují hůře než zcela nová slova. Do skupiny změn sémantiky řadíme např. neologismy *deštník* (protiraketový), *průchodný* (zákon), *paměť* (počítače), *zajímavý* (ekonomicky stabilní) apod.

Podle Martincové O. (2005) jsou dva výzkumné pohledy neologismů, synchronní a diachronní. Z hlediska diachronního jsou neologismy ta slova, která nebyla součástí slovní zásoby v minulosti. Z hlediska synchronního jsou neologismy taková slova, která lze hodnotit podle současných lexikálních norem jako langue.

Martincová O. říká, že „Mezi novými pojmenováními posledního období, tj. konce 20. a počátku 21. stol., poměrně výraznou skupinu představují apelativní pojmenování tvořená z vlastních jmen způsobem slovotvorným (např. *klausovec/klausista, paroubkizace, disneyovka* apod.).

V určité době jsou vždy některá slova módní a veřejnost jich více využívá, např. po Sametové revoluci se používala slova jako (*vstřícný, smysluplný, slušnost*). Nejspíše kvůli působení Václava Havla (*Daneš F., 1993*).

1.4.5 Rozvrstvení slovní zásoby podle frekvence

Slova frekvenčně neomezená (běžně užívaná) jsou největší částí slovní zásoby. Tato slova jsou stylově neutrální. Naopak řídká slova mají nízký výskyt v mluvených projevech. Tato oblast je obsažena ve frekvenčních slovnících (např. Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce nebo Frekvenční slovní češtiny). V těchto slovnících je uvedena evidence výskytu každého slova nejen celkově, ale i diferencovaně podle slovního druhu a podle počtu pramenů, ve kterých se vyskytlo. Řídký výskyt mají i archaismy a neologismy.⁷¹ Mezi nejfrekventovanější slova patří zájmeno *ten*, spojka *a*, sloveso *být* (počítáme-li i tvary pomocného slovesa), dále slova

⁷¹ HAUSER, P. (1980): *Nauka o slovní zásobě*. Praha:SPN.

tak, já, no, mít, na (předložky), vědět, že, v, on, my, ale, jít, říci, taky, jako, když, holka, jestli, jo, koukat, moc. (*Brabcová R., 1974, Naše řeč, číslo 57*).

1.4.5.1 Slova řidší

Slova řidší mají poměrně nízký výskyt oproti slovům běžně užívaným. Jsou to ta, ke kterým jsou běžně v jazyce užívána jejich synonyma. Někdy může být mnohoznačné slovo řidší pouze v některém ze svých více významů. Slovo *tabule* je ve významu desky, na kterou se píše, běžně užívaným slovem, ale ve významu hostiny je slovem řidším. Často slovník označuje jako slova řidší různé obměny slov např. *drsnota, čerstvota, chraplat, jamkatý* apod.⁷²

1.4.5.2 Slova řídká

Tato slova se vyskytují v různých projevech a mají vždy výrazné projevy individuálního stylu. S řídkými slovy se málo setkáváme u publicistického a odborného stylu. Do slov řídkých patří i poetismy a slova uměleckého stylu. Slovníky zaznamenávají některá slova významných autorů (slovo *čínovorný* použil V.K. Klicpera, slovo *povzteklec* použil V.B. Třebízský, slova *snivec a buřič* použil v kontextu s básníkem K. H. Máchou F.X. Šalda).⁷³

1.4.6 Rozvrstvení slovní zásoby podle původu slov

Největší část slovní zásoby tvoří slova domácího původu, ale kromě nich jsou používána i slova cizí. Slovní zásobu rozlišenou podle původu slov můžeme zkoumat z hlediska přizpůsobení slovům domácím, stáří převzatého slova, podle jazyků, z kterého bylo slovo převzato a podle funkce slova.⁷⁴ Přejatá slova se dostávají do češtiny z určitého jazyka přímo z toho jazyka nebo zprostředkovaně (např. nejprve z latiny do francouzštiny a poté až do češtiny nebo nejprve z francouzštiny a italštiny do němčiny a potom do češtiny). Existují i slova tzv. internacionalismy, která jsou společná pro mnoho jazyků. Cizí slova jsou nejprve na periférii a až potom se dostanou do centra slovní zásoby. K počešťování cizích slov dochází v etapách. Nejprve se změní přízvuk, potom pravopis, začnou se od slova tvořit i odvozeniny či homonyma nebo synonyma.

⁷² HUBÁČEK, J. (1987): *Učebnice stylistiky*. Praha:SPN.

⁷³ HAUSER, P. (1980): *Nauka o slovní zásobě*. Praha:SPN.

⁷⁴ tamtéž

Z určitých jazyků bývá přejímán určitý typ slovní zásoby, jednotlivá oblast (např. z angličtiny oblast sportu a informatiky, z francouzštiny oblast módy, z italštiny oblast hudby apod.). Cizí slova mají různé stylové příznaky stejně jako slova domácí (*alfa* – příznak knižnosti, *celta* – příznak hovorovosti, *almara* – obecná čeština, *flákač* – záporná expresivita). Do češtiny a většiny kulturních jazyků se přejímá zejména z řečtiny (*demokracie, parabola, patos*) a z latiny (*doktor, termín*).⁷⁵ Čeština většinou neobohacuje jiné jazyky, ale existuje pár individuálních případů např. *robot* (Čapek-RUR), *povidla* do němčiny a *píšťala* do francouzštiny.⁷⁶

Čeština také ovlivnila němčinu v době habsburské monarchie *die Peitsche* (bič), *das Petschaft* (pečeť), *der Halunke* (holomek) nebo *die Haufbitze* (houfnice). Z češtiny se dostalo i několik slov do rakouské němčiny (*klobása, koláč, křen, slivovice, švestka*). Do polštiny se dostala slova *spravedlivý, svoboda, žák*. Do ruštiny se z češtiny přes polštinu dostala slova *škola, zámek*.⁷⁷

Čermák F. (2010) uvádí, že dnes je většina slov přejatých z angličtiny, ovšem s latinským původem. Nejvíce slov přejatých jsou podle Čermáka internacionalismy.

1.4.6.1 Slova citátová

Slova citátová jsou přenesena z jiného jazyka a později užívána v určitém profesním, vědním, kulturním společenském oboru. Často zachycují původní pravopis i výslovnost (např. *fair play*).⁷⁸

1.4.6.2 Slova pocit'ovaná jako česká

Některá cizí slova stále pocit'ujeme jako cizí (*design, marketing*) jindy slova zdomácní a začnou být pocit'ována jako česká (z latiny: *sobota, pohan, kostel, kalendář, škola, tabule, křída* apod.).⁷⁹

1.4.6.3 Internacionalismy

Internationalismy jsou charakterizovány jako lexémy pocházející z několika posledních staletí, ale tvořené ze základů starořeckých a latinských (*auto, telefon,*

⁷⁵ ČERMÁK, J., FILIPEC, J. (1985): *Česká lexikologie*. Praha: Academia.

⁷⁶ tamtéž

⁷⁷ PROCPROTO. [online]. 29.3.2011 [citováno: 2013-03-07]. Dostupné z: <http://procproto.cz/zajimavosti-a-novinky/vedeli-jste-ze-i-cestina-obohatila-nemcinu>.

⁷⁸ HAUSER, P. (1980): *Nauka o slovní zásobě*. Praha:SPN.

⁷⁹ tamtéž

mikroskop, technika), nově anglických (*computer*). Většina dnešních přejatých slov má podobu internacionalismů. Internacionalismy řeckého a latinského původu se formálně modifikují a přizpůsobují českému flexivnímu systému. Internacionalismy přinášejí i homonymii (*box, servis*) nebo frazeologismy (*krokodýlí slzy, házet perly sviním*).⁸⁰

1.4.6.4 Kalky

Kalky jsou doslovné překlady z cizího jazyka. Jsou to slova motivovaná (odvozená). Rozlišujeme kalky vytvořené slovotvorně např. *prvo – rozený- primogenius*, frazeologické kalky *ende machen – udělat něčemu konec* nebo sémantické kalky (slovo *brigáda* znamená v italštině vojenský útvar a v ruštině činnost).⁸¹

1.4.6.5 Slova hybridní

Slova hybridní jsou slova složená z části slovem cizího původu a z části slovem původu českého (*elektrospotřebič, fotopotřeb, fotosoutěž, motosoučástka, minisukně, supravodivý* apod.).⁸²

1.4.6.6 Slova cizího původu podle jazyků

Většina slov přejatých z cizích jazyků souvisí i s tím, že v dané zemi vznikla nebo odtud pochází např. (japonština- *suši, bonsaj*, italština – *pizza*, skotština – *whisky*, eskymáčetina- *iglú*, nizozemština – *vafle*, islandština – *gejzír*, finština – *sauna* apod.)⁸³

• **z angličtiny (anglicismy):** *aerobik, badminton* a další sporty, *blues, jazz* a další hudební styly, *marketing, lídr* a další názvy týkající se obchodu a ekonomie, *šortky, džíny* a další názvy týkající se textilu a oblečení, *monitor, fax* a další názvy týkající se vědy a techniky, *hobby, hit, kemp, koktejl, víkend, slang* a mnoho dalších, z angličtiny je přejímáno stále více slov, vliv angličtiny je dnes masivní.⁸⁴

• **z němčiny (germanismy):** *akorát, alarm, autostop, biflovat se, brýle, flaška, klika rokle, šikovný, šelma, štangle, strúdl, vana, zinek, žumpa* apod.⁶³ Náš jazyk obsahuje

⁸⁰ ČERMÁK, J., FILIPEC, J. (1985): *Česká lexikologie*. Praha: Academia.

⁸¹ tamtéž

⁸² tamtéž

⁸³ ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Brno: Lidové noviny.

⁸⁴ tamtéž

mnoho germanismů, je to pochopitelné kvůli naší geografické i historické blízkosti. Mnoho jazykovědců proti poněmčování českých slov bojovalo. Nejvýznamnější odboj prováděli buditelé v době Národního obrození. V době těchto snah očistit český jazyk od germanismů, působilo mnoho brusičů národního jazyka, kteří vymýšleli nové české ekvivalenty za slova německá.⁸⁵

- **z nizozemštiny:** *burák, duna, brajgl, chlastat, jachta, kajuta, vafle, vagon, vrak*
- **z norštiny:** *fjord, slalom*
- **z švédštiny:** *moped, nikl, skansen, ombudsman*
- **z islandštiny:** *gejzír, sága*
- **z gótštiny:** *chléb, kotel, mýto, sklo, vdova*
- **z jidiše:** *čachrovat, gauner, košer, melouch pajzl*
- **z keltštiny:** *sova, flanel, činely, druid, valach*
- **ze skotštiny:** *golf, klan, whisky*
- **z polštiny:** *bryčka, plyn, ponurý, ropuch, veslo*
- **z ruštiny (rusismy):** *borec, car, lyže, intelligence, průmysl, příbor, step, tlupa, tuleň, ústřice vzduch.* Stejně jako u germanismů je přejímání slov z ruštiny spojeno se společnými historickými událostmi. Dříve se užívalo sověti smů, ruských slov označujících sovětské skutečnosti, ale ty už dnes z naší řeči vymizely.
- **ze srbštiny/chorvatštiny:** *četa, četník, cesmína, caluha, chobotnice, junák, snacha, mejdan*
- **z francouzštiny:** *aféra, akvarel, amatér, bageta, bicykl, bulvár, dáma, dekolt, suvenýr, trezor, vernisáž, žánr*
- **z italštiny:** *balkón, banka, inkognito, fašismus, molo, porcelán, salám, skalpel, studio, žirafa*
- **z španělštiny:** *embargo, estráda, kytara, tango, rumba*
- **z portugalsštiny:** *baroko, emu, kobra, marmeláda, veranda, zebra*
- **z romštiny:** *čokl, čúza, vajgl*
- **z mad'arštiny:** *bačkora, bunda, čalamáda, guláš, lečo*
- **z finštiny:** *mrož, sauna, tundra*
- **z turečtiny:** *baklažán, uran, jogurt, kefír, klobouk, kukuřice, mamut, tábor tulipán*
- **z arabštiny:** *algebra, alkohol, atlas, azimut, datle, kafe, káva, kmín, maska, matrace, sirup, župan*

⁸⁵ ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Brno: Lidové noviny.

- z *egyptštiny*: blůza, guma, lev, papír, sandál
- z *hebrejštiny*: balzám, kád', sobota, satan, šakal
- z *čínštiny*:kečup, kniha, tajfun, ženšen
- z *malajštiny/indonéštiny*:bambus, gong
- z *havajštiny*:ukulele
- z *tahitštiny/samojštiny*:tetovat
- z *jazyku maori*: kiwi
- z *jazyku tonga*: tabu
- z *afrických jazyků*:banán, safari, šimpanz
- z *amerických, indiánských jazyků*: čokoláda, jaguár, kešu, totem, cigáro, kanoe, kajman, tabák
- z *japonštiny*:bonsaj, džudo, gejša, ikebana, kimono, suši
- z *eskymáčtiny*:anorak, iglú, nanuk
- z *mongolštiny*:dalajlama, hulán
- z *tamilštiny*:mango ⁸⁶

1.4.7 Rozvrstvení slovní zásoby podle struktury pojmenování

1.4.7.1 Pojmenování jednoslovná

Jednoslovná pojmenování vyjadřují určitý význam jedním slovem. Některá jednoslovná pojmenování vznikla u *n i v e r b i z a c í* (z víceslovného slova se utvořilo jednoslovné, které je spisovné nebo i hovorové či slangové (např. *zubní lékař*> *zubař* – spisovné, *hovězí maso* >*hovězí* – spisovné, *minerální voda*>*minerálka* - hovorové, *pravopisné cvičení* >*pravopisko* (slangové), *žákovská knížka* >*žákajda* (slangové). ⁸⁷

1.4.7.2 Pojmenování víceslovná

Víceslovná pojmenování dělíme na pojmenování sdružená (sousloví), multiverbizační výrazy a frazeologická pojmenování.

1.4.7.2.1 Pojmenování sdružená (sousloví)

Sousloví označují určitou věc, ustáleným pevným spojením několika slov. Tato ustálenost se projevuje nezaměnitelností synonymy jednotným významem, jednotnou pojmenovávací funkcí a pevně ustáleným pořadím. Sousloví jsou spojena determinačním vztahem a tvoří je slovo určované a určující (např. *číslo*

⁸⁶ ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Brno: Lidové noviny.

⁸⁷ HAUSER, P. (1980): *Nauka o slovní zásobě*. Praha:SPN

jednotné, číslo- slovo určované, *jednotné-* slovo určující). Někdy se sousloví dělí podle počtu plnovýznamových slov na sousloví dvouslovná (např. *základní škola, kyselina sírová, podstatné jméno, obecní úřad, jízdní řád* apod.) a na sousloví víceslovná (např. *základní umělecká škola, postavení mimo hru* apod.). Sousloví jsou častá v odborném (termíny) a v publicistickém stylu.⁸⁸

1.4.7.2.2 *Pojmenování multiverbizační*

Multiverbizační pojmenování je takové, kdy se z jednoslovného pojmenování utvořilo sousloví. Obsah slova se rozloží na dva prvky např. sloveso na prvek slovesný a jmenný. Slovesný prvek se vyjádří slovesem obecnějšího významu, jmenný prvek jménem, které je příbuzné se slovesem. Např. *registrovat > provádět registraci, namítnout > vznést námitku* apod. Multiverbizační pojmenování jsou využívána tam, kde napomáhají přesněji vyjádřit skutečnost nebo, kde přenesou vyjádření do jiné požadované stylové roviny. Dalším typem multiverbizačních pojmenování je spojení podstatného a přídavného jména (např. *nepopsatelně > nepopsatelným způsobem, důkladně > důkladným způsobem*). Tato pojmenování jsou používána v odborném a publicistickém stylu.⁸⁹

1.4.7.2.3 *Frazeologismy a idiomy*

Podstatou frazému resp. idiomu je anomálie neboli nepravidelnost, která vytváří kombinace typické pro mluvený jazyk. Za jejich vznikem nestojí žádný obecný model. Frazémy a idiomy jsou jednotky disciplín frazeologie a idiomatiky. Frazémy a idiomy se vždy skládají z minimálně dvou prvků, které nefungují stejným způsobem (např. *široko daleko, do třetice všeho dobrého* apod.). Jsou to sémanticky nedělitelné prvky. Frazémy i idiomy se nachází i v periférii i v centru slovní zásoby. Frazémy a idiomy jsou ustálená spojení slov, jejichž význam se odvozuje od celku. Frazém je chápán z hlediska formálního a idiom z hlediska významového (obsahového).⁹⁰

•**frazémy lexikální:** Lexikální frazémy mají složitou morfémovou podstatu svých komponentů např. *pod-fuk, darmo-šlap, drž-grešle*⁹¹

⁸⁸ ČERMÁK J., FILIPEC J. (1985): *Česká lexikologie*. Praha: Academia.

⁸⁹ HAUSER, P. (1980): *Nauka o slovní zásobě*. Praha: SPN.

⁹⁰ ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Brno: Lidové noviny.

⁹¹ tamtéž

•**frazémy kolokační:** Kolokační frazémy jsou různě kombinatoricky uspořádané. Z dvoučlenných frazémů lze získat dalším rozšiřováním strukturní typy např. *pravda vítězí, chytat lelky, zlatý důl, anděl strážný, místo nahoře, vzhůru nohama, kápnout božskou, zmýlená neplatí, přijít zkrátka, bohatě stačit, celej nakřivo, zbrusu nový, obratem ruky, umět se narodit, stará mladá, kolem dokola* apod.⁹²

•**frazémy propoziční:** Např. *to je vyloučeno, to je k smíchu, tím to hasne, pálí ho dobré bidlo* apod.⁹³

•**frazémy monokolokabilní:** Tyto frazémy se v jazyce kombinují s jediným dalším slovem, nebo s jasně danou malou skupinkou slov (*na úkor někoho, vyjít někomu vstříc* apod.).⁹⁴

•**binomiály:** Jsou to frazémy, u kterých jsou jejich jednotky spojeny díky nějakému společnému prvku (*z ničeho nic, široko daleko, oko za oko, zub za zub, den co den*).⁹⁵

•**kvazifrazémy a kvaziidiomy:** Jsou to frazémy a idiomy, které se nachází na periférii slovní zásoby.⁹⁶

•**přirovnání:** Přirovnání je vždy založeno na podobnosti, přirovnání má vždy přesnou strukturu: to co je přirovnáváno, spona (např. jako), společná vlastnost, formální ukazatel, to k čemu přirovnávám (např. *hubený jako šindel, mít hlad jako vlk* apod.) Také frazeologická přirovnání (*bojí se jako čert kříže, lže jako, když tiskne, je vzteklý jako saň, je zdravý jako řípa*). (Čermák F., 1984)

•**příslloví:** Příslloví je založeno na tradici a zkušenosti a má etický a poučující záměr (např. *komu není rady, tomu není pomoci, kdo chce kam, pomozme mu tam* apod.).⁹⁷

⁹² ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Brno: Lidové noviny.

⁹³ tamtéž

⁹⁴ tamtéž

⁹⁵ tamtéž

⁹⁶ tamtéž

⁹⁷ tamtéž

•**pořekadla:** Pořekadla jsou obvykle situačně hodnotící, jsou v podobě věty pojmenovávací, nemají etický ani poučující subjekt (*vzduch je čistý, to se říká, kdoví jestli*).⁹⁸

•**pranostiky:** Slovo pranostika pochází z řeckého slova *prognosis* – předpověď. Pranostiky vychází z tradice a lidské zkušenosti, jsou vždy spojeny s počasím, ročními obdobími, prací na poli, svátky apod. (např. *únor bílý, pole sílí, březen za kamna vlezem, svatá Lucie noci upije a dne nepřidá, večerní rosy v máji hodně sena dají* apod.).⁹⁹

•**rčení:** *má srdce na pravém místě, klín klínem vyrážet, vzít od podlahy, žije ze dne na den, mít v něčem prsty*¹⁰⁰

•**citáty:** citát je doslovné znění z díla autora, nebo jeho doslovně opakovaný výrok (např. *Hus ne Žižka, Ježíš ne César – T. G. Masaryk*)¹⁰¹

•**fráze:** jedná se o otřelé slovní spojení, nadprůměrné užívání prázdných slov tzn. *klišé*¹⁰²

1.4.8 Rozvrstvení slovní zásoby podle nespisovných útvarů národního jazyka

1.4.8.1 Celonárodní

1.4.8.1.1 Slova spisovná

Spisovná slova tvoří převážnou část slovní zásoby. Výjimku tvoří malá skupina oblastních spisovných slov (např. moravismy: mor. *stolař* – čes. *truhlář*, mor.*duchna*-čes. *peřina* a čechismy: *kytka, hřímat*).¹⁰³

⁹⁸ ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Brno: Lidové noviny.

⁹⁹ tamtéž

¹⁰⁰ tamtéž

¹⁰¹ tamtéž

¹⁰² tamtéž

¹⁰³ KARLÍK, P.; NEKULA, M.; RUSÍNOVÁ, Z. (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny.

1.4.8.1.2 Slova nespisovná (slova obecné češtiny)

Nespisovná slova patří do obecné češtiny a dělí se na dvě skupiny. První skupina jsou slova cizího původu (např. *kafe*) a druhá skupina jsou slova domácího původu (např. *odfláknout*). Nespisovných slov se užívá v oblasti hovorové, ojedinele u mluvených projevů publicistických a odborných. Obecná čeština byla původně interdialektem, dnes je všeobecně užívána v běžné mluvě hlavně v Čechách. Prvky obecné češtiny pronikají i do spisovné mluvené podoby (bál, bramboračka, holka, kluk).¹⁰⁴

1.4.8.2 Územně odlišená

1.4.8.2.1 Slova oblastní (regionalismy)

Jsou to slova, která přesahují hranici jednoho nářečí a zasahují do větší oblasti. Pro slovní zásobu České republiky jsou typické *m o r a v i s m y* (*dědina, hody, pletýnka, básniř, líčit-bílit, sdělat – sundat, suk-uzel, vlézt se- vejít se, zavazet-překážet*). Slova omezená pouze na území Čech nazýváme *čechismy* (např. *špítat, drandit, přišel dlouho- pozdě* atd.).¹⁰⁵

1.4.8.2.2 Slova nářeční (dialektismy)

Mluva není v České republice na všech území jednotná. Slova se liší v hláskoslovných, tvaroslovných, ale také syntaktických jevech, ale celonárodním útvarem je pro všechny spisovná čeština. Nářeční rozdíly vyplývají z 12. stol.¹⁰⁶

1.4.8.2.3 Etnografismy

Etnografismy jsou slova charakterizující skutečnost specifickou pro život v daném regionu (např. části kroje: *fěrtoch, krpce, kordule*).¹⁰⁷

1.4.8.3 Sociálně odlišená

1.4.8.3.1 Slang profesionální

Slang je podle Kopečného (1981) anglické slovo skandinávského původu, je odvozeno od slova *sling*- vrhat, házet, původně označovalo zpěv žebráků. Jiný výklad předpokládá, že toto slovo vychází ze *s'langue* – něčí jazyk. U slangu je typická

¹⁰⁴ KARLÍK, P.; NEKULA, M.; RUSÍNOVÁ, Z. (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny.

¹⁰⁵ tamtéž

¹⁰⁶ tamtéž

¹⁰⁷ tamtéž

jednoznačnost, úspornost a mluvnost. Slangové výrazy jsou většinou jednoslovné. Slangové názvy se realizují ponejvíce jako podstatná jména, slovesa, omezeně jako přídavná jména a zřídka jako příslovce.

Profesní slang je soubor termínů a frází užívaných zaměstnanci při pracovním procesu. Pro slang profesní i zájmový je typická synonymičnost, metaforičnost, jazyková hra, expresivnost přejímání z cizích jazyků apod. Profesní názvy se jeví jako neutrální, bezpříznakové nespisovné termíny. Výskyt synonym je malý. Profesní název je tam, kde nahrazuje terminologická sousloví, která jsou ekonomická. Rozeznáváme např. železničářský slang, vojenský slang, slang televizních moderátorů apod. Do lékařského slangu patří např. slova *lumbálka*, *rodit*, *patolka*, *exnout* apod.¹⁰⁸

1.4.8.3.2 Slang zájmový

Zájmový slang je soubor slov a frází užívaných skupinou lidí spjatých stejným zájmem, profesí či studiem. Názvy zájmové se jeví jako méně aktualizované příznakové členy synonymních řad. Zájmový je ten název, který nahrazuje spisovnou předlohu a tvoří synonymické řady. Rozeznáváme slang sportovní, studentský, myslivecký, trampský, divadelní, motoristický apod. Do trampského slangu patří např. slova *camrátko* (upomínkový list), *cancák* (papír), *zvadlo* (pozvánka), *žracák* (malá, příruční taška přes rameno).¹⁰⁹

1.4.8.3.3 Interslangové názvy

Jsou to názvy proniklé mimo rámec jednotlivých slangových prostředí, které si udržují příznak specificky profesního nebo zájmového názvu nespisovného (*bezpečák*, *jezedák*, *špitál*, *ofajfkovat*, *šprajcovat*).¹¹⁰

1.4.8.3.4 Argot

Argot je zvláštní mluva společenské spodiny. Argotická slova mají za účel zajistit nesrozumitelnost pro zbylou společnost. Doposud jsou v naší slovní zásobě prvky argotu. Rómštinu nelze ztotožnit s argotem, přestože jeho funkci by mohla plnit. Do češtiny se dostala rómská slova pro svou argotickou funkci (*čokl*).

¹⁰⁸ HUBÁČEK, J. (1988): *Malý slovník českých slangů*. Profil: Ostrava.

¹⁰⁹ HÁLA, J., SOUDKOVÁ, P. (2002): *Jak mluví čeští vězni*. Praha: Samostatná příloha časopisu České vězeňství, ročník 10, číslo 4.

¹¹⁰ tamtéž

Rozeznáváme např. argot vězňů, do kterého je možné zařadit *bagr* (lžíce), *brko* (cigareta), *bedna* (krabička cigaret), *béra* (pivo), *čura* (nůž), *buť* (práce), *nášup* (další trest), *raky* (hodinky), *rajón* (úklid), *střelba* (prodej), *vzít dráhu* (utéci).¹¹¹

1.4.9 Změny významu

Slovní zásoba se neustále proměňuje. Její vývoj je ovlivňován mimojazykovými faktory. Dochází ke změnám v několika rovinách, mění se sama skutečnost, mění se lidská mysl, člověk se zdokonaluje, projevují se vlivy jiných jazyků.

1.4.9.1 Sémaziologicko-onomaziologická derivace

Sémaziologicko-onomaziologická derivace se zakládá na sémantické motivaci, v širším smyslu na transpozici. Jde o snahu mluvčího něco pojmenovávat nově, aktuálně, výrazněji apod. Jedná se o metaforu, metonymii apod.

1.4.9.1.1 Metafora

Jedná se o přenesení významu na základě vnější podobnosti. Objevuje se ve všech stylových vrstvách ve slangu, argotu, uměleckém stylu apod. Často se stává neutrální. Pokud se metafora stane běžně používanou, jedná se o *lexikalizovanou metaforu* (koruna stromu). Některé metafory se terminologizovaly (*paví oko*, *psí víno*). Lze rozlišit tři stupně metafory individuální, interindividuální, plně *lexikalizovaná*.¹¹²

•**substantivní metafora:** *čelo* (stolu), *koza* (v tělocvičně), *list* (knihy), pramen (vlasů), *laň* (štíhlá žena), *krysa* (bezcharakterní člověk), *tygr* (zlostný člověk)

•**adjektivní metafora:** *drsný* (člověk), *prudký* (člověk), *dřevěný* (jazyk), *chrpová* (obloha), *vínové* (šaty), *zlaté* (vlasy)

•**slovesná metafora:** *vrkat* (holub), *švitořit* (vrabec), *foukat* (polévku, letět (do práce), *prát* (slunce), *stát* (dům)¹¹³

¹¹¹ HÁLA, J., SOUDKOVÁ, P. (2002): *Jak mluví čeští vězni*. Praha: Samostatná příloha časopisu České vězeňství, ročník 10, číslo 4.

¹¹² HAUSER, P. (1980): *Nauka o slovní zásobě*. Praha:SPN.

¹¹³ ČERMÁK, J., FILIPEC, J. (1985): *Česká lexikologie*. Praha: Academia.

1.4.9.1.2 Metonymie

Jedná se o přenesení významu na základě vnitřní souvislosti. Zakládá se na pojmové souvislosti. Druhem metonymie je *synekdocha*, pojmenování části předmětu se užívá pro označení celého předmětu nebo naopak.¹¹⁴

•**substantivní:** *beránek* (kožešina), *bábovka* (nádoba), *dub* (nábytek)

•**adjektivní:** *hladový* (rok), *smrtelná* (rána)

•**slovesná:** *drkotat* (zuby), *číst Nerudu*, *holit* (vousy)

•**synekdocha:** *ani noha tudy nešla, celé město o tom mluví*¹¹⁵

1.4.9.1.3 Symbol

Symbol vznikne, když se konkrétní znak přenese na něco abstraktního (např. *holubice* symbol míru, *kříž* symbol křesťanství).

1.4.9.1.4 Lidová etymologie

Lidové etymologie je založena na vysvětlení významu slova založené na jeho vnější podobnosti k jiným slovům (např. *hřbitov* vzniklo ze staročeského *břítov*). (*Naše řeč* 78, 239, 1995/5)

1.4.9.1.5 Abstraktizace

Jde o případ, kdy se konkrétní slovo stane abstraktním pojmenováním např. *bohatý* (jazyk), *hořet* (nadšením).¹¹⁶

1.4.9.2 Změny v hodnocení slovní zásoby

1.4.9.2.1 Pejorace

Pejorace (zhoršování) je změna v hodnocení, kdy slovo nabere záporného citového odstínu (např. *děvka*, *pitomý*). Hanlivá slova mají navíc vulgární charakter.¹¹⁷

1.4.9.2.2 Meliorace

Meliorace (zlepšování, zjemňování) je změna v hodnocení slovní zásoby, kdy neutrální slovo začne navozovat libé pocity (např. *vůně*, *chuť*).¹¹⁸

¹¹⁴ ČERMÁK, J., FILIPEC, J. (1985): *Česká lexikologie*. Praha: Academia.

¹¹⁵ tamtéž

¹¹⁶ tamtéž

¹¹⁷ tamtéž

¹¹⁸ tamtéž

1.4.9.2.3 *Litotes*

Litotes je změna hodnocení slovní zásoby, kdy je oslaben, zjemněn význam prostřednictvím záporu (např. *není už nejmladší*).¹¹⁹

1.4.9.2.4 *Hyperbola*

Hyperbola (nadsázka, zveličení) je změna slovní zásoby, kdy je skutečnost záměrně zveličována, přeháněna za účelem zdůraznit její důležitost (např. *bylo tam tisíce lidí, měl se jako v ráji* apod.).¹²⁰

1.4.10 Významové vztahy lexikálních jednotek

1.4.10.1 *Antonymie*

Antonymie je založena na logickém protikladu, opozici dvou skutečností.

- polární:** *mladý – starý*
- kontradiktorní:** *muž-žena*
- nekontrastní:** *nemladý – nestarý*
- kontextová:** *červené-bílé* (víno)¹²¹

1.4.10.2 *Synonymie*

Synonyma chápeme jako jednotky téhož druhu slov, popř. téže syntaktické funkce. Jsou to slova s projevem stejnosti a různosti, podobnosti jazykových prostředků a týkající se specificky všech jazykových rovin.

- absolutní:** *být – existovat*
- částečná:** *statečný – odvážný* (lišící ve složce pojmové), *barák-dům* (lišící se ve složce pragmatické), *modrý – chrpový – pomněnkový* (specifikační), *strach – hrůza- děs* (intenzifikační), *dobromyslný – dobrácký* (stejno- kořenová)

•**synonymické řady:** jsou tvořeny třemi a více slovy, jeden dominantní výraz je neutrální a k němu se přiřazují další výrazy (*uvidět – zřít-zpozorovat- vysledovat*)¹²²

¹¹⁹ ČERMÁK, J., FILIPEC, J. (1985): *Česká lexikologie*. Praha: Academia

¹²⁰ tamtéž

¹²¹ tamtéž

¹²² tamtéž

1.4.10.3 Homonymie

Homonymie vzniká tím, že jedna jazyková forma má dvě nebo více funkcí navzájem nesouvisejících.

•**pravá:** *puk-puk* (vlastní), *pračka – pračka* (slovotvorná), *kolem- kolem* (slovnědruhová)

•**částečná:** *bydlo – bidlo* (homofony), *proudit – pro/udit* (homografy), *dohry - do hry* (mezislovní)¹²³

¹²³ ČERMÁK, J., FILIPEC, J. (1985): *Česká lexikologie*. Praha: Academia

2 PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Výzkum

Výzkum pro účely této diplomové práce probíhal od července do prosince 2012, byl soustředěn na zkoumání mluvených projevů vybraných věkových kategorií: žáci 9. třídy ZŠ, lidé ve věku 19-24 let, lidé ve věku 44-50 let a lidé ve věku 65 a více let. Následně probíhalo určení jejich specifík a vzájemná komparace.

Jedním z faktorů, který ovlivňuje nepřipravený mluvený projev je právě věk a toto hledisko chci potvrdit ve svém výzkumu. Lze předpokládat, že charakteristika mluvených projevů těchto odlišných věkových kategorií bude různá ve všech oblastech výzkumu. Dalším faktorem, který může ovlivnit nepřipravený mluvený projev, je také pohlaví respondenta, toto hledisko je v mém výzkumu také zahrnuto. Dále se na mluveném projevu může projevit vzdělání, zaměstnání či zájmy a koníčky, tyto faktory budu také zohledňovat ve výzkumu. Při výzkumu se budu vždy snažit poskytnout stejné podmínky pro všechny zúčastněné respondenty. Nabídnout několik tematických okruhů, aby si respondent vybral pro něj nejzajímavější téma. Zajistit respondentovi klidné prostředí na promluvu a motivovat ho předem připravenými doplňujícími otázkami.

Při výzkumu beru na vědomí, že uvedená hlediska a také psychický typ mluvčího nebo momentální psychický stav mohou ovlivnit jeho mluvený projev, více než to do jaké věkové kategorie spadá. Přesto očekávám, že můj vzorek bude mít určitou vypovídající hodnotu o specifikách mluveného projevu určitých věkových kategorií.

Hlavním předpokladem pro výzkum je, že největší rozdíly mezi věkovými kategoriemi budou zaznamenány v oblasti slovní zásoby, z důvodu jejího rychlého vývoje. Dále odhaduji, že u prvních dvou věkových kategorií by se mohla objevit výraznější neverbální komunikace, dynamika hlasu a mluvní tempo. Některé rysy suprasegmentálních projevů řeči budou záviset pouze na osobnosti jedince. Celková kultivovanost řeči bude dle mého předpokladu vyšší u posledních dvou věkových kategorií.

2.1.1 Úvodní náležitosti výzkumu

Výzkum se orientuje na mluvené projevy věkových kategorií: žáci 9. třídy ZŠ, lidé ve věku 19-24 let, lidé ve věku 44-50 let a lidé ve věku 65 a více let. Do výzkumu se z každé kategorie zapojilo 30 respondentů. Od mluvčích byl získán nepřipravený, spontánní mluvený projev s délkou minimálně jedné minuty. Před nahrávkou měli mluvčí možnost vybrat si ze čtyř témat: kultura, škola, cestování a volný čas, která byla rozvedena na podtémata, sloužící pro inspiraci k promluvě. Základem pro výzkum byly nahrávky na diktafon a archy pro zaznamenávání počtu zkoumaných slovních výrazů, neverbální komunikace, suprasegmentálních projevů řeči a celkové kultury mluveného projevu. V oblasti neverbální komunikace, suprasegmentálních prostředků řeči, celkové kultury mluveného projevu a kvality vyjadřování byl zaznamenáván počet mluvčích, kteří spadají do dané podkategorie. U slovní zásoby počet výrazů využitých mluvčími.

Analyzovány byly pouze jevy použitelné pro výzkum, to znamená, že měly takový charakter, který dokládá odlišnosti mezi jednotlivými věkovými kategoriemi. Ve výzkumu nebyly zahrnuty např. dialektismy, antonymie, homonymie, metafora, metonymie atd. Zároveň v něm nebylo obsaženo celé spektrum slovní zásoby. Výrazy nepatřící do běžné součásti nepřipravených projevů, u kterých bylo patrné pouze náhodné využití, nebyly rovněž zařazeny do výzkumu. Slovní obraty, které nepoužil žádný mluvčí, nejsou součástí grafů a tabulek (např. argot, poetismy, historismy). Oblast neverbální komunikace a suprasegmentálních projevů řeči byla hodnocena ze subjektivního hlediska. Byla prováděna záměrným pozorováním mluvčích a následných srovnáním jejich projevů a zařazením do podkategorie dle vlastního úsudku.

Značení při přepisu úryvků z promluv:

↓ *intonace klesavá*

↑ *intonace stoupavá*

– *pauza krátká*

--- *pauza dlouhá*

u cizích slov byl ponechán původní pravopis

nespisovné hláskoslovné varianty byly ponechány ¹²⁴

¹²⁴ HOFFMANOVÁ, J., MÜLLEROVÁ, O. (1992): *Mluvená čeština v autentických textech*. Praha: H+H.

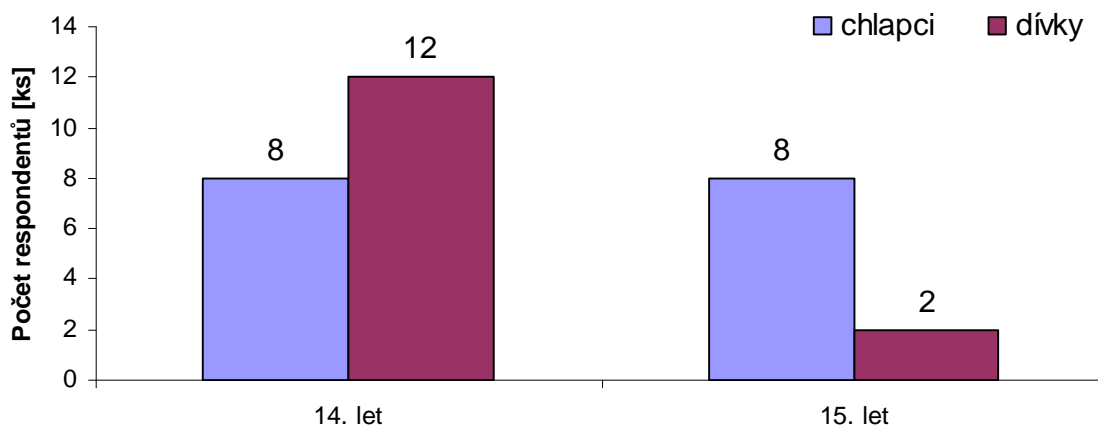
2.1.1.1 Struktura vzorku

Při výběru mluvčích bylo dosaženo přibližně rovnoměrného poměru mužů a žen, s určitými odchylkami. Dále bylo při výběru mluvčích cílem, aby se mezi nimi objevoval alespoň částečně různorodý stupeň vzdělání.

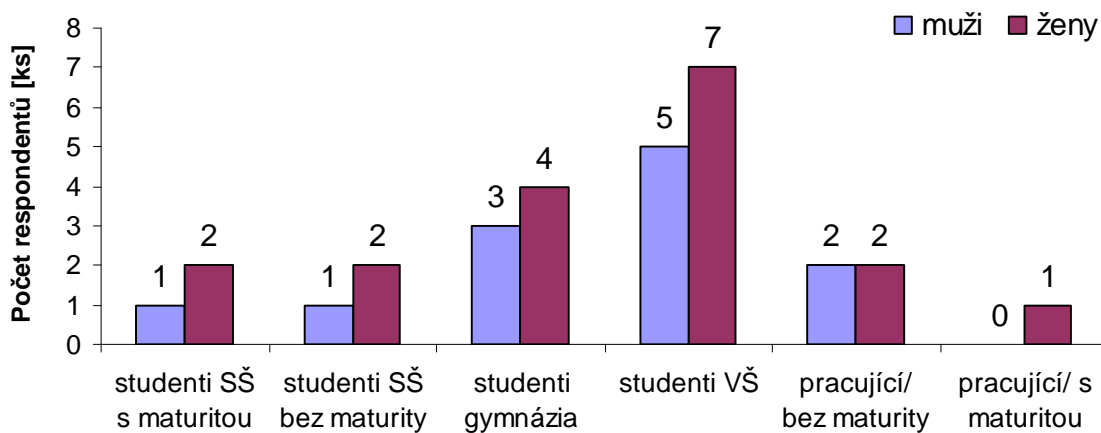
Tabulka č. 1

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
<i>počet respondentů</i>	16	14	12	18	13	17	15	15

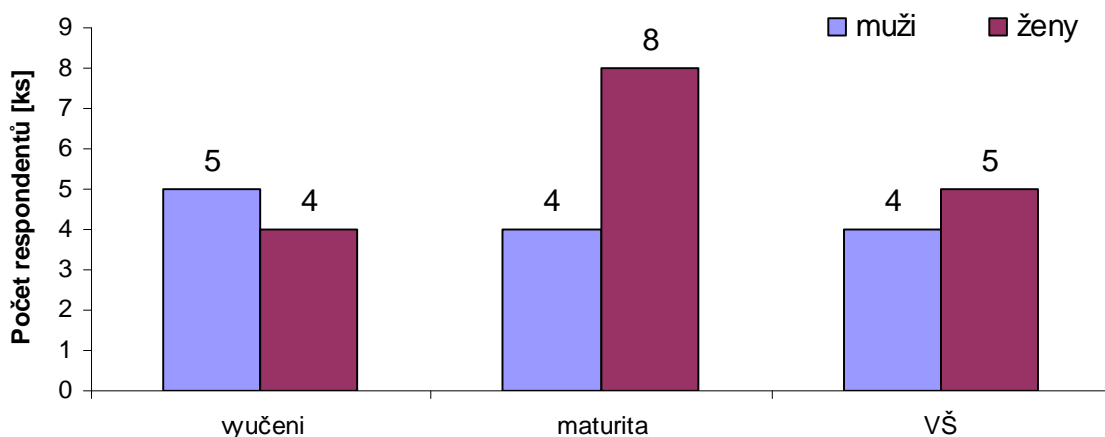
Obr. č. 1: Věk- 9. třída

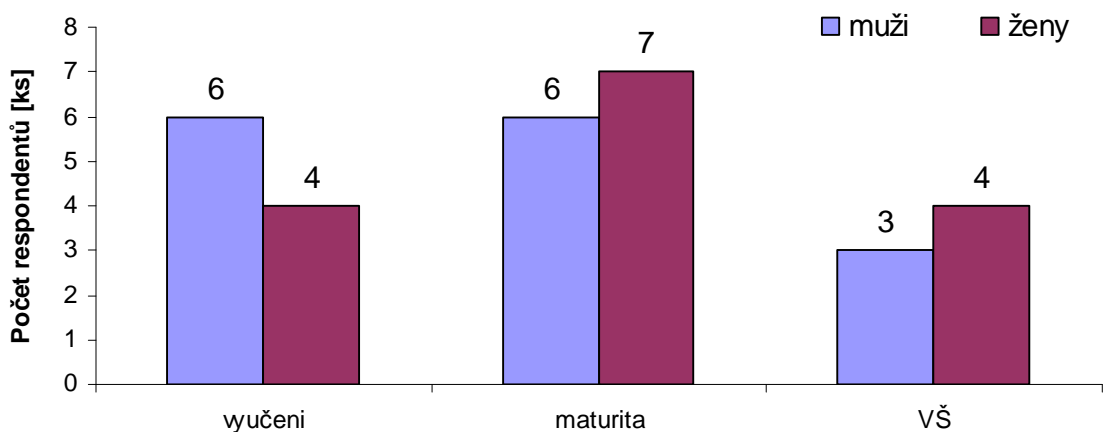
Obr. č. 2: Zařazení- lidé ve věku 19-24 let

Obr. č. 3: Vzdělání- lidé ve věku 44-50 let

Obr. č. 4: Vzdělání- lidé ve věku 65 a více let

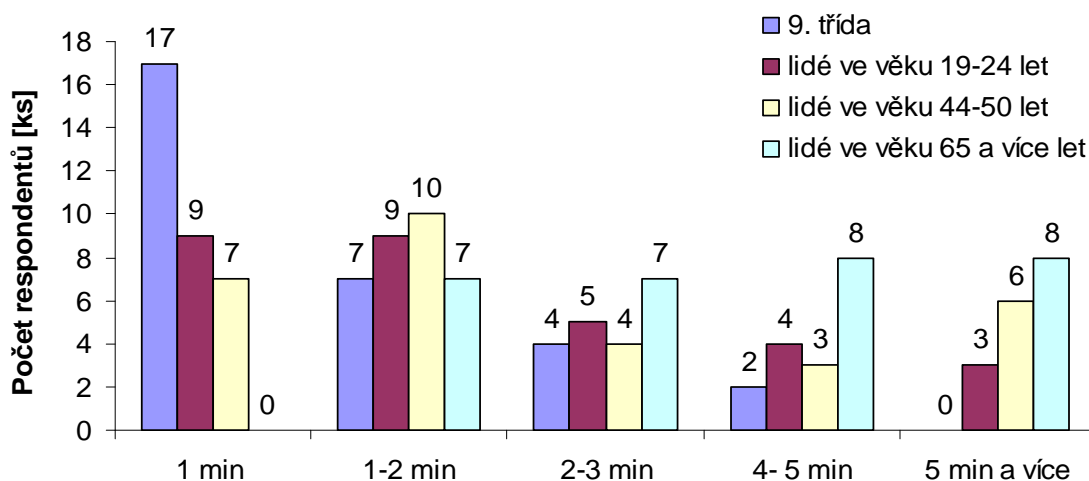
2.1.1.2 Četnost tematických okruhů

Tab. č. 2

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
kultura	2	3	5	6	3	4	5	4
škola	3	4	1	1	0	2	2	3
cestování	3	4	1	5	5	8	5	4
volný čas	8	3	5	6	5	3	3	4

2.1.1.3 Délka mluveného projevu

Minimální délka mluveného projevu byla stanovena na 1 min. Do promluvy bylo zasahováno doplňujícími otázkami pouze v případě potřeby mluvěho. Jinak nebyla promluva ovlivňována. Délka mluveného projevu je kromě jazykových schopností ovlivněna i momentálním psychickým stavem mluvěho.

Obr. č. 5: *Délka mluveného hovoru*

2.1.2 Sledované projevy

Mluvený projev je komplexem mnoha ukazatelů. Jedním z důležitých činitelů je právě věk, který byl sledován v diplomové práci. Primárně byl výzkum zaměřen na to, jaké jsou odlišnosti ve slovní zásobě zkoumaných věkových kategorií. Sekundárně bylo zkoumáno, zda dochází k nějakým specifickým projevům v oblasti neverbální komunikace a suprasegmentální stránky řeči. Také byla porovnáována celková kvalita mluvených projevů.

2.1.2.1 Projevy neverbální komunikace

V oblasti neverbální komunikace se stala středem zájmu výzkumu mimika, gestikulace a kinezika. Bylo zkoumáno, zda se tyto projevy přirozeně propojovaly se sdělením, výrazně upoutávaly adresáta nebo byly spíše nenápadné. Kinezika, neboli pohyby těla byla ve výzkumu zaznamenávána jako manipulace s předměty.

V rámci výzkumu bylo snahou vysledovat, zda může věk ovlivnit intenzitu neverbální komunikace. Mehrabian A. (1968) uvádí, že míra užívání neverbální komunikace je u člověka dána mimo jiné i věkem, vzděláním a společenským postavením. Také upozorňuje, že vzdělanější člověk má širší slovní zásobu a nepotřebuje si tedy tak vypomáhat pomocí gest na rozdíl od člověka s nižším vzděláním.

2.1.2.1.1 *Mimika*

Tab. č. 3

	<i>9. třída</i>		<i>lidé ve věku 19-24 let</i>		<i>lidé ve věku 44-50 let</i>		<i>lidé ve věku 65 a více let</i>	
	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>
	příměřená	8	4	4	6	7	5	7
nevýrazná	2	4	3	5	3	4	5	6
výrazná	6	6	5	7	3	8	3	4

2.1.2.1.2 *Gestikulace*

Tab. č. 4

	<i>9. třída</i>		<i>lidé ve věku 19-24 let</i>		<i>lidé ve věku 44-50 let</i>		<i>lidé ve věku 65 a více let</i>	
	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>
	příměřená	7	4	5	6	3	7	6
nevýrazná	2	4	3	4	5	4	7	5
výrazná	7	6	4	8	5	6	2	2

2.1.2.1.3 *Kinezika*

Tab. č. 5

<i>věková kategorie</i>	<i>9. třída</i>		<i>lidé ve věku 19-24 let</i>		<i>lidé ve věku 44-50 let</i>		<i>lidé ve věku 65 a více let</i>	
	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>
	výrazná	14	11	10	12	8	9	12
nevýrazná	2	3	2	6	5	6	3	2

2.1.2.2 *Suprasegmentální projevy řeči*

V oblasti suprasegmentálních projevů řeči byla zkoumána artikulace, mluvní tempo, frázování a vyjadřování postojů mluvčího. Všechny tyto faktory odrážejí spíše individualitu a temperament mluvčího, přesto byly zařazeny do výzkumu, za účelem zjistit možné spojitosti s věkem mluvčích. V oblasti artikulace bylo sledováno, zda byl projev uskutečněn mluvou pohodlnou, pečlivou či nepečlivou. V případě mluvního

tempa bylo rozlišováno mezi přirozeným, pomalým a rychlým tempem. Frázování bylo hodnoceno jako přehledné nebo nepřehledné členění na celky promluvy.

2.1.2.2.1 Artikulace

Pečlivá mluva byla hodnocena s přihlédnutím na nepřípravenost projevu. Za pečlivou byla považována mluva i tehdy, kdy mluvčí projevil snahu o přesnou výslovnost.

Tab. č. 6

	<i>9. třída</i>		<i>lidé ve věku 19-24 let</i>		<i>lidé ve věku 44-50 let</i>		<i>lidé ve věku 65 a více let</i>	
	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>
	pečlivá mluva	2	3	4	4	2	5	3
pohodlná mluva	13	11	8	14	11	12	12	13
nepečlivá mluva	1	0	0	0	0	0	0	0

2.1.2.2.2 Mluvní tempo

Tab. č. 7

	<i>9. třída</i>		<i>lidé ve věku 19-24 let</i>		<i>lidé ve věku 44-50 let</i>		<i>lidé ve věku 65 a více let</i>	
	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>
	přirozené	2	3	2	4	7	5	8
pomalé	5	4	4	5	3	4	5	7
rychlé	9	7	6	9	3	8	2	4

2.1.2.2.3 Frázování

Tab. č. 8

	<i>9. třída</i>		<i>lidé ve věku 19-24 let</i>		<i>lidé ve věku 44-50 let</i>		<i>lidé ve věku 65 a více let</i>	
	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>
	přehledné	4	6	5	11	8	13	6
nepřehledné	12	8	7	7	5	4	9	7

2.1.2.3 Vrstvy ve slovní zásobě

Primární oblastí výzkumu byla slovní zásoba jednotlivých věkových kategorií. Sledovány byly vybrané výrazy, které je možné v mluvených projevech zaznamenat a porovnat. Podle příslušnosti ke stylovým vrstvám jazyka byl výzkum orientován na použití publicismů a termínů. U vrstvy slovní zásoby podle expresivity byly registrovány kladné expresivní výrazy (slova lichotivá, familiární, dětská a zdrobněliny) a záporné expresivní výrazy (slova zhrubělá a slova zveličelá). Dále bylo u této vrstvy sledováno využití žertu či ironie. Podle dobového příznaku se staly centrem pozornosti archaismy a neologismy. Zkoumání využití slov cizího původu bylo zaměřeno pouze na slova, která nezdомácněla a u nichž stále pociťujeme cizí původ. Ve vrstvě podle struktury pojmenování byl výzkum zacílen na počet využití frazeologismů či idiomů. Zaznamenávána byla slova podílející se na změně slovní zásoby a to synonyma (náznak tvoření synonymických řad), hyperbola a litotes. Registrováno bylo využití slangu a profesní mluvy. V poslední oblasti se výzkum orientoval na využití citátových výroků, přísloví, rčení, přirovnání, příkladů či příběhů.

V oblasti slovní zásoby byl zaznamenáván počet výrazů využitých mluvčími dané kategorie. Tyto počty byly považovány za výchozí bod pro komparaci jednotlivých kategorií. Do výzkumu nemohla být zařazena komplexní součást vrstev slovní zásoby. Některá slova neměla vypovídající charakter při srovnávání věkových kategorií nebo byla využita v minimálním množství. Určitá slova ze slovní zásoby nebyla využita vůbec. Všechny mluvené projevy se vyznačovaly rysem komplexní mluvnosti, byly spontánní, nepřipravené, nespisovné a neveřejné. Mluvčí se vyjadřovali obecně česky a využívali kolokvialismů.

2.1.2.3.1 Publicismy a termíny

Tab. č. 9

	<i>9. třída</i>		<i>lidé ve věku 19-24 let</i>		<i>lidé ve věku 44-50 let</i>		<i>lidé ve věku 65 a více let</i>	
	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>
publicismy	0	0	6	4	6	1	3	0
termíny	12	2	14	7	10	3	4	3

2.1.2.3.2 Využití slov expresivních

Tab. č. 10

		9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
		muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
kladná expresivita	sl. lichotivá	8	14	4	8	3	12	7	17
	sl. familiární	3	5	4	5	7	5	9	17
	sl. dětská	0	3	1	3	0	5	4	7
záporná expresivita	zdrobněliny	6	9	5	8	8	12	6	15
	sl. zhrubělá	6	7	6	4	2	0	4	0
	sl. zveličelá	8	7	4	3	5	6	7	4
využití žertu či ironie		4	2	5	2	3	1	5	2

2.1.2.3.3 Dobový výskyt (archaismy, neologismy)

Tab. č. 11

		9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
		muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
archaismy		1	0	0	0	0	0	3	1
neologismy		7	6	4	3	2	4	2	1

2.1.2.3.4 Původ slov (slova citátová, slova cizího původu)

U slov cizích byla sledována pouze slova, u nichž pocítujeme cizí původ.

Tab. č. 12

		9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
		muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
sl. citátová		7	5	8	6	10	4	3	1
sl. cizího původu		14	8	16	9	9	7	6	5

2.1.2.3.5 Frazeologismy a idiomy

Tab. č. 13

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
frazeologismy a idiomy	6	4	6	7	8	11	11	12

2.1.2.3.6 Změny ve slovní zásobě (synonyma, hyperbola)

U synonym byl sledován náznak tvoření synonymických řad.

Tab. č. 14

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
synonyma	9	11	9	7	8	9	5	8
hyperbola	7	6	6	3	6	4	6	3

2.1.2.3.7 Slang a profesní mluva

2.1.2.3.8 Tab. č. 15

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
slang	12	7	11	9	3	5	3	2
profesní mluva	0	0	9	6	4	7	2	0

2.1.2.3.9 Využití citátových výroků, přísloví, rčení, přirovnání příkladů či příběhů

Tab. č. 16

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
citátový výrok	2	0	2	1	2	0	1	1
přísluví a rčení	0	1	2	3	2	4	4	5
přirovnání	7	10	12	14	11	13	10	14
příklady či příběhy	2	3	5	6	8	5	12	10

2.1.2.4 Celková kultura mluveného projevu, kvalita vyjadřování

Oblast sledující celkovou kulturu mluveného projevu byla zaměřena na výstižnost a přesnost a jazykovou správnost, která byla hodnocena jako vysoká, nízká nebo průměrná. Dále bylo hodnoceno využití pauz a to jako vhodné či nevhodné. V poslední řadě bylo zkoumání zaměřeno na využívání hezitačních pauz a parazitních výrazů, které bylo hodnoceno dle množství jako velké, malé a běžné.

Základem účinné komunikace je schopnost správně formulovat obsah sdělení ve smyslu jazykově správného a logického uspořádání. Kultivované vyjadřování je důležité pro život ve společnosti.

2.1.2.4.1 Výstižnost a přesnost

Tab. č. 17

	<i>9. třída</i>		<i>lidé ve věku 19-24 let</i>		<i>lidé ve věku 44-50 let</i>		<i>lidé ve věku 65 a více let</i>	
	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>
	vysoká	2	1	1	2	7	8	6
průměrná	6	5	7	10	4	5	7	7
nízká	8	8	4	6	2	5	2	3

2.1.2.4.2 Jazyková správnost

Tab. č. 18

	<i>9. třída</i>		<i>lidé ve věku 19-24 let</i>		<i>lidé ve věku 44-50 let</i>		<i>lidé ve věku 65 a více let</i>	
	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>
	vysoká	0	0	1	2	1	3	1
průměrná	12	9	9	15	9	10	11	9
nízká	4	5	2	1	3	4	3	4

2.1.2.4.3 Využití pauz

Tab. č. 19

	<i>9. třída</i>		<i>lidé ve věku 19-24 let</i>		<i>lidé ve věku 44-50 let</i>		<i>lidé ve věku 65 a více let</i>	
	<i>Muži</i>	<i>Ženy</i>	<i>Muži</i>	<i>Ženy</i>	<i>Muži</i>	<i>Ženy</i>	<i>Muži</i>	<i>Ženy</i>
	vhodné	6	6	7	12	8	12	12
nevhodné	10	8	5	6	5	5	3	4

2.1.2.4.4 Parazitní výrazy a hezitační pauzy v mluveném projevu

Tab. č. 20

	<i>9. třída</i>		<i>lidé ve věku 19-24 let</i>		<i>lidé ve věku 44-50 let</i>		<i>lidé ve věku 65 a více let</i>	
	<i>Muži</i>	<i>Ženy</i>	<i>Muži</i>	<i>Ženy</i>	<i>Muži</i>	<i>Ženy</i>	<i>Muži</i>	<i>Ženy</i>
	malé množství	2	1	2	4	5	7	4
běžné množství	6	6	4	8	4	3	6	7
velké množství	8	7	6	6	4	7	5	2

2.1.2.4.5 Vyjadřování postojů mluvčího

V poslední oblasti bylo hodnoceno vyjadřování postojů mluvčího jako přiměřené nebo výrazné. Podle srovnání nahrávek a vlastního uvážení bylo sledována míra vyjadřování názorů a postojů k tématu.

Tab. č. 21

	<i>9. třída</i>		<i>lidé ve věku 19-24 let</i>		<i>lidé ve věku 44-50 let</i>		<i>lidé ve věku 65 a více let</i>	
	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>	<i>muži</i>	<i>ženy</i>
	přiměřené	15	12	4	11	7	7	12
výrazné	1	2	8	7	6	4	3	1

2.1.3 Specifika mluveného projevu žáků 9. třídy

Na základě častého kontaktu s dětmi jsem předpokládala, že se v mluveném projevu budou hojně vyskytovat lexikální prostředky expresivní, aktualizované a módní. Další domněnkou byla obecně nižší kultivovanost projevu ve srovnání s ostatními věkovými kategoriemi.

Pro získání zvukového materiálu bylo využito přestávek a volných hodin během souvislé pedagogické praxe na ZŠ Jistebnice, schůzek a výpravy vodních skautů z Opařan a Jistebnice, dalších setkání s dětmi např. prostřednictvím lektorování projektu Zdravá pětka na školách Jihočeského kraje a členů širší rodiny. Děti byly motivovány ke spontánnímu mluvenému projevu tématy z běžného života (kultura, cestování, volný čas, škola). Snahou bylo přiblížit se doplňujícími otázkami zájmům dětí v pubertě.

Zvukový materiál tvořil 30 nahrávek. Rozsah jednotlivých nahrávek byl 1-5 minut.

U této věkové kategorie bylo nutné klást nejvyšší množství doplňujících otázek a dopomáhat k získání přijatelného času nahrávky. Více než polovina dětí nebyla samostatně schopna mluvit déle než 1 minutu. V nahrávkách jsou zastoupena všechna témata. Nejoblíbenějším se stal volný čas. Toto téma si vybralo 11 dětí. Bylo zaznamenáno široké spektrum zájmových kroužků: sborový zpěv, zumba, florbal, skaut, potápění, tenis atd. Děti doplňovaly, že se ve volném čase dívají na televizi, hrají hry na počítači a *chatují* s kamarády. U tématu cestování mnohdy hovořily o rodinných dovolených k moři nebo školních výletech. V kultuře se ukázaly jako zajímavé televizní seriály nebo hudební žánry. Škola se stala tématem, kde děti mluvily o oblíbených a neoblíbených předmětech, o spolužácích a učitelích.

V oblasti neverbální komunikace byla zaznamenána výrazná mimika i gestikulace a obzvláště výrazná kinezika. Naprostá většina dětí při mluveném projevu manipulovala s drobnými předměty (tužka, brýle, papír s tématy, prstýnek apod.)

Děti se vyjadřovaly pohodlnou mluvou. U 3 dívek a 2 chlapců jsem zaregistrovala snahu o spisovnost, pečlivé hláskosloví i tvarosloví. Mluvní tempo je individuální a závislé na temperamentu, ale ovlivňuje ho i postoj k obsahu promluvy. Téměř polovina žáků komunikovala rychlým až velmi rychlým tempem, ovšem s dlouhými pauzami. Důvodem jsou nejspíše vybraná témata a doplňující otázky. Žáci byli dotazováni na věci z běžného života, které jsou jim obsahově blízké (televize, sport, sourozenci, spolužáci, učitelé atd.). Překvapivým se pro ně stalo, že bylo středem zájmu výzkumu vyslechnout informace tohoto typu. Nebylo pro ně zcela pochopitelné,

že sledovanou oblastí je forma promluvy. Získala jsem pocit, že mají tendenci odpovídat pouze na otázky a nevyvíjet vlastní iniciativu k promluvě. U 20 žáků jsem označila jejich frázování za nepřehledné. Žáci obecně neuměli členit myšlenky do úseků a využívat pauz tak, aby se adresát lépe orientoval v řeči. Z hlediska vyjadřování postojů či názorů jsem shledala, že u této věkové skupiny k němu nedocházelo v porovnání s ostatními téměř vůbec. Pouze 3 žáci se snažili v mluveném projevu postihnout kvality školy a výuky. Jeden žák převážnou část nahrávky negativně hodnotil výuku cizích jazyků na jeho ZŠ: *u nás na základce se jede podle těch nejslabších ↓ takže člověk potom není na střední připraven ↓ největší strach mám asi z těch cizích jazyků ↓ ty učitelky si nevezmou prostě ty – co se chtějí učit – jedou si zase podle těch nejslabších ↓ kašlou na to a je jim to jedno ↑ a pak si myslím, že je to špatný protože ty co na to mají přijdou na střední školy a u prvních testů vyletíš z cizích jazyků ↓ a asi ta matika --- sem slyšel -, sme teď v Evropě jedna z nejhorších zemí - tady v Česku...*

Z vrstvy slovní zásoby podle stylové příslušnosti se vyskytlo několik termínů např. z oblasti informatiky, sportu, automobilů a to převážně u chlapců (*diferenciál, aventura, strategie* atd.), ale i dívky využily termíny (*maltézský psík, střevní viróza* atd.). V mluvených projevech žáků se projevila značná expresivita. Žáci kladně i záporně hodnotili osoby, televizní seriály, hudební skupiny, zážitky z cestování atd. Větší sklon k využívání hodnotících výrazů, a to zejména adjektiv, byl znatelný u dívek (*bylo to dost dobrý, on je fakt hustej týpek, tak ty jsou výborný, tam to bylo super, a to bylo potom hrozný, někdy to bylo dost drsný, je to luxus, ona je taková divná, on je úplně normální, jako to bylo fakt v pohodě, totální mazec* atd.) U chlapců i u dívek se objevilo několik pejorativních výrazů při hodnocení osob (*ona je taková trošku kráva, no to je takovej blbec, no prostě debil, byl to pěkněj humus, hlavní postavy jsou takový tři magoři*). Při popisování filmových scén nebo vyprávění příběhu měli někteří žáci sklony k využívání dysfemismů (*on tam v tom chcípnul, hodně ho nasral* atd.). Dívky u hodnocení častěji využívaly zdobnělin než chlapci (*ona je taková malinkatá, má takový malý nožičky, má hrozně hezký vlásky, muj pejsánek, dávaj si pusinky, ona měla takovej topík, kouknem na filmík* atd.). Zdobnělin si bylo možné povšimnout i u chlapců (např. *zahraju si fotbálek, nosí na hlavách čírka, byla to pěkná akcička*). Ve výzkumu se zvýšený výskyt zdobnělin u žen projevil i v ostatních věkových kategoriích. V nepřipraveném projevu žáků byl jeden archaismus (*naši kantoři*), ale celá řada neologismů (*inták, vopruzák, zumbice, zumbit, intoši, hambáč, alkoholka, hoperka, počítačovka*). U žáků jsem rovněž zaznamenala široké spektrum slov citátových (*reality*

show, last minute, karaoke, super star) a slov cizího původu a to zejména anglicismů (*trénink, fotbal, punk, skype, jumping atd.*). Ukázala se i slova hybridní (*eurotunel, maxiobr*). Žáci občasně používali novějších frazémů (*mrhat časem, kašlat na to, řvát jako blázen, vypadat jako blbec, byla z toho na větvi*). Časté bylo parafrázování či citování televizních výroků a reklam (*Koukám na Simpsonovi, to je taková žlutá americká rodinka. Bárt to je takovej malej lotřík a Homer jí pořád jenom hamburgery. Někdy koukám na Big Bang a tam jsou takový tři inteligentní magoři a ta Penny je proti nim úplně blbá. Koukám na Ordinaci a to se odehrává jako v té nemocnici a je to prostě ze života*). Bylo patrné, že masmédia jsou součástí volného času dětí a ovlivňují jejich vyjadřování. V novější nahrávce z období prezidentské volby byl zaregistrován výrok: „*Karel je osobnost*”. Jeden z chlapců se pokoušel popsat myšlenku hudebního stylu punk: *ten styl se mi hodně líbí ↓ jako třeba tím voblečením ↓ stylem punku bylo jakoby ty lidi šokovat ↑ myslím si- že bych k tomu moč v životě i přispět- vlastně tím- jak se učím na bicí--- znám spousta kapel třeba se mi jako líbí Volnej Průběh, Fixa --- punk začal vznikat v Anglii z překladu punk znamená výtržník--- první kapely u nás byly SPS nebo NVÚ... V některých případech se v nahrávkách vyskytovalo tvoření synonymických řad za účelem lepšího pochopení ze strany adresáta (např. *ona se je tam snaží chápat, jako jim rozumět, nějak s nima komunikovat*). Slangových slov bylo v mluvených projevech poměrně mnoho: *comp, youtubko, trapárna, cédo, diskant, barbína* (název pro ženu, která přehnaně pečuje o svůj vzhled) atd. Pro názvy školních předmětů bylo zaznamenáno několik novějších pojmenování *máťa, čed'ák, čedina, ájá, ájina*, ale klasické názvy *děják, tělák, zemák* atd. u dětí stále přetrvávají.*

Celkově by se dalo říci, že mluvené projevy 30 žáků byly až na několik výjimek spíše jazykově nesprávné a logicky nesouvislé. Žáci využívali množství pauz, parazitních výrazů a vycpávkových slov (*prostě, vlastně, no, jako, ehm, jo* atd.) V několika projevech se vyskytly agramatismy (např. *s psama, sme se nastoupili*). U ostatních věkových kategorií se agramatismy vyskytovaly zřídka.

2.1.3.1 Podíl školy na mluveném projevu dětí a způsoby jeho rozvoje

V Rámcovém vzdělávacím programu je součástí klíčových kompetencí žáka kompetence komunikativní, která by měla být rozvíjena mimo jiné i v hodinách Českého jazyka a literatury. Na konci základního vzdělávání by měl žák formulovat a vyjadřovat své myšlenky a názory v logickém sledu, vyjadřovat se výstižně, souvisle a kultivovaně v písemném i ústním projevu.

V průběhu souvislé pedagogické praxe jsem ve vyučování nezaznamenala procvičování mluveného projevu ani jiné metody nebo diskuze. V rámci výzkumu jsem se dotazovala žáků 9. třídy, do jaké míry jsou spokojeni s nácvikem svých komunikativních schopností v hodinách českého jazyka. Kladně se nevyjádřil žádný z žáků. Někteří žáci mi sdělili, že nad tímto nikdy nepřemýšleli nebo že jim na tomto nezáleží. Velká většina žáků projevila nespokojenost s absencí mluvních cvičení při vyučování. Několik žáků si uvědomilo spojitost mezi touto skutečností a nejistotou při nahrávání. Někteří žáci označili svůj projev za nekvalitní.

S žáky lze pracovat pomocí množství vyučovacích metod a zdokonalovat tak jejich mluvený projev. Žáci by se měli během ZŠ naučit shrnovat hlavní myšlenky a klíčové výpovědi z textů i promluv. K tomu může dopomoci i zařazení mezipředmětových vztahů do programu školy. Cílem učitelů by se mělo stát naučit žáky samostatně si vybírat podstatné informace a propojovat je s ostatními. Během výuky je možné si nacvičit vyjadřování, kterému budou ostatní rozumět, vyhýbání se parazitním výrazům i vysvětlování toho, co měl mluvčí na mysli. Žáci se mohou naučit mluvit tak, aby byla promluva logicky uspořádána dle časových souvislostí. Mohou se seznámit s vhodnými gesty a mimikou.¹²⁵

Mezi výukové metody rozvíjející mluvený projev patří např. vyhledávání informací z textu, zkoumání pravdivosti sdělení, příprava argumentů, skupinová diskuze řízená učitelem, diskusní pavučina¹²⁶, debata, prezentace skupinové práce s rolí zvoleného mluvčího, volné psaní¹²⁷, pantomima, popis věcí, situační hry (prodejce zákazník atd.), metoda poslední slovo patří mě¹²⁸, dopis hlavnímu hrdinovi, nácvik představování se a sdělování informací o sobě. Sekundárně může dopomoci i učitelovo popisné hodnocení výkonů žáků. Způsobem výchovy k mluvenému projevu je i ústní zkoušení, u kterého je ovšem nutné dodržet zásady, aby nedošlo ke stresovým situacím. Učitelé by se měli řídit zásadou učit mluveným projevům a ne o mluvených projevech a dávat žákům příležitost se ve vyučování vyjadřovat.

¹²⁵VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ V PRAZE. (2007):*Klíčové kompetence v základním vzdělávání*.

¹²⁶ Žáci si ve dvojicích sepíší důvody pro a proti určitému tvrzení. Dvojice se podělí o odpovědi s jinou dvojicí, vytvoří závěr atd. Následuje debata nad různými závěry ve třídě.

¹²⁷ Žák píše cokoli na zadané téma po vymezený čas, do textu se znovu nevrací. Přečtení textu je dobrovolné.

¹²⁸ Žák si po přečtení textu vybere pasáž, která ho zaujala a okomentuje ji. Ostatní hledají důvod jeho volby.

K výuce je možné použít široké spektrum pomůcek např. audionahrávky a videonahrávky vlastních projevů či projevů známých osobností, různé druhy mluvených projevů z masmédií, přepsané mluvené projevy, mikrofon atd.

Vzhledem k tomu, že výslovnost si nejlépe osvojujeme nápodobou, je kultivovaný projev učitele základem pro rozvoj žáků v oblasti komunikace. Při hodnocení projevů je vhodné zapojit celou třídu. Každá skupina žáků může sledovat určitý aspekt promluvy. Je důležité na začátku hodnocení vyzdvihnout kladné stránky promluvy a až poté nastínit chyby. (Krčmová M., 2007)

2.1.4 Specifika mluveného projevu lidí ve věku 19-24 let

U této věkové skupiny jsem stejně jako u předchozí předpokládala určitou expresivitu, aktuálnost a jazykovou nevyzrálost v mluveném projevu.

Pro získání zvukového materiálu bylo využito rodiny, širšího okolí přátel, obyvatel vesnice Makov a města Jistebnice, studentů Pedagogické fakulty atd. Zvukový materiál tvořil 30 nahrávek. Rozsah jednotlivých nahrávek byl 1-8 min. U 3 mluvcích nahrávka přesáhla 5 minut. U této věkové skupiny bylo kladeno méně doplňujících otázek než u předchozí. Mluvčí se vyjadřovali samostatněji a přicházeli s vlastními nápady k rozhovoru. Nejoblíbenějším tématem se stala kultura a volný čas (shodně 11 mluvcích). Jako populární se projevilo převyprávět děj filmu, knihy, divadelního představení atd. Byly zaznamenány koníčky jako: kulturistika, akvaristika, ochotnické divadlo, práce s koňmi atd. Mluvčí se na rozdíl od skupiny předchozí snažili vystihnout zajímavost svých volnočasových aktivit a nezařazovali do nich sledování televizních seriálů a trávení času u počítače. Cestování si vybralo 9 mluvcích, jednalo se např. o výlety s kamarády nebo pracovní cesty do zahraničí. Mluvčí měli velmi výraznou neverbální komunikaci např. výrazná kinezika byla shledána u 22 lidí. Mluvčí manipulovali např. s mobilem, papírem, tužkou, brýlemi, náramky, oděvem, vlasy, dotýkali se židle, spojovali prsty apod. Neverbální komunikace byla ještě výraznější než u skupiny předchozí. Mluvní tempo bylo převážně rychlejší. Členění promluvy se projevilo jako přehlednější ve srovnání s předchozí skupinou. Čtyři mluvčí uvedli téma promluvy a taktéž ji uzavřeli. Ostatní mluvčí dodržovali základní zásady frázování a kladli logické pauzy. Po celkovém srovnání bylo označeno 14 promluv za nepřehledné a 16 za přehledné. Jedním z výrazných rysů této věkové kategorie mluvcích bylo vyjadřování názorů a postojů v promluvě. Z nahrávek bylo patrné, že mnoho mluvcích (15) chtělo svým projevem něco sdělit a záleželo jim na obsahu. Jeden mluvčí si vybral

téma škola a vyjadřoval se ke studiu na školách humanitního typu a hodnotil tento výzkum. U tématu volný čas se většina mluvčích snažila popsat, proč si daný koníček vybrali a co je na něm baví. Používali fráze typu: *to mě naplňuje, tak mě to chytlo, mám to rád, tohle mě baví*. Studenti měli z počátku promluvy tendenci vyjadřovat se spisovně. Dalším rysem by mohlo být podávání přesných např. číselných údajů (*sníl o tom, že by žil někdy ve 20. letech 20. století, seděl jsem ve třetí lavici uprostřed, předposlední lavice byla prázdná, byla jsem tam tři měsíce, pracuju tam už deset let, schází se nás tam patnáct lidí*). Často se na promluvě studentů odrážela snaha o použití frází, které znají ze školního prostředí (*byl unesen Paříží, děj se odehrával, z toho vyplývá, určité odlišné názory, ku příležitosti výročí, do jednotlivých etap naší historie, vybrala jsem si toto téma, protože atd.*).

Jak bylo uvedeno, mnoho mluvčích se zaměřilo na filmy. V promluvě byla zaznamenána řada publicistických obrátů z této oblasti (např. *předlohou k filmu byla opera, divák si měl uvědomit, hlavní roli ztvárnila, za tuto roli získala Oscara*). Termíny se staly také významným prvkem mluvy této kategorie. V nahrávkách bylo použito 20 termínů (např. *parazit, nekrolog, dermatolog, stafordský teriér, cichlida, tlamovec*). Většina termínů byla vyslovena ve spojitosti s koníčky mluvčích. Využívání termínů považuji za jeden z rysů mluvy této kategorie. Stejně jako u předchozí kategorie bylo zaznamenáno značné množství slov expresivních. Tendence byla ovšem nižší. Z kladných hodnotících výrazů bylo použito např. *dobrý, pohoda, klidný, krásný, super*. Vyskytlo se i několik pejorativních označení jako *čumět, blbec, kraviny*. Zdrobněliny používaly opět častěji ženy (*akcička, penízky, bráška, jesličky, šetřílek atd.*). V některých projevech docházelo k využití ironie a žertu (*a víš, že ti ani nevím čověče, von to byl takovej čipernej starouš sem tam udělal přemet nebo stojku*).

V porovnání s předchozí skupinou jsem zaznamenala pouze několik neologismů: *rambodílna, pařmen*. Cizí a citátová slova se stejně jako termíny objevovala velmi často, stejně jako u předchozí kategorie to byly převážně anglicismy: *bodybuilding, after-party, softshellka*, ale zaznamenala jsem i slova francouzského původu (*au-pair, šovinista*) a řeckého původu *hipoterapie*. V promluvách se objevovalo velké množství vlastních jmen nebo názvů: *Zlatý glóbus, Oscar, Julia Roberts, Klíček atd.* V menším množství se objevily i frazémy nebo přirovnání (*musím to zaklepat, nevědět o co de, mluvit do života, dělat se sebou něco, přišel jsem k tomu jak slepej k houslim*). Ze slangových výrazů se objevila slova jako: *festák, provar, sbalit holku, tlemit se, zkásnout, maturák*. Také bylo zaznamenáno užití hyperboly (*jezdí tam tisíce lidí, viděla jsem to asi stokrát*). V promluvě s vojákem z povolání byly zaznamenány i náznaky

profesní mluvy: *dneska sme měli mít pochod se záteží ↓ tak sem si připomněl nemocný rameno ↓ protože mám úlevy- a řekli mi, že můžu jít bez zátěže---byli sme rozdělení na dvě čty- jedna měla jít pěšky do kasáren a druhá měla jít pěšky od kasáren a na místě je vyzvedla tatra--- tam sme seděli na korbě--- pak někdo vtevrěl sajtnu...*

Mluva lidí ve věku 19-24 let byla samozřejmě v porovnání s žáky 9. třídy znatelně souvislejší i jazykově správnější. Využití parazitních výrazů a vycpávkových slov bylo téměř na stejné úrovni. V projevech se také odrážel vliv masmédií. Netýkalo se to televizních seriálů a reklam, spíše zpravodajské publicistiky nebo kinematografie.

2.1.5 Specifika mluveného projevu lidí 44-50 let

V kategorii lidí mezi 44-50 let jsem předpokládala v porovnání s mladšími věkovými kategoriemi úbytek expresivních výrazů a vyšší kultivovanost projevu.

Zvukový materiál tvořil 30 nahrávek. Rozsah jednotlivých nahrávek byl 1-12 minut. Pro získání zvukového materiálu bylo využito mluvčích širšího rodinného okruhu, přátel, členů střediska vodních skautů Třináctka Opařany, obyvatel vesnice Makov a města Jistebnice atd. Snahou bylo získat pro výzkum dostatečně rozrůzněný okruh povolání u mluvčích. Nejoblíbenějším tématem se stalo cestování (13 mluvčích) a na druhém místě kultura (7 mluvčích) a volný čas (8 mluvčích). Pouze 1 mluvčí si vybral jako téma promluvy školu. Byly zaznamenány volnočasové aktivity jako návštěvy divadel, procházky se psem, zahradničení, chov papoušků, spolek dobrovolných hasičů atd. U cestování mluvčí volili nejčastěji rodinné dovolené a výlety nebo mluvili o místech, kam by se v budoucnu rádi podívali. U tématu kultura se vyskytovaly projevy o oblíbených knihách a filmech, o společenských večerech v knihovně atd. Většina mluvčích mluvila zcela samostatně bez doplňujících otázek. Nikdo z mluvčích neměl problém s naplněním minimálního času promluvy. Déle než pět minut mluvilo 6 mluvčích a jeden mluvčí dosáhl limitu 12 minut.

V oblasti neverbální komunikace byly zaznamenány o něco mírnější projevy ve srovnání s předchozími kategoriemi. Zejména v oblasti kineziky byla vysledována menší intenzita manipulace s předměty. Tuto skutečnost nelze považovat za význačný rys dané věkové skupiny. Přesto nejspíše hraje věk vedle temperamentu a individuálních rysů osobnosti a dalších faktorů určitou roli ve využití neverbální komunikace.

Pečlivá mluva nebo alespoň snaha o její realizaci se vyskytla u 7 mluvčích. Obzvláště ženy se snažili ve spontánním projevu využít spisovné češtiny. Oblast

mluvního tempa nevykázala u této kategorie žádné zvýšené hodnoty. Rychlejší tempem v porovnání s předchozími kategoriemi mluvilo méně lidí. Mluvčí, kteří se snažili o jazykově správný projev, se vyjadřovali spíše pomaleji. Dbali na správnou výslovnost. Mluvčí přehledně členili text a oddělovali myšlenky. Pouze u 9 mluvčích jsem označila jejich frázování za nepřehledné. V několika projevech jsem se setkala se snahou promluvu uzavřít a vytvořit určitý výčet toho, co již bylo sděleno (*tak k tomu, co děláme, jsem vlastně řekl všechno, a tím jsem vlastně řekla, kde jsme všude byli...*). Z hlediska vyjadřování postojů mluvčích byla tato kategorie ve srovnání s kategorií lidí ve věku 19-24 skromnější ve sdělování svých názorů. Ve výzkumu jsem označila 10 projevů za postojově výraznější. Mluvčí hodnotili např. úroveň a kulturu cizích zemí, úroveň médií nebo místní samosprávy (*chodil bych do divadla, kdyby se na těch židlích dalo sedět a kdyby obec udělala něco s tím kulturákem*).

Promluvy obsahovaly několik publicistických obrátů (*navštěvujeme oblíbené turistické destinace, cílem výletů...*). V oblasti termínů došlo k poklesu ve srovnání s předchozími kategoriemi. Užito bylo např.: *Ara arakanga, masný skot, sedák, ortodoxní, celiakie*. Slovní zásoba této skupiny byla méně expresivní v porovnání s předchozími kategoriemi. Ženy využívaly větší množství zdobnělin a hodnotících výrazů (*Mám ráda hrozně moře a sluníčko, bereme sebou i dětičky, teď vlastně doděláváme i domeček*). Pejorativní výrazy se nevyskytovaly téměř vůbec. Nezaznamenala jsem ani výrazné využití neologismů. Slova cizího původu se objevovala často (*show, cholerik atd.*), vyskytla se i slova citátová (*workshop, all inclusive*) nebo hybridní (*motovýlet*). Frazémy se také staly součástí mluvených projevů. Převažovaly neutrální frazémy (*přijít na jiné myšlenky, dát si pozor, do tohohle nevidím*) ale objevilo se i několik expresivních (*tady chcíp pes*). Nebylo sledováno výrazné využití slangu či profesní mluvy. Ze slangových výrazů bylo zaznamenáno např. *babinec, slezina*.

Jazyková úroveň projevů se značně lišila. Častěji se jednalo o projevy se snahou o jazykovou správnost a přesnost.

2.1.5.1 Zvláštnosti v mluveném projevu učitelek ZŠ

V rámci výzkumu se mi podařilo získat 5 nahrávek učitelek ZŠ (v rozmezí 44 až 50 let). Tento vzorek mluvčích je příliš nízký pro utváření závěrů, ale přesto byly při analýze výzkumu u těchto projevů shledány společné rysy lišící se od ostatních promluv. Přestože se jednalo o spontánní nepřipravený projev, ukázalo se, že se u všech učitelek na promluvě jejich povolání odrazilo. Jsem si vědoma, že ženy se např.

v intimnější rodinné komunikaci vyjadřují jinak. Předpokládám, že obecně má jejich povolání vliv na mluvený projev.

Všechny projevy se vyznačovaly pomalejším tempem a výraznou gestikulací. Mluvčí se snažily mluvit pečlivou mluvou a přehledně členit promluvu. Bylo znatelné i nižší použití parazitních výrazů. V promluvě se častěji vyskytovala slova cizího původu a termíny. Nejoblíbenějšími tématy bylo cestování a kultura.

Jitka, 50 let, učitelka Přírodopis- Chemie, cestování:

ráda cestuji a ráda bych ještě navštívila severské země- jako je Island, Švédsko, Finsko nebo Norsko-kdybych si měla vybrat, tak bych na prvním místě preferovala asi Island ↓ protože mě lákají horské prameny- sněhová příkrývka- sopečná činnost a produkty sopečné činnosti ↓ ve Finsku bych ráda viděla jezera a lesy- a v Norsku bych ráda navštívila pobřeží a fjordy- a dále bych se ráda podívala za polární kruh a zažila polární noc- protože o tom jsem jenom četla ↓ když už bych se nedostala až na úplný sever Evropy ↑ tak bych chtěla jet alespoň do Dánska a ráda bych viděla tu novou spojnici přes tu část té úžiny ↓ to znamená tím vlakem- co zajíždí pod moře a jak má vlastně v moři tu zajímavou stanici...

Toto zjištění bylo pozitivní z důvodu vlivu na rozvoj mluveného projevu žáků, kteří se učí zejména nápodobou. Ovšem jak bylo již zmíněno, důležitá je rovněž komunikační výchova v hodinách.

2.1.6 Specifika mluveného projevu lidí 65 a více let

V kategorii lidí 65 a více let jsem předpokládala zvýšený výskyt archaismů, frazémů a přísloví. Zajímalo mě, zda bude tato skupina mluvčích využívat slova, kterým mladší generace nerozumí. Předpokládala jsem pomalejší tempo řeči a vyšší kultivovanost.

Zvukový materiál tvořil 30 nahrávek. Rozsah jednotlivých nahrávek byl 2 – 18 minut. Žádný mluvčí neměl problém s naplněním časového limitu. Tato kategorie měla nejdelsí časy promluv. Pro získání zvukového materiálu bylo využito širšího rodinného okruhu, přátel a obyvatel Domu s pečovatelskou službou v Jistebnici. Nejoblíbenějším tématem se stala kultura a cestování (9 mluvčích). Volný čas zvolilo 7 mluvčích. Téma škola si vybralo 5 mluvčích. U tématu kultura převažovala četba knih, poslech rádia, sledování televize, návštěvy výstav, společenské akce atd. Cestování bylo nejčastěji

založeno na vyprávění o místech, která mluvčí v průběhu života zaujala. Několik mluvčích popisovalo aktuální cesty s přáteli nebo vnoučaty. U volného času žen bylo čteně zastoupeno zahrádkaření, vaření, vnoučata popř. chov domácích zvířat. V souvislosti s chovem domácích zvířat byla použita spojení typu: *dát králíkum, nakrmit havěť, uklidit prasata* atd. Zaznamenala jsem i luštění křížovek a včelařství.

Neverbální komunikace byla méně výrazná než u generace mladší. Nejvýrazněji se u seniorů projevovala kinezika (manipulace s brýlemi, papírem, tužkou, spojování rukou, poťukávání prsty atd.) U 5 mluvčích se projevila snaha o pečivou mluvu. Mluvní tempo, kladení pauz a frázování bylo u seniorů specifické. Mluvní tempo se projevilo jako výrazně pomalejší ve srovnání s předchozími kategoriemi. Všichni mluvčí využívali dlouhé pauzy v řeči a mezi jednotlivými celky promluvy zařazovali výrazné odmlky. Mluvčí kladli relativní pauzy za účelem vzpomínání si na skutečnosti, které chtějí sdělit. Toto pravděpodobně souvisí s úbytkem paměti. Z nahrávek je patrné, že mluvčí nejčastěji přerušovali proud řeči z důvodu upřesnění informací. Naopak mladší řečníci zařazovali pauzy spíše ve chvíli, kdy nevěděli, jak v promluvě pokračovat. U mluvčích se neobjevovalo výrazné vyjadřování názorů, postojů nebo hodnocení. Jev, který byl v nahrávkách shodný u více než poloviny mluvčích, lze označit jako vzpomínání či připomínání věcí nebo dob minulých (*dlouhej čas sme neměli rádio, to stál rohlík ještě pár halířů, to žádný karimatky nebyly ani podlážkový stany, jako máte dneska, když sem chodil do tanečních tak chlapci tam platili 120 korun a ženský 600, když byla prodloužená, tak prostě holka, která chtěla, abysme přišli na její prodlouženou, tak nám to zaplatila a pozvala nás*).

V oblasti slovní zásoby je z výzkumu patrné, že mluva seniorů není drasticky odlišná od mluvy mladší generace, ale bylo zaznamenáno použití výrazů, které se u předchozí generace nevyskytly. Nedá se říci, že by se senioři vyjadřovali zastarale, archaicky, ale lze v jejich běžné promluvě vysledovat slova, která už z dnešního slovníku vymizela. V promluvách bylo použito pouze malé množství publicistických obrátů a to u mužů (*příčinou té nehody se stala, od zahájení utkání...*) jeden z nich byl spíše citátem mediálního sdělení: *Já šetřím lesy České republiky*. U využití termínů byl pozorován rovněž snížený interval (*kedlubna gigant, kozí roh* atd.). U žen se objevil shodný rys využívání zdvořilých a slov familiárních v souvislosti s vnoučaty, která se stala častým tématem k rozhovoru (*naše malá Natálka, pak mám ještě Dádu, ten mě občas zlobí, mám celkem čtyři vnoučátka Máju, Naděňku a Tomíka a Jindříška, no doma mám ty moje zlatý holčičky, ty mi dělají radost* atd.) Objevilo se několik slov dětských (*hajá, papá* atd.). Pejorativní výrazy nebyly výraznou součástí nahrávek této

kategorie (*čuně, nažrat*). Pouze u této kategorie bylo zpozorováno několik archaismů: *šumař, komediant, flamendr, mudrlant*. Byla zaznamenána i slova s příznakem knižnosti (*zhynout, v obci naší Borotínské*). Častěji než používání archaických výrazů se u seniorů objevila odlišnost v hláskosloví (*šstudent, škauti, špačák, leto, čítávat, čekuláda, reuma, tolika*). Slova cizího původu byla méně četná než u předchozích kategorií (*leasing, džudo, emigrant* atd.). K některým použitým cizím slovům přistupovali senioři s nejistotou (*von mi to tam někde stahuje na tom internetu na tom nojbuku*). Z výzkumu bylo znatelné, že došlo k určitému zvýšenému výskytu frazeologismů a přirovnání. Zaznamenáno bylo 22 použitých frazémů (*mám svoje léta, hodně toho pamatuju, v tu ránu, mám z toho husí kůži, tahali z nás peníze, chodí k muzice, mám obě ruce levý, kouká po holkách* atd.) Příklady zaznamenaných přirovnání jsou: *jako spadlá z višně, dřel jako mezek, hubený jak kozy, velkej jako prase, zlobí jako čert*.. Přísloví nedosáhla vysokého počtu, ovšem v porovnání s ostatními kategoriemi jich bylo využito nejvíce: *to se říká s poctivostí nejdál dojdeš, jablko nepadá daleko od stromu, v nouzi poznáš přítele*. Určitá slova použitá seniory by se dala zařadit do skupiny slov slangových: *vysvígro, kráčata, špicl*. V nahrávkách byla slova, která považují spíše za součást slovníku mladší generace a to např. *facebook* nebo *mejdan*. Tato slova byla použita v kontextu s vnoučaty mluvčích. Je zřejmé, že senioři přejímají slova od mladších členů rodiny. Nelze je však považovat za běžnou součást jejich komunikace.

V mluvených projevech docházelo u většiny mluvčích ke snaze o jazykovou správnost. Projevy nebyly příliš přesné a výstižné, ale přesto by se dala většina projevů označit za kultivované. Téměř všechny nahrávky této kategorie byly označeny jako projevy s velkým množstvím parazitních výrazů a hezitačních pauz. Specifickým rysem byl kontakt s adresátem pomocí částic či jiných výrazových prostředků (*jo?, víš, to ty neznáš* atd.)

2.1.6.1 Mezigenerační komunikace mezi dětmi a prarodiči

Mezigenerační komunikace je důležitou součástí rodinného života. Pro děti školního věku má jistě velký význam spolupracovat na projektech s prarodiči. Snahou učitele by měla být motivace ke kontaktu s nimi např. prostřednictvím zadání „domácích úkolů“. Děti mohou vést rozhovory o dobách minulých, zjišťovat odpovědi na otázky s pomocí prarodičů, nechat si od nich doložit události našich novodobých dějin jejich vyprávěním. Prarodiče se mohou stát návštěvníky vyučování a dokreslit učitelův výklad vlastními zkušenostmi. Učitel má možnost stát se prostředníkem kontaktu mezi svými žáky a jejich prarodiči.

2.1.7 Komparace mluvených projevů

V rámci nepřipraveného mluveného projevu měli mluvčí na výběr ze 4 témat: kultura, cestování, škola a volný čas. První dvě věkové kategorie nejčastěji hovořily na téma volný čas a kultura. Cestování bylo populárním tématem u předposlední a poslední věkové kategorie. Po obsahové stránce byly projevy napříč věkovými kategoriemi velmi různorodé. Daly by se najít i společné znaky u zvolených obsahů promluv. Mluvený projev žáků 9. třídy byl orientován na trávení volného času pomocí sportu nebo zájmových kroužků. Byl doplňován vyprávěním o televizních seriálech, počítačových hrách atd. (konkrétní výběr se často shodoval). Dále byly mnohdy naplní promluv sourozenci, rodiče, spolužáci a učitelé, žáci měli zájem hodnotit jejich povahu. Promluvy byly po významové stránce spíše uvolněné. Náměty ve většině případů korespondovaly s běžným každodenním životem (*takže sme udělaly s mojí nejlepší kamarádkou trochu průšvih- schodily sme světlo a nepříznaly sme se ↓ takže sme dostaly třídní důtku ↓ tak sme začaly teda docela dobře...*). Mluvené projevy lidí ve věku 19-24 let se po obsahové stránce projevovaly větší samostatností a kreativitou. Nejoblíbenějším tématem se stala kultura a volný čas. Voleným způsobem naplnění promluvy bylo opakovaně hovoření o filmech. V případě volného času se mluvčí snažili popsat, v čem jejich koníček spočívá, proč si ho vybrali a jaké jsou jeho rysy. U této věkové kategorie byl kladen důraz na obsah promluvy a mluvčí vyjadřovali postoje k tématům. Lidé ve věku 44- 50 let nejčastěji hovořili o cestování. Mluvčí se soustředili na obsah promluvy stejně jako kategorie předchozí. Méně zdůrazňovali názory a postoje. Konkrétní náměty byly u této věkové kategorie nejrozmanitější. Nedošlo k nápadným shodám po obsahové stránce promluv. U nejstarší kategorie mluvčích (65 let a více) byla zaregistrována největší koncentrace podobných témat k promluvě (*zahradkaření, chov domácích zvířat, vnoučata* atd.) Častým obsahem se stalo vzpomínání na doby minulé nebo různé životní etapy.

Délka promluv se u jednotlivých kategorií lišila. Největší problém s naplněním minimálního času promluvy měla nejmladší skupina. Zde bylo nutné klást doplňující otázky a pomáhat s náměty k hovoru. Pouze 2 děti dosáhly časového limitu 4-5 min. 17 dětí mluvilo jednu minutu. Věková kategorie lidí 19-24 let měla menší problémy s naplněním času promluvy. Limitu jedné minuty dosáhlo 9 lidí. Více než 5 minut mluvili 3 lidé. V kategorii lidí ve věku 44-50 let dosáhlo 1 minuty 7 lidí a 5 minut přesáhlo 6 lidí. Nejdelších promluv dosahovali lidé ve věku 65 a více let. U této kategorie mluvili všichni déle než 1 minutu (1-2 minuty mluvilo 7 lidí) a déle než 5 minut mluvilo 8 lidí. Délka promluvy je především závislá na aktuálním psychickém

stavu mluvčího ale zároveň i na vzdělání, na kvalitě slovní zásoby či zkušenostech. Z výzkumu je patrné, že věk také ovlivňuje délku mluveného projevu.

Neverbální komunikace se projevovala u všech věkových kategorií poměrně nápadně. Nejvýraznější byla kinezika (sledovaná jako manipulace s drobnými předměty). Gestikulace a mimika měly dle výsledků výzkumu sestupnou tendenci. U nejmladších věkových kategorií byly gestikulace a mimika nejzřetelnější a u nejstarší věkové kategorie nejméně nápadné. Výrazná mimika byla projevena u 12 mluvčích kategorie žáků 9. třídy, v kategorii lidí ve věku 19-24 také u 12 mluvčích, v kategorii lidí ve věku 44-50 let u 11 mluvčích a v kategorii lidí ve věku více než 65 let u 7 mluvčích. Výsledky gestikulace byly obdobné. Kinezika byla výrazná u většiny mluvčích bez ohledu na věk.

Z pohledu artikulace se převážná většina mluvčích vyjadřovala pohodlnou mluvou. V některých případech se vyskytla snaha o spisovnost a přesnou výslovnost, takové projevy byly klasifikovány jako pečlivá mluva. Výzkum vypovídá o převaze pohodlné mluvy u nepřipravených mluvených projevů. Věk v této oblasti není příliš důležitý. Podle výzkumu mluvní tempo spolu s věkem ztrácelo na intenzitě obdobně jako neverbální komunikace. Pomalejším tempem mluvilo 12 seniorů. Naopak rychlým tempem mluvilo 16 žáků 9. třídy nebo 15 lidí ve věku 19-24 let. Schopnost správného frázování s věkem stoupala. U žáků 9. třídy jsem shledala 20 nepřehledně členěných projevů v porovnání s 9 nepřehlednými projevy u skupiny lidí ve věku 44-50 let. Nejvýrazněji vyjadřovala své postoje kategorie lidí ve věku 19-24 let. Žáci 9. třídy a senioři neprojevili zvýšený náznak těchto projevů.

V oblasti slovní zásoby docházelo k odlišnostem mezi jednotlivými věkovými kategoriemi. První dvě věkové kategorie se vyjadřovaly nejexpresivněji a byl u nich zaznamenán největší vliv médií na slovní zásobu. Publicismy, publicistické obraty nejčastěji využívala kategorie lidí ve věku 19-24 let (10 publicismů). Termíny také opětovaně využívala tato kategorie (21 termínů). Slova knižní se vyskytla v malém počtu a to u seniorů. Familiární slova, dětská slova a zdobněliny nejčastěji využívaly ženy a dívky. V největším rozsahu byla tato slova zaznamenána u seniorů a poté u lidí ve věku 44-50 let. Zhrubělé i zveličelé výrazy měly největší četnost u nejmladší věkové kategorie. Žert či ironii nejčastěji využívali lidé ve věku 19-24 let. Podle očekávání se neologismy staly doménou žáků 9. třídy a lidí ve věku 19-24 let (celkem 20 neologismů). Méně běžným byl výskyt neologismů u seniorů, přesto použity byly (3 neologismy). Archaismy se projevily ve velmi malé míře (4 archaismy u lidí ve věku 65a více let). Běžnějším jevem byly u seniorů hláskoslovné odchylky. Slova cizího

původu využívala nejvíce kategorie lidí ve věku 19-24 let (25 slov) a žáci 9. třídy (22 slov). Lidé ve věku 44-50 let využili 16 slov a senioři 13 slov cizího původu. U mladších kategorií to byly převážně anglicismy. Frazeologismy využívali nejčastěji senioři (23 frazeologismů). Ve zvýšené míře se vyskytly i u lidí ve věku 44-50 let (19 frazeologismů). U nejmladší věkové kategorie se objevovaly spíše novější frazémy.

Citátové výroky u mladších kategorií zastupovala interpretace mediálních sdělení. U starších kategorií se příliš nevyskytovaly. Příslloví a rčení ponejvíce zapojovali do promluvy senioři, ale vyskytla se i u mladších věkových kategorií. Celkově byl počet využití přísloví v nepřipraveném projevu nízký v porovnání např. s frazémy. Příklady a příběhy používali v mluvených projevech všichni mluvčí, ale staly se nejnápadnější součástí mluvených projevů seniorů. Využití synonym respektive synonymických řad bylo složkou mnoha mluvených projevů. Nelze konstatovat, že by toto využití bylo přímo specifikem některé kategorie. Výsledkem výzkumu byl mírně zvýšený počet využití u žáků 9. třídy. Hyperbola byla opětovaně užívána rovněž žáky 9. třídy a kategorií lidí ve věku 19-24 let. Slangové výrazy se objevily u všech věkových kategorií v největší míře však u nejmladších mluvčích. Profesní mluva se projevovala ve velmi malém rozsahu. Největší podíl na použitých profesních výrazech nesla kategorie lidí ve věku 19-24 let.

Podstatným zjištěním bylo, že výstižnost a přesnost projevu byla u nejmladší věkové kategorie značně nízká. Projevilo se, ale i několik výjimek. Parazitní výrazy a hezitační pauzy se vzhledem k nepřipravenosti projevu vyskytovaly opětovaně a to u všech věkových kategorií. Nejvyšší hodnoty byly zaznamenány u žáků 9. třídy a seniorů.

2.1.8 Shrnutí

Jsem si vědoma, že výzkumu se zúčastnil pouze malý vzorek společnosti, přesto bylo možné vyvodit určitá specifika ve zkoumaných oblastech u vybraných věkových kategorií. Výsledky analýzy mluvených projevů potvrdily, že věk je jedním z důležitých faktorů, který ovlivňuje mluvený projev. Při výzkumu jsem zohledňovala fakt, že spolu s věkem se velmi významně podílí další řada faktorů, jako je vzdělání, profese, pohlaví, momentální psychický stav, podmínky okolí nebo vztah k adresátovi.

K největším rozdílům docházelo v oblasti slovní zásoby. Nejzřetelněji se projevila značná expresivita a modernost projevu u nejmladších věkových kategorií. Kategorie seniorů měla také svá význačná specifika jako např. využití frazeologismů a hláskoslovných odchylek.

V oblasti neverbální komunikace a suprasegmentálních projevů řeči byly z výzkumu rovněž patrné rozdíly, na kterých nese svůj podíl věk mluvčích. Projevy mimiky a gestikulace spolu s věkem ztrácely na intenzitě. Dynamika projevu byla u starších mluvčích pomalejší. U mladších mluvčích se stalo výrazným vyjadřování postojů k obsahu promluvy.

Ve stejné míře se odrazil faktor věku i v oblasti celkové kultivovanosti projevu. Kultivovanost projevů žáků 9. třídy byla podle výzkumu nejnižší. Ovšem nedá se jednoznačně říci, že by kultivovanost projevu s věkem stoupala. Na tomto hledisku nese větší podíl vzdělání, profese, zkušenosti atd.

Sekundárně se podařilo ve výzkumu zaznamenat i zvýšené využití zdvořilých, familiárních výrazů, slov dětských a kladných hodnotících výrazů u žen a dívek. Dále větší využití termínů, číselných výrazů u mužů a chlapců.

V praktické části bylo také upozorněno na důležitost komunikační výchovy na školách a mezigeneračního dialogu mezi dětmi a prarodiči.

Závěr

Mluvený projev je každodenní součástí života člověka. Vlivem změn ve společnosti se stává jednou z nejdůležitějších dovedností pro profesní i běžný život. Mluvený projev je i prostředkem komunikace s druhými lidmi. Sdělujeme jím informace, vlastní stanoviska a názory, vyjadřujeme emoce. Nedílnou součástí je neverbální komunikace, která podle odborníků představuje významnější část mluveného projevu než slova. Slovní zásoba se dynamicky vyvíjí. Stará slova zanikají a nová slova stále přibývají. Značný vliv na slovní zásobu mají v poslední době média a přejímání slov z cizích jazyků, především z angličtiny. Nepřipravené mluvené projevy jsou založeny na spontánnosti a přímém kontaktu s adresátem. Typická je pro ně emocionalita a expresivita. Na mluvených projevech se podílí celá řada faktorů jako psychický typ mluvčího, momentální stav, zájem o téma, pohlaví, vzdělání, profese, zkušenosti, přehled a v neposlední řadě věk, který se stal hlavním cílem výzkumu diplomové práce.

Záměrem bylo částečně popsat specifika mluvených projevů vybraných věkových kategorií a provést jejich vzájemnou komparaci. V teoretické části byl vymezen mluvený projev a jeho celková kultura a popsány znaky funkčního prostě sdělovacího stylu. Následující kapitoly byly zaměřeny na charakteristiku neverbální komunikace, suprasegmentálních projevů řeči a vrstev slovní zásoby. Tyto oblasti se potom staly předmětem výzkumu praktické části práce. Nebyly analyzovány všechny jevy vztahující se k těmto oblastem. Pro výzkum byly vybrány a do grafů zahrnuty pouze projevy, které se vyznačovaly odlišností mezi věkovými kategoriemi. Oblast neverbální komunikace a suprasegmentálních projevů řeči byla hodnocena dle subjektivního uvážení vycházejícího převážně ze srovnání promluv. V grafech je u neverbální komunikace, suprasegmentálních projevů řeči a celkové kultury mluveného projevu zaznamenán počet mluvčích zařazených do dané kategorie. V oblasti slovní zásoby je zaznamenán počet výrazů použitých mluvčími. Pro provádění výzkumu bylo při poslechu nahrávek využito archů, kde byly zaznamenávány výsledky. Sledovanými projevy v oblasti neverbální komunikace se stala mimika, gestikulace a kinezika (manipulace s drobnými předměty). U suprasegmentálních projevů řeči byla registrována artikulace, mluvní tempo a frázování. V oblasti slovní zásoby byly sledovány vybrané výrazy v grafech rozdělené dle vrstev slovní zásoby. Podle příslušnosti ke stylovým vrstvám jazyka bylo sledováno použití publicismů, termínů a slov knižních. U vrstvy slovní zásoby podle expresivity byly pozorovány kladné

expresivní výrazy (slova lichotivá, familiární, dětská a zdobněliny) a záporné expresivní výrazy (slova zhrubělá a slova zveličelá) a použití žertu či ironie. Podle dobového příznaku byl zaznamenáván výskyt archaismů a neologismů. Využití slov cizího původu bylo orientováno na slova, u nichž stále pocítujeme cizí původ. Sledováno bylo rovněž použití využití frazeologismů či idiomů. Dále slova podléjící se na změně slovní zásoby a to synonyma hyperbola a litotes. Výzkum registroval využití slangu a profesní mluvy. V poslední oblasti využití citátových výroků, přísloví, rčení, využití přirovnání příkladů či příběhů. Oblast celkové kultury mluveného projevu vypovídala o výstižnosti, přesnosti, jazykové správnosti, parazitních výrazech a hezitačních pauzách v mluveném projevu. Součástí výzkumu se stalo i sledování vyjadřování postojů mluvčích. Nahrávání rozhovorů probíhalo od července do prosince 2012. Bylo shromážděno 120 nahrávek od mluvčích těchto věkových kategorií: žáci 9. třídy ZŠ, lidé ve věku 19-24 let, lidé ve věku 44-50 let a lidé ve věku 65 a více let.

Z realizace výzkumu a zpracování výsledků vyplynulo, že věk je významným faktorem, který ovlivňuje mluvený projev. Vyjma původně předpokládané rozdílnosti v expresivitě slovní zásoby byly zjištěny i další rozdílnosti. U kategorie žáků 9. třídy se projevila nejistota v samostatném mluveném projevu do jisté míry v některých případech nejspíše způsobená i nedostatkem komunikační výchovy při vyučování. Tato nezkušenost pravděpodobně zapříčinila i celkově nižší kultivovanost projevu. Mluvený projev této věkové kategorie se vyznačoval expresivitou, moderností ve vyjadřování, vlivem médií na vyjadřování, dynamikou promluvy, neschopností naplnit minimální časový limit a celkově nízkou jazykovou úrovní. Kategorie lidí ve věku 19- 24 let se ukázala jako komunikačně vyspělejší. Mluvený projev této kategorie se vyznačoval expresivitou, moderností, využitím slov cizího původu a termínů, stimulací školním prostředím, výrazným projevením postojů a zaměřením se na obsah promluvy. Projevilo se, že kategorie lidí ve věku 44- 50 let byla v mluveném projevu obsahově i formálně nejrozdílnější. Společné rysy této kategorie byly nejméně výrazné. Mluvený projev se vyznačoval přehlednějším frázováním, menší expresivitou, snahou o jazykovou správnost, poklesem využití slov nových, etapových či módních. Kategorie lidí ve věku 65 let a více byla velmi specifická svým projevem. Mluvený projev se odlišoval pomalejším mluvním tempem a méně intenzivní neverbální komunikací, hláskoslovnými odlišnostmi, využitím přísloví, frazémů a v malé míře i archaismů, značnými pauzami v projevu a podobným obsahem promluv. V průběhu provádění výzkumu jsem zaznamenala i vliv kolektivu na slovní zásobu mluvčích a to především u školní třídy. Žáci využívali v některých případech nápadně podobných slovních obrátů.

Diplomová práce poukazovala především na zvláštnosti slovní zásoby a další aspekty mluveného projevu, na kterých se odráží věk mluvčích. Upozorňovala i na důležitost komunikační výchovy a mezigeneračního dialogu. Sekundárně zaznamenávala i rozdílnosti v mluveném projevu mužů a žen a specifika mluveného projevu učitelek. Tato práce postihla pouze malé množství poznatků a dalo by se na ni navázat dalšími výzkumnými šetřeními. V práci byl naznačen vliv vývoje slovní zásoby na způsob promluvy různých generací. Přínosem práce mělo být částečné zhodnocení do jaké míry má věk vliv na způsob komunikace.

Seznam použité literatury

- BUCHTOVÁ, B. (2010): *Vážnost mluveného slova*. Praha: Grada.
- ČECHOVÁ, M. (1998): *Komunikační a slohová výchova*. Praha: ISV.
- ČECHOVÁ, M. (2000): *Čeština řeč a jazyk*. Praha: ISV.
- ČECHOVÁ, M. a kol. (2003): *Současná česká stylistika*. Praha: ISV nakladatelství.
- ČECHOVÁ, M. a kol. (2008): *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- ČERMÁK, J. FILIPEC, J. (1985): *Česká lexikologie*. Praha: Academia.
- ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Brno: Lidové noviny.
- ČMEJRKOVÁ, S. (1996): *Čeština jak ji znáte i neznáte*. Praha: Academia.
- ČMEJKOVÁ, S., DANĚŠ F. (1999): *Jak napsat odborný text*. Voznice: Leda.
- EISNER, P. (2002): *Rady Čechům, jak se hravě přiučiti češtině*. Praha: Academia.
- ERHART, A. (1984): *Základy jazykovědy*. Praha: SPN.
- GREPL, M., KARLÍK M. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- GRUBNER, D. (2009): *Zlatá kniha komunikace*. Ostrava: Gruber-TPD.
- HÁLA, B. (1975): *Fonetika v teorii a praxi*, Praha: SPN.
- HÁLA, J., SOUDKOVÁ P. (2002): *Jak mluví čeští vězni*. Praha: Samostatná příloha časopisu České vězeňství, ročník 10, číslo 4.
- HAUSER, P. (1980): *Nauka o slovní zásobě*. Praha: SPN.
- HAVRÁNEK, B. JEDLIČKA, A. (1963): *Česká mluvnice*. Praha: SPN.
- HOFFMANOVÁ, J., MÜLLEROVÁ O. (1992): *Mluvená čeština v autentických textech*. Praha: H+H.
- HUBÁČEK, J. (1987): *Učebnice stylistiky*. Praha: SPN.
- HUBÁČEK, J. (1988): *Malý slovníček českých slangů*. Ostrava: Profil.
- HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, J. (1995): *Česká výslovnostní norma*. Praha: Scientia.
- JEDLIČKA, A., FORMÁNKOVÁ, V., REJMÁNKOVÁ, M. (1970): *Základy české stylistiky*. Praha: SPN.
- JUNKOVÁ, B. (1991): *Vybrané kapitoly z fonetiky a fonologie*. České Budějovice: PF JU.
- KARLÍK, P.; NEKULA, M.; RUSÍNOVÁ, Z. (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny.
- KOHOUT, J. (2002): *Rétorika*. Praha: Management Press.
- KRAUS, J. (2004): *Rétorika a řečová kultura*. Praha: Karolinum.
- KRAUS, J. (2011): *Rétorika v evropské kultuře*. Praha: Karolinum.

- KRAUS, J. (2011): *Člověk mluvící: řečníci bez tribuny čtením i poslechem*. Voznice: Leda.
- KRČMOVÁ, M. (2007): *Výchova kultivovaného mluveného projevu: mezi teorií a praxí*. Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity.
- KRČMOVÁ, M. (2009): *Fonetika a fonologie*. Brno:MU.
- KŘIVOHLAVÝ, J. (1988): *Jak si navzájem lépe porozumíme*. Praha: Svoboda.
- KULICA, P., OKÁL M. - ARISTOTELES (1980): *Poetika. Rétorika. Politika*. Bratislava: Tatran.
- LEŠKO, L. (2008): *Náhled do sociální komunikace*. Brno:Tribun.
- MAŘÍKOVÁ, M. (2002): *Rétorika- Manuál komunikačních dovedností*. Praha: Professional Publishing.
- MEHRABIAN, A. (1968): *Communication without words*. Psychology Today.
- MINÁŘOVÁ, E. (2011): *Stylistika pro žurnalisty*. Praha: Grada.
- NAKONEČNÝ, M. (1998): *Základy psychologie*. Praha: Academia.
- PALCOVÁ, Z.(1997): *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.
- ROMPORTL, M. (1978): *Výslovnost spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- SGALL, P. (2011): *Jazyk, mluvení, psaní*. Praha: Karolinum.
- SVOBODOVÁ, M. (2002): *Mluv, mluv...zajímáš mě*. Praha: Pragoeduca.
- TOMAN, J. (1981): *Jak dobře mluvit*. Praha: Svoboda.

Slovníky

Akademický slovník cizích slov. (1995): Praha:Academia.

Encyklopedický slovník češtiny. (2002): Praha: Lidové noviny.

Nová slova v češtině – Slovník neologismů 2. Praha:Academia.

Slovník spisovného jazyka českého.(1971): Praha: Academia.

BEČKA, J. V. (1997): *Slovník synonym a frazeologismů.* Praha:Novinář.

KRAUS, J. (2005):*Nový akademický slovník cizích slov.* Praha: Academia.

Časopisy

BRABCOVÁ, R. (1974): *Stylová charakteristika slovní zásoby v mluvených projevech.*

Naše řeč, ročník 57, číslo 3.

DANEŠ, F. (1969): *Kultura mluvených projevů.* Naše řeč, ročník 52, číslo 2-3.

DANEŠ, F., KRAUS, J. (1993): *K současnému stavu jazykové kultury a kultury dorozumívání vůbec.* Naše řeč, ročník 76, číslo 3.

SGALL,P. (2006): *Poznámky k pojmu hyperkorektnost.* Naše řeč, ročník 89, číslo 1.

Internetové zdroje

Klíčové kompetence v základním vzdělávání [online]. Výzkumný ústav ped. v Praze: 2007 [cit. 2013-03-14]. Dostupné z:http://www.msmt.cz/file/10434_1_1/download/.

PROCPROTO. [online]. 29.3.2011 [citováno: 2013-03-07]. Dostupné z: <http://procproto.cz/zajimavosti-a-novinky/vedeli-jste-ze-i-cestina-obohatila-nemcinu>.

Vysvětlení použitých výrazů

adventura – druh počítačové hry, ve které hrdina řeší různé úkoly

after party – opětovná sešlost po již proběhnuté párty

all inclusive – systém služeb v hotelu, kdy cena jídla, nápojů a dalších služeb je v ceně pokoje

Ara Araranga- druh papouška

au-pair – typ pobytu v zahraničí v hostitelské rodině, u které se většinou mladý člověk stará o děti, dostává za to kapesné a dochází do jazykové školy

babinec- společenské setkání žen za účelem komunikace

barbína- žena, která z pohledu ostatních přehnaně pečuje o svůj vzhled

bodybuilding- formování těla v kulturistice

celilakie- nemoc, nesnášenlivost lepku

cédo- CD (kompaktní disk s možností zápisu)

cichlida- akvarijní ryba

comp- počítač

dermatolog – lékař specializující se na léčbu kůže

diferenciál – zařízení automobilu umožňující otáčení hřídelí různou rychlostí

diskant- člověk vyznávající hudební styl disko

eurotunel- podmořský tunel pod Lamanšským průlivem

fest'ák- festival (zejména hudební)

flamenr- člověk, chodící často na flámy (společenské akce)

hipoterapie – léčebná metoda za pomoci koní

hoperka- žena vyznávající hip-hop (hudební styl)

choleric- typ temperamentu, kdy je člověk vznětlivý a výbušný

intoši- intelektuálové

int'ák- internet

Julia Roberts – velmi známá americká herečka

jumping – sport, při kterém se skáče na trampolíně podle pokynů lektora

karaoke – amatérský zpěv s reprodukovanou hudbou na pozadí

Klíček – stacionář poskytující služby mentálně postiženým klientům

komediát-herec

kráčata- krátké brázdy

last minute- zájezd, jehož počátek je blízko a je na něj sleva (*poslední sekunda*)

maxiobr- velký muž (použito v seriálu Simpsnovi)

mudrlant- mudrc, rozumbrada

nekrolog- písemný i ústní projev o životě zemřelého

ortodoxní- pevně se držící určitého myšlenkového směru

pařmen- člověk chodící často na koncerty, diskotéky či jiné akce nebo člověk, který rád hraje počítačové hry

počítačovka- setkání hráčů za účelem společného hraní her

provar- malér

punk- hudební i životní styl blízký anarchismu, základem punku je provokace, vznikl v 70. letech 20. stol. v Anglii a v překladu znamená toto slovo *výtržník*

rambodílna- posilovna

reality show- zobrazení reálného života prostřednictvím médií, založeno na nehercích

show- představení

Skype- program v počítači, umožňující provozovat telefonní hovory, video hovory i sdílení souborů

slezina – sraz, setkání

softschellka- nepromokavá bunda

strategie- druh počítačové hry, ve které hráč ovládá větší skupinu objektů a manipuluje s nimi po herní ploše

Super star- pěvecká soutěž v televizi

šumař - muzikant

tlamovec – akvarijní ryba

tlemit se- smát se

trapárna – trapná situace, trapný televizní pořad apod.

vopruzák- člověk, který obtěžuje ostatní

vysvígro – vysvědčení

workshop- vzdělávací aktivita, kdy se člověk učí pomocí praktické činnosti a většinou si odnese finální produkt

youtubko- internetový portál *You Tube* sloužící k přehrávání videí

Zlatý Glóbus- filmová a televizní cena udělovaná Asociací novinářů v Hollywoodu

zumbice- žena provozující zumbu (sport s tanečními a aerobními prvky)

zumbit- provozovat zumbu

Seznam obrázků

Obr. č. 1 Věk -9. Třída.....	57
Obr. č. 2 Zařazení- lidé věku 19-24 let.....	58
Obr. č. 3 Vzdělání- lidé ve věku 44-50 let.....	58
Obr. č. 4 Vzdělání- lidé ve věku 65 a více let.....	58
Obr. č. 5 Délka mluvených projevů.....	59

Seznam tabulek

Tab. č. 1 Struktura vzorku.....	57
Tab. č. 2 Četnost tematických okruhů.....	58
Tab. č. 3 Mimika.....	60
Tab. č. 4 Gestikulace.....	60
Tab. č. 5 Kinezika.....	60
Tab. č. 6 Artikulace.....	61
Tab. č. 7 Mluvní tempo.....	61
Tab. č. 8 Frázování.....	61
Tab. č. 9 Publicismy a termíny.....	62
Tab. č. 10 Využití slov expresivních.....	63
Tab. č. 11 Dobový výskyt (archaismy, neologismy).....	63
Tab. č. 12 Původ slov (slova citátová, slova cizího původu).....	63
Tab. č. 13 Frazeologismy a idiomy.....	64
Tab. č. 14 Změny ve slovní zásobě (synonyma, hyperbola).....	64
Tab. č. 15 Slang a profesní mluva.....	64
Tab. č. 16 Využití citátových výroků, přísloví, rčení, přirovnání, příkladů či příběhů...64	64
Tab. č. 17 Výstižnost a přesnost.....	65
Tab. č. 18 Jazyková správnost.....	65
Tab. č. 19 Využití pauz.....	68
Tab. č. 20. Parazitní výrazy a hezitační pauzy.....	68
Tab. č. 21 Vyjadřování postojů.....	68

Seznam příloh

Příloha č. 1 Mluvené projevy žáků 9. třídy.....	92
Příloha č. 2 Mluvené projevy lidí ve věku 19-24 let.....	93-94
Příloha č. 3 Mluvené projevy lidí ve věku 44-50 let.....	95
Příloha č. 4 Mluvené projevy lidí ve věku 65 let a více.....	96-97
Příloha č. 5 Nabídka témat k promluvě.....	98
Příloha č. 6 Záznamový arch.....	99-108
Příloha č. 7. Nahrané mluvené projevy - CD	

Příloha č. 1 Mluvené projevy žáků 9. třídy

Josef, 14 let, žák 9. třídy ZŠ, cestování (Velká Británie):

*sešli sme se na náměstí ↓ už nevim v kolik ↓ Jirásková - učitelka přijela jako poslední a pak přijel **velikánskej** autobus do kterýho **sme se nastoupili** - ale museli sme mít pas jinak by nás tam nepustili ↑ všichni ho měli akorát jeden kámoš- ten ho měl- ale peníze nechal doma ↑ ale pas měl ↑ To bylo štěstí ↑ Tak sme jeli ↓ první zastávku sme měli obec Osek u Plzně ↓ tam nastupovala další škola - a pak sme jeli na Rozvodof- poslední zastávka **v Česku** ↓ tam sme měli asi půl hodiny- natankovali sme autobus a jeli sme do Německa -pak do Francie- a pak do Belgie ↓ první den v Anglii sme **dvanáct hodin** chodili po Londýně ↑ no- pak další sme jeli do Oxfordu se ubytovat k rodinám ↓ tam sme pobývali **tři dny** ↓ během těch tří dnů sme navštívili -místo narození Williama Shakespeara- viděli sme nějaký filmy- byli sme na hradech- viděli sme sochu princezny Diany ↑ ten poslední den- co sme tam byli sme byli v Londýně -na zbytek těch památek- a to bylo - museum madam Tussauds- tam sou ty voskový figuríny- a tam sme byli hodiny--- **tři hodiny asi** ↓ pak sme procházeli eště Londýn ↓ viděli sme Big Ben a trásla se zem ↓ protože dole jezdilo metro...*

Kateřina, 14 let, žákyně 9. třídy ZŠ, volný čas:

*takže- když přijdu ze školy tak se většinou učim a potom chodim na procházky s **psama**- sem na počítači- chodim s kamarádama ven ↓ v televizi koukám třeba na Prostřeno- na Ordinaci- na Gympl ↑ třeba ten gympl to je jako vo škole nebo ta Ordinance- se **odehráva v tý nemocnici**...*

Příloha č. 2 Mluvené projevy lidí ve věku 19-24 let

Martina, 19 let, studentka odborného učeliště a servírka, volný čas

*takže muj volnej čas--- no- ve svym volnym čase hlídám tříletýho bráchu-uklízím doma-vařím doma- když nedělám tohle tak třeba jezdím na kolečkovejch bruslích↓ jezdím na kole- a chodím na brigádu↓ vo brigádě točím pivo- obsluhuju lidi -vlastně -musím se usmívat aby si vo mě nemysleli něco špatnýho ↑**kasíruju je**- dělám jim vlastně obsluhu↓ zrovna nedávno se mi při brigádě stalo- že sem zapoměla vobjednat **pizzu** a ty lidi tady na ní čekali **asi hodinu** ↓ a třeba při hlídání--- vařila sem- dovařila sem- a nechala sem na plotně páničku s horkym volejem---- nevím no co dál...*

Zuzana, 24 let, studentka VŠ, cestování (Francie):

*budu mluvit o mojí cestě do Francie **jako au-pair** ↓ tak **před dvěma lety** sem se rozhodla- že pojedu v létě pracovat jako **au-pair** ↓ našla sem si rodinu na internetovém portálu **Au-pair word-** a s tou rodinou sem se zkontaktovala nejdříve pomocí **e-mailů**- kdy sme si vyměnili---- já sem jim poslala životopis a moje dokumenty - oni mi poslali fotky svojí rodiny a napsali mi něco o své rodině ↓ a protože se mi takhle rodina líbila tak sme si začali volat na **Skypu** a potom sme se domluvil, že si na vlastní náklady uhradím letenku do **Bazileje** a oni mě vyzvednou na letišti a budu u nich pracovat **tři měsíce** ↓ starala sem se tam o dvě děti- ty děti se jmenovali Sofia a Alehandro ↓ říkali si **Fia a Ale** - a po těch třech měsících- když sem odjížděla- tak to pro mě bylo hodně těžký se vrátit domu--- protože sem si na ty děti zvykla a měla sem je ráda--- co sem tam všechno prožila---první den mi hned dali Alehandra do ruky- já sem ho měla celou dobu v náručí- už mě z něj bolely úplně ruce ---a jeli sme do ochodu- kde sme nakoupili nákup pro rodinu ↓ pamatuju si- že sme koupili ubrus a jídlo a tak dál ↓ přijeli sme domu - tam sem si hrála s tim Alem a ta **maminka** z tý rodiny vařila večeri a asi po hodině přijelo z **jesliček** do další dítě ta Fia- ta se mi hodně líbila ze začátku - potom už mě často zlobila- protože byla v tom období--- kdy mají děti období vzdoru- bylo jí **okolo tři let** ↓ ten **tatínek** přijel ↑ před tim se teda náck moc neprojevoval ↓ ale potom sem si začala všítmat jeho povahy ↑ tak toho sem měla z tý rodiny asi nejmíň ráda ↑ přišel mi, že je **šetřilek** ↓ že si nehledí tolik dětí a račí si zaleze k sobě do kanceláře ↓ když sem byla sama doma s nim, tak neudělal nic ↑ tu **maminku** sem ráda měla- ale byla to britka a měla odlišný názory na výchovu dětí- zdálo se m-, že je trošku rozmazluje ↓ že když nechtějí jíst tak jim dá hned něco jinýho ↓ já bych na ně byla přísnější ↑ celkově sem*

*s nima hodně cestovala ↓ viděla jsem i Itálii ↑ anglicky jsem se moc nenaučila ↑ ale
určitě sem získala zkušenosti...*

Příloha č. 3 Mluvené projevy lidí ve věku 44-50 let

Lenka 46 let, žena v domácnosti, cestování (Izrael)

*moje nejdelší cesta na které jsem byla- byla cesta do Izraele kam sme letěli s manželem- v roce 2007 ↓ byli sme tam **šest nebo sedm dní**- letěli sme z Vídně do Tel Avivu a odtud sme jeli autobusem do Jeruzaléma ↑ tam sem se ubytovali v hotelu- a další den sme byli na prohlídce Jeruzaléma ve starým městě ↓ viděli sme boží hrob a tak dále ↓ pak sme byli taky v Betlémě ↑ to bylo asi další den a třetí den sme jeli z Jeruzaléma do oázy u Mrtvého moře ↓ To byl **velkej zážitek** ↑ bylo to **hodně zvláštní**- jak tam ta voda nadnáší--- bydleli sme tam v **kibucu**- pak sme byli na prohlídce na místě kde se vyrábí **identifikace** pro podnik mého manžela ↓ v Izraeli mi **velice** chutnalo ↑ snídaně byla vždycky formou švédskýho stolu- pak teda bylo **spousta** na výběr jídla ↑ součástí večere bylo většinou maso a neobjevoval se tam většinou mléčný výrobek ↓ židé totiž oddělují mléčné a masité pokrmy...*

Dagmar, 46 let, knihovnice, cestování:

*celkově o cestování budu mluvit ↑ protože cestujeme po Česku- cestujeme do zahraničí- ráda poznávám jiný věci- ráda cestuju- jednou za čas vyrazíme k moři- naposledy sme byli v Chorvatsku---na druhou stranu mám **strašně ráda** i cestování po Česku- vyrážíme do Čech- do Moravy- prostě na nějakou lokalitu kde sme eště nebyli a vlastně poznáváme ten kraj po všech stránkách- kulturní památky- bazény-města-přírodní památky prostě co ten kraj hlavně nabízí- takže vlastně sme scestovali Jižní Moravu - Pálavu a podobně- pak sme vlastně byli v Moravským krasu- byli sme Beskydech- byli sme v Jeseníkách- projeli sme lázeňský města Karlovy Vary- Mariánský lázně- Františkovy lázně- ale jen tak okrajově protože na ten směr toho tolika není--- ale co sme chtěli to sme viděli--- jinak cestujeme na motorce ↓ takže taky **úžasný** ↑ ovšem brání nám v tom počasí -záleží hodně na tom- jak bude- teď hodláme navštívit vo dovolený Žďár nad Sázavou - Muzeum knihy -a možná se taky vypravíme i do Severních Čech...*

Příloha č. 4 Mluvené projevy lidí ve věku 65 let a více

Antonín, 72 let, důchodce (předtím hasič z povolání), kultura (knihy):

*dřív sem hodně čet- protože **nebyla samozřejmě žádná televize**- takže sem musel číst- vypučoval sem si knížky z knihovny- kerá byla ve škole ---nebo později sem si nějaký knížky i kupoval--- hrozně mě bavily knížky jako sou třeba vod Jiráska ---nebo **Werneofky** a různý knížky dějepisný kerý se dali--- kde byli popisovaný --- no prostě starý doby--- a takže toho sem čet hodně hodně--- když sem si šel lehnout tak mi matka musela zasínat světlo abych už to--- protože jak sem se do toho začel tak sem to--- nevěděl kdy přestat--- pozdější dobo--- teda čtení mě baví pořád- rád si přečtu dobrou knížku ↓ nejvíc mám rád takový dobrodružný ↑ anebo knížky kerý maj nějaký děj tady k tomu kraji našemu--- nebo vůbec ke kraji kterej mě trochu zajímá--- teď už tím že je televize- tak už se k tomu **tolika** nedostanu ↑ čtu noviny- tím, že odebíráme noviny- tak tam si přečtu všelijaký ty zprávy-to čtení mě **celej život provází** ↓ rád si taky poslechnu v rádiu- kde sou tyhle ty **četby na pokračování** těchle knih ↑ jo ↓ třeba před spaním ↓ jo **na dvojce**- je třeba půl hodina četby nějaký ty knihy ↓ noo a u postele mám pořát nějakou tu knížku rozečtenou ↓ kerou když to... nemohu třeba usnout tak si jí vezm ↓ poslední co tam mám rozečtený je kniha kerou vydal Rudolf Cihhart ↑ je to tady o to našem kraji ↑ protože tady žiju tak mě to opravdu zaujalo ↓ už jí mám **takřka** přečtenou ↓ je tam i tady to **panství Nemyšelský, Chotovinský ...***

Josef, 80 let, důchodce (předtím dětský psychiatr), volný čas (skauting, vodáctví):

*tak na vodu sme jezdili- jo že jo- my jako **pražáci** sme jezdili jihočeský řeky jo- Otavu třeba- Lužnici- jo- a tyhle řeky všechny--- nejezdili sme Sázavu- to je zajímavý- všechny tyhle řeky ústí do Vltavy- tak sme je jezdili ↓ většinou sme končili někde nad Prahou a pak sme měli takovej **dojezd** ↓ já sem **propagoval** ty dojezdy ↑ to se všem líbilo třeba na svatodušní svátky se dala sjet Vltava- protože nebyla řada přehrad ↑ nebyly Slapy ↑ nebyl Orlick ↑ Kamík třeba ještě nebyl ↑ a Štěchovice takže nás ta **řeka táhla** ↓ to ježdění na vodu bylo jiný- protože ještě **nebyl vynalezen igelit** ↑ jo- měli sme sešitý špačáky ↑ máma vzala doma deku a takhle jí sešila ↓ neměli sme vlastně nic pořádně nepromokavýho- akorát **po němcích** sme v těch armádních zásobách našli taková nějaká ... potom se tomu říkalo **atombordel**---bylo to jak **šlupka vod buřtu**- a to sme přes sebe přetahovali a starý stany sme měli -z takovejch **celt** po němcích- a neměli sme*

dostatečně vodotěsný **lodní pytle** ↑ takže když se celá **pramice udělala** ↑ a plavalo to ↑
tak sme tam měli **bordel** ↓ prostě sme takhle byli zvyklý

Značky

↓ intonace klesavá

↑ intonace stoupavá

– pauza krátká

--- pauza dlouhá

u cizích slov byl ponechán původní pravopis

nepisovné hláskoslovné varianty byly ponehány ¹²⁹

¹²⁹ HOFFMANOVÁ, J., MÜLLEROVÁ, O. (1992): *Mluvená čeština v autentických textech*. Praha: H+H.

Příloha č. 5 Nabídka témat k promluvě

Volný čas

- koníčky, záliby
- kroužky, spolky
- sporty
- jak vypadá můj den
- moje zaměstnání je mým koníčkem

Kultura

- knihy
- divadlo
- hudba
- výstavy
- televize

Cestování

- výlety
- dovolené
- oblíbená místa
- kam bych se chtěl/a podívat
- školní výlety
- služební cesty
- poznávací zájezdy
- práce v zahraničí
- tradice, kuchyně cizích zemí
- nejintenzivnější zážitky z cest

Škola

- MŠ, ZŠ, SŠ, VŠ, jazykové školy, kurzy, ostatní vzdělávání
- spolužáci, učitelé
- oblíbené a neoblíbené předměty
- první den ve škole
- příběhy ze školy
- školní jídelna, školní družina
- školní akce

Příloha č. 6 Záznamové archy

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
<i>počet respondentů</i>	16	14	12	18	18	13	17	15

9. třída

věk	muži	ženy
14. let	8	12
15. let	8	2

lidé ve věku 19-24 let

vzdělání	muži	ženy
studenti SŠ s maturitou	1	2
studenti SŠ bez maturity	1	2
studenti gymnázia	3	4
studenti VŠ	5	7
pracující/ bez maturity	2	2
pracující/ s maturitou	0	1

lidé ve věku 44-50 let

vzdělání	muži	ženy
vyučeni	5	4
maturita	4	8
VŠ	4	5

lidé ve věku 65 a více let

vzdělání	muži	ženy
vyučeni	6	4
maturita	6	7
VŠ	3	4

Četnost tematických okruhů

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
kultura	11 2	111 3	1111 5	1111 6	111 3	1111 4	1111 5	1111 7
škola	111 3	1111 4	1 1	1 1	0	11 2	11 2	111 3
cestování	111 3	1111 4	1 1	1111 5	1111 5	1111 8	1111 5	1111 7
volný čas	1111 8	111 3	1111 5	1111 6	1111 5	111 3	111 3	1111 4
	51717111		11126111		7121318		9151917	

Délka mluveného projevu

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
1 min	1111 10	1111 7	1111 9	1111 5	111 3	1111 9	0	0
1-2 min	11 2	1111 5	1111 5	1111 7	1111 5	1111 5	1111 4	1111 3
2-3 min	111 3	1 1	1 1	1111 4	1 1	111 3	1111 4	1111 3
4-5 min	1 1	1 1	1 1	111 3	11 2	1 1	111 3	1111 4
5 min a více	0	0	1 1	11 2	11 2	1111 4	1111 4	1111 4
	171714110		919151713		7112141316		0171717111	

Mimika

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
přiměřená	IIII III 8	IIII 4	IIII 4	IIII I 6	IIII II 7	IIII 5	IIII II 7	IIII 5
nevýrazná	II 2	IIII 4	II 3	IIII 5	II 3	IIII 4	IIII 5	IIII 6
výrazná	IIII I 6	IIII I 6	IIII 5	IIII II 7	II 3	IIII III 8	II 5	IIII 4

1216172 1018172 1217171 1211177

Getikulace

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
přiměřená	IIII II 7	IIII 4	IIII 5	IIII I 6	IIII 3	IIII II 7	IIII I 6	IIII III 8
nevýrazná	II 2	IIII 4	II 3	IIII 4	IIII 5	IIII 4	IIII II 7	IIII 5
výrazná	IIII II 7	IIII I 6	IIII 4	IIII III 8	IIII 5	IIII I 6	II 2	II 2

1116173 1117172 1019177 1711214

Kinezika

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
nevýrazná	II 2	IIII 3	II 2	IIII I 6	IIII 5	IIII I 6	IIII 3	II 2
výrazná ↓	IIII II 11	IIII III 11	IIII II 10	IIII III 12	IIII III 8	IIII IIII 9	IIII IIII I 12	IIII IIII 13

2515 2218 17111 2515

Artikulace

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
pečlivá mluva	// 2	// 3	//// 4	//// 4	// 2	//// 5	// 3	// 2
pohodlná mluva	////// 13	////// 11	////// 8	////// 14	////// 11	////// 12	////// 12	////// 13
nepečlivá mluva	1 1	0	0	0	0	0	0	0

512411 812210 712310 512510

Mluvní tempo

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
přirozené	// 2	// 3	// 2	//// 4	////// 7	//// 5	////// 8	////// 4
pomalé	////// 5	////// 4	////// 4	////// 5	// 3	////// 4	////// 5	////// 7
rychlé	////// 9	////// 7	////// 6	////// 9	// 3	////// 8	// 2	////// 4

519116 619115 1217111 121716

Frázování

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
přehledné	////// 4	////// 6	////// 5	////// 11	////// 8	////// 13	////// 6	////// 8
nepřehledné	////// 12	////// 8	////// 7	////// 7	////// 5	////// 4	////// 9	////// 7

10120 16114 2119 14116

Publicismy a termíny

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
publicismy	0	0	IIII 1 6	IIII 4	IIII 5 6	1 1	III 3	0
termíny	IIII IIII II 12	II 2	IIII IIII 17	IIII II 7	IIII IIII 10	II 3	IIII 4	IIII 3
	212		20111		7113		317	

Využití slov expresivních

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
sl. lichotivá	IIII II 8	IIII IIII 17	IIII 4	IIII II 3	II 3	IIII IIII 12	IIII II 7	IIII IIII 17
sl. familiární	II 3	IIII 5	IIII 4	IIII 5	IIII II 7	IIII 5	IIII IIII 9	IIII IIII 17
sl. dětská	0	II 3	I 1	II 3	0	IIII 5	IIII 4	IIII II 2
zdrobněliny	IIII 1 6	IIII IIII 9	IIII 5	IIII II 7	IIII IIII 8	IIII IIII 12	IIII 1 6	IIII IIII 15
sl. zhrubělá	IIII I 6	IIII IIII 9	IIII I 6	IIII 9	II 2	0	IIII 4	0
sl. zveličelá	IIII IIII 8	IIII II 7	IIII 4	II 3	IIII 5	IIII I 6	IIII II 7	IIII 4
využití žertu či ironie	II I 4	II 2	IIII 5	II 2	II 3	I 1	IIII 5	II 3
	22151314514514316		12141413110177		15142131201211114		241261111211711118	

Dobový výskyt (archaismy, neologismy)

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
archaismy	I 1	0	0	0	0	0	III 3	I 1
neologismy	IIII II 7	IIII I 6	IIII 4	II 3	II 2	IIII 4	II 2	I 1
	1113		017		016		413	

Původ slov (slova citátová, slova cizího původu)

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
slova citátová	IIII 11 7	IIII 5	IIII III 8	IIII 1 6	IIII IIII 10	IIII 4	IIII 3	1 1
slova cizího původu	IIII IIII 11 11	IIII III 8	IIII IIII 16	IIII III 9	IIII IIII 9	IIII 11 7	IIII 1 6	IIII 5
	12 22		17 25		17 16		11 11	

Frazeologismy a idiomy

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
frazeologismy a idiomy	IIII 1 6	IIII 4	IIII 1 6	IIII 11 7	IIII 11 8	IIII IIII 11	IIII IIII 11	IIII IIII 12
	10		13		19		22	

Změny ve slovní zásobě (synonyma, hyperbola)

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
synonyma	IIII IIII 9	IIII IIII 11	IIII IIII 9	IIII 11 7	IIII 11 8	IIII 11 9	IIII 5	IIII IIII 8
hyperbola	IIII 11 7	IIII 1 6	IIII 1 6	III 3	IIII 1 6	IIII 4	IIII 1 6	III 3
	20 13		16 9		17 10		13 9	

Slang a profesní mluva

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
slang	HHH UHH 4 12	HHH 11 7	HHH HHH 1 11	HHH 1111 9	111 3	1HHH 5	111 3	11 2
profesní mluva	0	0	HHH HH 9	HHH 1 6	111 4	HHH 4 7	11 2	0

19/10

20/15

7/12

5/2

Využití citátových výroků, přísloví, rčení, přirovnání, příkladů či příběhů

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
citátový výrok	11 2	0	11 2	1 1	11 2	0	1 1	1 1
příslloví a rčení	0	1 1	11 2	111 3	11 2	111 4	111 4	1111 5
přirovnání	HHH 11 7	HHH HHH 10	HHH HHH 11 12	HHH HHH 11 14	HHH HHH 11 19	HHH HHH 11 13	HHH HHH 10	HHH HHH 11 14
příklady či příběhy	11 2	111 3	HHH 5	HHH 1 6	HHH 111 8	1111 5	HHH HHH 11 12	HHH HHH 11 10

21/11/7/5

3/5/26/11

2/16/17/13

2/9/27/22

Výstižnost a přesnost

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
vysoká	11 2	1 1	1 1	1 2	1111 11 7	1111 111 8	1111 1 6	1111 5
průměrná	1111 1 6	1111 5	1111 11 7	1111 10	1111 4	1111 5	1111 11 7	1111 11 7
nizká	1111 111 8	1111 111 8	1111 4	1111 1 6	11 2	11 2	11 2	111 3
	3/11/16		3/17/10		15/9/4		17/19/15	

Jazyková správnost

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
vysoká	0	0	1 1	11 2	1 1	111 3	1 1	11 2
průměrná	1111 1111 11 12	1111 1111 9	1111 1111 9	11111 1111 15	1111 1111 9	1111 1111 10	1111 1111 11	1111 1111 9
nizká	1111 4	1111 5	11 2	1 1	11 3	1111 4	111 3	1111 4
	0/21/9		3/24/3		4/19/7		3/18/7	

Využití pauz

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
vhodné	1111 1 6	1111 1 6	1111 11 7	1111 1111 12	1111 111 8	1111 111 12	1111 1111 12	1111 1111 17
nevhodné	1111 1111 10	1111 111 8	1111 5	1111 1 6	1111 5	1111 5	111 3	1111 4
	12/17		19/11		20/10		22/7	

Parazitní výrazy a hezitační pauzy v mluveném projevu

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
malé množství	II 2	I 1	II 2	IIII 4	IIII 5	IIIIII 7	IIII 4	IIII I 6
běžné množství	IIII I 6	IIII I 6	IIII 4	IIII III 8	IIII 4	III 3	IIII I 6	IIII II 7
velké množství	IIII III 8	IIII II 7	IIII I 6	IIII I 6	IIII 4	IIII II 7	IIII 5	II 2
	3/12/15		6/12/12		12/7/11		10/13/7	

Vyjádřování postojů mluvčího

	9. třída		lidé ve věku 19-24 let		lidé ve věku 44-50 let		lidé ve věku 65 a více let	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
přiměřené	IIII IIIII 15	IIII IIIII 12	IIII 4	IIII III I 11	IIII I 7	IIII II 7	IIII III 12	IIII IIIII 14
výrazné	I 1	II 2	IIII II 8	IIII II 7	IIII I 6	IIII 4	IIII 3	I 1
	7/3		15/15		14/10		28/14	